

PPD

Politik Psikoloji Dergisi
The Journal of Political Psychology

Cilt: 1 Sayı: 1 Yıl: 2021
Volume: 1 Issue: 1 Year: 2021

Politik Psikoloji Dergisi
The Journal of Political Psychology

Cilt 1, Sayı 1, Yıl 2021

Volume 1, Issue 1, Year 2021

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Hayrettin Özler, Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Çaha, Mardin Artuklu Üniversitesi
Prof. Dr. Erol Göka, Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk Alkan, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek, İstanbul Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza Ateş, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat Yazıcı, Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz Çolak, Polis Akademisi
Prof. Dr. Cengiz Erişen, Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Sarıtaş, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bengül Güngörmez, Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Devrim Özkan, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan İçener, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Abayhan, Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nur Funda Başar Baykal, Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Baykal, Bartın Üniversitesi
Dr. Barış Aydın

**Uluslararası Danışma Kurulu /
International Advisory Board**

Prof. Dr. Jason Brennan, Georgetown Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Orçan, Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Cevat Özyurt, Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Richard Epstein, Chicago Üniversitesi
Richard Anderson, University of California Los Angeles, USA
Hsuan-ting Chen, Chinese University of Hong Kong, Hong Kong

Sahibi / Owner

Alim Yılmaz, Prof. Dr.

Editör / Editor

Alim Yılmaz, Prof. Dr.

Alan Editörleri / Section Editors

Barış Aydın, Dr., Siyaset Psikolojisi, Siyasal ve Sosyal Bilimler
İkram Bağcı, Dr., Siyaset Bilimi ve Sosyolojisi
Muhammet Erdal Okutan, Dr. Öğr. Üyesi, Politik Ekonomi ve Hukuk Bilimleri
Didem Geylani, Ar. Gör., Yönetim Bilimleri ve Psikolojisi
Gökçe Gök, Ar. Gör., Kentleşme ve Yönetim Bilimleri

Yazı İşleri Müdürü / Publication Coordinator

Didem Geylani, Ar. Gör.

E-ISSN:

Tasarım / Design

Barış Aydın

Kapak Tasarım / Cover Design

Gökçe Gök

www.politikpsikolojidergisi.com

politikpsikolojidergisi@gmail.com

Politik Psikoloji Dergisi uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Yılda iki sayı yayımlanır.

The Journal of Political Psychology is a peer-reviewed international academic publication that is published twice a year in June and December.

İÇİNDEKİLER | Contents

- 3-5 **EDİTÖRDEN | Editorial**
Alim Yılmaz
- 7-34 Araştırma Makalesi | Research Article
**VİTAL YORGUNLUK HALİ OLARAK ROMANTİZMDEN
NASYONAL SOSYALİZME FÜHRER MİTİ | Führer's Myth as a Vital
Fatigue from Romanticism to National Socialism**
İbrahim Sarıtaş
- 35-49 Derleme Makale | Review Article
**BİR POLİTİK PSİKOPATOLOJİ OLARAK RİYAKAR AVCILIĞI |
Hypocrisy Hunting as a Political Psychopathology**
Hayrettin Özler
- 51-71 Araştırma Makalesi | Research Article
**DÜNÜ, BUGÜNÜ VE ÖNGÖRÜLEMEZ GELECEĞİ İLE PSİKOLOJİ
ARAŞTIRMALARINDA İNTERNET ARACILIĞIYLA VERİ
TOPLAMA | Internet Data Collection in Psychology Research with Past,
Present and Its Future**
Ayşe Tuna ve Yasemin Abayhan
- 73-89 Araştırma Makalesi | Research Article
**VERİ VE DEĞER KAYNAKLARININ ÇEŞİTLENDİĞİ KOŞULLARDA
ÖZGÜRLÜĞÜN OLANAKLARI: BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ VE
MERKEZSİZLEŞME | Liberty Possibilities in Conditions of Diversified
Data and Value Sources: Blockchain Technology and Decentralization**
Devrim Özkan
- 91-108 Araştırma Makalesi | Research Article
**COVID-19 PANDEMİSİNİN GENÇLERİN SOSYO-PSİKOLOJİK
TUTUMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | The Effects of the Covid-19
Pandemic on the Socio-Psychological Attitudes of the Young Generation**
Leyla Ulus
- 109-121 **YAYIN İLKELERİ | Publication Policy**
- 123-128 **YAZIM KURALLARI | Instructions for Authors**

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

Editörden

Politik Psikoloji Dergisi (PPD), ilk sayısı ile yayındadır. Sosyal bilimlerin insanı bireysel ve toplumsal boyutlarıyla anlamaya çalıştığı çağımızda, 19. yüzyıldan bu yana gelişmekte olan deneysel, yorumsamacı, eleştirel ve çoğulcu yaklaşımlar, esas aldıkları bilimsel yaklaşımlar bağlamında bilgi üretimine katkıda bulunmakta ve yine kendi bakış açılarına göre dünyayı yeniden oluşturmayı amaçlamaktadırlar. Anılan bu mantığa uygun olarak ortaya çıkan farklı disiplinler, yeni ve yaratıcı imkânlar ortaya koydukları gibi, insani varoluşun farklı boyutlarına hitap eden metinlerin oluşmasına da öncülük etmektedirler. Özellikle Türkiye bağlamında gelişmekte olan sosyal, siyasal, iktisadi, dini ve hatta estetik sorunlara eğilmek, nitelikli çalışmalara öncülük edebilmek; gelişen yeni söylem bağlamında medya ortamına nitelikli bilgi sunabilmek temel gayemizdir.

Siyaset psikolojisi siyasal olgu ve süreçleri psikolojik açıdan ele alan disiplinlerarası bir çalışma alanıdır. Özellikle insan bireyinin siyasal fikir ve davranışlarını, kişisel eğilimler ve toplumsal bağlamda anlamaya, açıklamaya ve analiz etmeye yönelik çalışmalar ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bireysel davranışların siyasal örgüt ya da gruplarda nasıl şekillendiği ve ne gibi etkiler oluşturduğu temel unsurdur. Bireylerin grup içinde ve grup aidiyeti bağlamında geliştirdikleri siyasal tutum ve davranışlar çok boyutlu olarak araştırılması gereken temel olgudur. Siyaset psikolojisi, ayrıca, siyasal karar verme süreçlerinde bireysel ve ortak eylemler bağlamında beliren ilişkisel davranışların mahiyetini araştırır. Ayrıca toplumsal düşünce ve eğilimlerin oluşumunda siyasal elitler, liderler, siyasal katılım, oy verme davranışları gibi çeşitli süreçleri de incelemektedir.

Bilgi üretiminin ihtiyaç duyduğu disiplinlerarası çalışma alanı olan siyaset psikolojisi, farklı disiplinler tarafından geliştirilen ve gerçeği anlamak üzere kullanılan yöntem ve teorilerden yararlanır. Sosyal ve bilişsel psikoloji, kişilik, gelişim ve örgüt psikolojisinin sunduğu imkânların yanında, siyasal davranış ve karar alma süreçlerini inceleyen siyaset bilimi, sosyoloji, eğitim bilimi, iletişim bilimleri, kamuoyu çalışmaları ve normatif düzeyde felsefi değerlendirmelerden yararlanmaktadır. Nitekim anılan bu boyutlarıyla siyaset psikolojisi disiplinler arası (*interdisipliner*) içeriğe sahiptir.

Bireyi esas alan süreçler siyasal inanç ve değerler bağlamında hem yurttaşların hem de siyasal liderlerin kişilik özellikleriyle, siyasal karar alma ve tercihte bulunma süreçlerinde bireysel gelişim ve dönüşüm olgusunu sosyal bağlamda ele alır ve değerlendirir. Amaç, birey olarak seçmen (yurttaş) ve yine birey olarak siyasal lider ya da liderlerin kişilik özellikleriyle, bir bütün olarak siyasal süreçler arasında ne tür ilişki olduğunu belirlemektir. Diğer önemli bir konu ise siyasal iletişimidir. Medya ve siyasal söylem arasındaki ilişki bu çerçevede değerlendirilebilir. Üçüncü bir husus, grup bağlamında ortaya çıkan uluslararası ilişkiler ve çatışma çözümleri, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, grup kimliği ve kültürel farklılıklar, kolektif eylemler ve sosyal değişim gibi olguların incelenmesini içermektedir. Ayrıca duygu temelli yaklaşım, psiko-biyografiler, biyopolitika, şiddet ve terör gibi temaların içerdiği sorunlar da siyaset psikolojisinin kapsamına girmektedir.

Belirtilen tüm bu konu, tema, sorun ve yaklaşımların çok boyutlu olması farklı disiplinler açısından teorik, deneysel ve literatür düzeyinde araştırmaları zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle Politik Psikoloji Dergisi, siyaset ve psikoloji bağlamında yer alan politik psikolojinin yanında iktisat, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, yönetim bilimi, tarih, siyasal teoloji ve felsefe gibi disiplinler kapsamında yer alan teorik ve deneysel çalışmaları da yayınlamayı amaçlamaktadır.

4

Günümüzün ihtiyaç duyduğu ve daha ziyade parçalanmış bilim geleneğinin gerektirdiği disiplinler arası çalışmaların tezahürü olarak ortaya çıkan Politik Psikoloji dergisi, süreç içinde önemli bir ihtiyacı karşılamayı amaçlamaktadır. Buna göre dergimiz ulusal ve uluslararası düzeyde politik psikolojinin araştırma alanına giren sosyal ve iktisadi mevzular, politik psikoloji, felsefe, sosyoloji, siyaset bilimi, hukuk, teoloji gibi disiplinler üzerinden değerlendiren veya disiplinlerarası konularda teorik, deneysel ve uygulamalı ya da güncel olaylara dair özgün çalışmalar yer verecektir. Bu çerçevede PPD, sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan tüm çalışmalara açıktır. Ancak, politik psikolojinin içeriğini oluşturan birey ve toplum ilişkiseliliğini siyasal ve sosyal bağlamda esas alan çalışmalara öncelik verilecektir. Örneğin, liderlik, siyasal davranış, siyasal tercih, oy verme süreçleri, kitle psikolojisi, şiddet, terör, göç ve uluslararası güç kullanımları bu bağlamda öne çıkan öncelikli temaları oluşturmaktadır.

PPD kültürel farklılıkları ulusal ve uluslararası düzeyde zenginlik olarak kabul ederek, bu hususlarda yapılan çalışmalara küresel katılımı esasa alarak Türkçe ya da İngilizce dillerinde yazılacak eserlere yer verecektir. Türkiye’den yayınlanan tematik bir dergi olarak küresel okuyucu ve yazara ulaşabilmek için İngilizce yayınları da önemsedığımızı de belirtmek faydalı olacaktır.

PPD metodolojik çoğulculuğu benimsediği için kapsayıcı olabilmek maksadıyla, farklı epistemolojik, metodolojik ve teorik gelenekler esasında yapılan çalışmalara açıktır. Bundan dolayı PPD, nicel ve nitel akademik araştırmalara yer verecektir. Yazarın yaptığı çalışmanın niteliği ve uygun yöntemi kullandığına dair değerlendirme yayın kurulu ve süreç içinde hakem raporlarına bağlı olarak tespit edilecektir. PPD esas olarak **Haziran** ve **Aralık** aylarında olmak üzere yılda iki kez elektronik ortamda ve/veya basılı olarak yayınlanacaktır.

Bu değerlendirmeler ışığında Politik Psikoloji Dergisi’ni önyargıların sorgulandığı, aidiyet ve farklılıkların kendi bağlamlarında anlamlı kategoriler olarak değerlendirildiği temel bir platform olmasını umarak iyi okumalar diliyorum!

Editör

Alim YILMAZ

Politik Psikoloji Dergisi
The Journal of Political Psychology

Araştırma Makalesi

Research Article

**VİTAL YORGUNLUK HALİ OLARAK ROMANTİZMDEN
NASYONAL SOSYALİZME FÜHRER MİTİ**

İbrahim Sarıtaş*

Öz: Liderlik kavramı anlam bakımından Antik Yunandan modern dünyamıza kadar uzun bir dönüşüm yaşamıştır. Bu kavram Ortaçağ'dan Fransız Devrimi'ne kadar ruhani bir referansla hükümdarı ifade etmiş ancak parlamenter demokrasinin Avrupa ülkelerinde yaygınlaşmasıyla birlikte günümüzdeki politik anlamına kavuşmuştur. Birinci Dünya Savaşı'na doğru parlamenter demokrasinin yaşadığı sistem krizi ve Avrupa'da yükselen milliyetçilik dalgasıyla güçlü iktidar talepleri artmış, liderlik kavramı da tekrar otoriter bir şekle bürünerek totaliter rejimlerde önderliği ifade etmek için kullanılmıştır. Nasyonal Sosyalizm bu dönemde etkin propaganda çalışmalarıyla Adolf Hitler'i Almanya'nın *Führeri* olarak ortaya çıkarmıştır. Ancak Adolf Hitler tarih sahnesinde henüz yokken, 19. yüzyıl içerisinde Nasyonal Sosyalizmin işini kolaylaştıracak iktisadi, felsefi ve politik zemin çöktan oluşmuştur.

7

Anahtar Kelimeler: Nasyonal Sosyalizm, Adolf Hitler, *Führer*, Alman Romantizmi, Devrimci Muhafazakârlık, Lider, Kült Lider.

**FÜHRER'S MYTH AS A VITAL FATIGUE FROM ROMANTICISM TO
NATIONAL SOCIALISM**

Abstract: The concept of leadership has undergone a long transformation in meaning from Ancient Greece to our modern world. This concept expressed the monarch with a spiritual reference from the Middle Ages to the French Revolution, but with the spread of parliamentary democracy in European countries, it gained its current political meaning. With the system crisis of parliamentary democracy towards the First World War and the rising wave of nationalism in Europe, the demands for strong power increased, and the concept of leadership took an authoritarian form again and was used to express leadership in totalitarian regimes. In this period, National Socialism revealed Adolf Hitler as Germany's *Führer* with its effective propaganda works. However, while Adolf Hitler was not yet on the stage of history, the economic, philosophical, and

* Doç. Dr. | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi: Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü | isaritas@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-2841-0787.

Geliş Tarihi: 17 Mayıs 2021
Received: 17 May 2021

Kabul Tarihi: 8 Temmuz 2021
Accepted: 8 July 2021

Bu makaleye atf için / To cite this article: Sarıtaş, İ. (2021). Vital Yorgunluk Hali Olarak Romantizmden Nasyonal Sosyalizme Führer Miti. *Politik Psikoloji Dergisi*, 1(1), 7-34.

political ground that would facilitate the work of National Socialism had already been formed in the 19th century.

Keywords: *National Socialism, Adolf Hitler, Führer, German Romanticism, Revolutionary Conservatism, Leader, Cult Leader.*

GİRİŞ

Otorite ve iktidarın kökenine dair ilk insandan başlayarak edilebilecek kelam oldukça fazladır. İlk insanın yaratılışından itibaren güç ve iktidar ilişkisi de doğal olarak başlamış, cemaatten cemiyete giden modern dünyanın oluşum hikâyesi olarak okunabilecek beşeri tarih tam olarak bu güç ve iktidar ilişkileri ekseninde şekillenmiştir. Toplamların oluşum hikâyesi aslında bir anlamda yöneten ve yönetilen ilişkisi üzerinden okunabilir ve modern devlete doğru giden sürecin birçok evresinde yöneten/yönetilen ilişkisi farklı türde şekil ve değerler silsilesi olarak karşımızda durmaktadır. Tek tanrılı dinlerin toplumsal yaşamın bir parçası olmalarıyla paralel, iktidarların güçlenerek örgütlü ve teolojik ya da etnik temelli bir yapılanmaya gittikleri söylenebilir. Ortaçağdan modern dünyaya kadar Avrupa tarihini de böyle bir okuma üzerinden analiz etmek mümkündür. İşte liderlik tam olarak bu gelişmelerle birlikte izah edilebilecek bir kavramdır.

8

Özellikle İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte daralan ticaret yollarının Avrupa'da kapalı bir topluma yol açtığı ve din temelli bir tehlikenin karşısında Roma İmparatorluğu'nun varisi olarak kendisini ortaya koyan Katolik Kilisesinin tüm Avrupa'da feodal Beylik ve Krallıklar üzerinde Tanrısal bir iktidarın temsilcisi olarak hüküm sürdüğünü de bu doğrultuda okumak durumundayız. Egemenin hükümlanlığı Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi Kilise tarafından Krala ve Beylere sunulmuş bir hak şeklinde cereyan etmiştir. Tanrının kılıcı yeryüzünün hükümdarına meşruluk kazandırmış ve yeryüzündeki liderlik algısının şekillenmesinde temel belirleyici teolojik dogma olarak Fransız Devrimi'ne kadar hüküm sürmüştür. Ancak Fransız Devrimi bu düzeni yıkmış, anayasacılık ve cumhuriyetçilik ilkeleri toplum sözleşmesi teorileri ekseninde yeni bir politik iktidar/lider yaklaşımının tüm dünyada yayılmasına yol açmıştır. Politik lider gücünü bizatihi halkın kendi iradesinden devralmış ayrıca hukuk, demokrasi ve insan hakları gibi kavramlarla sınırlandırılmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru artan milliyetçilik, emperyal bir dünya görüşüyle birleşmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın arifesine doğru Avrupa sathında politik güç ve iktidar alanında otoriter lider figürleri görülmeye başlamıştır. Nihayetinde vatandaş hakları ve özgürlükleri temelinde gelişen liderlik algısı da tekrar teolojik gücün araçları olan itaat ve sadakat iksiriyle ancak seküler bir tarzda yeniden bezenmiştir. Böylelikle parlamenter demokrasinin yaşadığı sistem krizini takiben İtalya'da Mussolini, Rusya'da Lenin ile Stalin ve nihai olarak Almanya'da Adolf

Hitler totaliter liderler olarak tarihin sahnesinde hüküm sürmüşlerdir. Bu çalışmanın temel konusu Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan politik liderlik algısının Nasyonal Sosyalizmin iktidara gelişine kadar ve sonrasında nasıl bir dönüşüm yaşadığı üzerinedir. Bu doğrultuda özellikle Almanya nezdinde *Führer* figürünün/mitinin nasıl ortaya çıktığı araştırılacaktır. *Führer* mitinin ortaya çıkışında Nasyonal Sosyalizmin etkisinden çok daha öncesinde ve Hitler'in de varoluşunu kolaylaştıran, Almanya'nın yaşadığı irrasyonel durum yine bu çalışmanın konusu olacaktır. Son olarak Nasyonal Sosyalist ideolojinin yarattığı *Führer* miti ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

I. ANTİK YUNANDAN MODERN DÜNYAYA LİDER KAVRAMINA DAİR

Liderlik kavramı¹ tarihsel açıdan oldukça eski bir olgudur ve insanoğlunun topluluk halinde yaşamaya başlamasına kadar eskilere götürülebilir (Alkın ve Ünsar, 2007: 75-94). Temel olarak bu kavram insanlara iş yaptırabilme kabiliyeti, güç, otorite ve rıza kavramlarıyla birlikte anılır. Öncelikle güç, otoriteyi de içine alan geniş bir kavramdır ve otorite gücün yalnızca bir yönüdür, yani bir şekilde gücün kurumsallaştırılmış halidir. Bu güç kaynakları liderin kişiliğine, yönetilenlere ve koşullara göre farklılaşmakta (Kılınç, 2009: 101-102) ve kullandığı güçle kişilerin tutum, davranış, düşünce, hedef, gereksinme ve değerlerinin değişmesini sağlamaktır. Güç doğal olarak oluşabileceği gibi bazen de verilen yetki sonucu ortaya çıkabilir (Can, Kavuncubaşı ve Akgün, 2002: 414). Otorite ve rıza kavramları ise liderin topluluk tarafından kabullenilmesine dair kavramlardır. Otorite, rıza ile kurulur ve liderlik vasfının ana unsuru haline gelir. Bu durum hem iktidarın geçmişten günümüze hayat bulan geleneksel ya da politik türevleri, hem de sosyal gruplar ve iktisadi kurumlar için geçerlidir. Toplumsal alandaki tüm çabalarının birleştirilmesi/koordine edilmesi ve kurumların/toplulukların varlıklarını sürdürebilmesi için lidere ve liderliğe ihtiyaç duyulur (Zel, 2001: 93).

Lider kavramının ilk olarak ne zaman kullanıldığı noktasında farklı görüşler mevcuttur. Bir düşünceye göre Antik Yunanda hükümdar ifadesi bir anlamda politik lider olarak görülmüştür. Homeros'un *İlyada* ve *Odyseia*'sında kavrama yönelik çeşitli betimlemeler olmakla birlikte liderliğin adlandırılması² ilk kez

¹ Anglosakson kökenli bir sözcük olan ve yol anlamına gelen *lead* kelimesinden *leader* sözcüğünün türediği kabul edilmektedir (İbicioğlu vd., 2009: 23). Türk Dil Kurumu sözlüğünde lider, "gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla, belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yönetme yeteneği gösteren kimse" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2005: 1543). Oxford İngilizce Sözlüğü'nde ise "bir grup insana liderlik etmek, bir konuda diğerlerini etkilemek" olarak verilmiştir (Rost, 1993, s. 38-42).

² Hatta liderlerin iletişim erdeminin *Hermes*, strateji geliştirebilme özelliğinin *Athena* ve gücünün *Zeus*'la ilişkilendirildiği görülmektedir (Hatch vd., 2009: 49-68).

Platon tarafından “*Çevreyi dolaşarak yönetmek*” şeklinde kullanılmıştır (Tabak vd., 2007). Julius Ceasar ise M.Ö. 58-52 yıllarında, Roma Senatosu önünde yaptığı konuşmalarında liderlerin taşıması gereken özelliklerden bahsetmiştir (Van Tassel ve Poe-Howfield, 2010). Ancak iktidarla bağdaşık şekilde lider kelimesinin 1300’lü yıllarda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Ortaçağda ve Yeni Çağın başlarında hükümlanlık tanımı latince “dux” kelimesi ile ifade edilmeye (Robert, dux Francorum) başlanmış, yine modern öncesi dönemde *Fürst* (Birinci) kavramı bir bölgenin hükümlanlığı için kullanılan bir sözcük olarak hayat bulmuştur. Orduların en üst komutasını ifade etmek adına da *Heer Führer* (lat. Dux belli, “Kriegsherr, hervuerer) gibi tanımlamalar kullanılmıştır. Bunun yanı sıra 19. yüzyılın başlarında İngiliz Parlamentosu’yla ilgili modern tanımlamaların geçtiği metinlerde lider kelimesine sıkça rastlanmaya başlanmıştır (Demir, Yılmaz ve Çevirgen, 2010).

Temel olarak liderlik olgusu Batı ve Doğu kültürleri açısından farklılıklar arz etmektedir. Örneğin Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan ve devlet yönetme bilgisi anlamına gelen *Kutadgu Bilig*’de lider; akıl, bilgi, cesaret, hoşgörü, ihtiyatlılık, adalet ve cesaret gibi nitelikler açısından değerlendirilmiştir. Bu nitelikler; insan (lider) için yüksek, saygın değerler olarak görülmüş, bu niteliklere sahip olanlar da övülmüştür. Buna göre liderin bilge, âdil, cömert, alçak gönüllü, güvenilir olması, dürüstlük ve doğruluktan ayrılmaması, tedbirli, siyasette mahir, misafirperver olması, asil soydan gelmesi, anlayışlı, yumuşak huylu, ihtiyatlı, cesaretli ve kahraman, anlayışlı, merhametli ve yumuşak dilli olması gerektiği belirtilmiştir (Kaya, 2017: 332). Niccolo Machiavelli ise en önemli eseri *Prens/Hükümdar*’da (*Il Pirincipe*) yine bizlere iyi bir liderin özelliklerini sıralamıştır. Buna göre lider, zulmü iyi ya da kötü kullanmayı bilendir. Akıllı hükümdar, yurttaşlarını her zaman ve her durumda kendisine muhtaç bırakmalıdır, çünkü ona göre tebaanın sürekli olarak bağlılığını sağlayacak tek yol budur. Hükümdar kendini, hükümdar seçilinceye kadar cömert, seçildikten sonra cimri göstermekten çekinmemelidir. Çünkü cömertliğin sonu yoksulluk ve itibarsızlıktır. Aynı zamanda hükümdar hem sevilen hem korkulan bir insan olmalıdır. Bu iki özellik bir arada bulunamıyorsa birinden vazgeçilecekse korkulan insan olmak iyidir. Hükümdar tuzakları tanımak için tilki, kurtları korkutmak için aslan olmalıdır. Ayrıca hükümdar, merhametli, vefalı, insancıl ve doğru bir insan olarak gözükmeli, fakat gerektiğinde tümüyle aksine davranabilecek kadar ruhsal hazırlık içinde olmalıdır (Machiavelli, 1999). Görüldüğü üzere her iki düşünür de bir liderde olması gereken vasıfları farklı bir bakış açısıyla sıralamıştır. Bu durum Batı toplumlarında daha demokratik ve pozitif bir liderlik algısının olduğu ve Doğu toplumlarında liderin patriarkal ve otoriter özellikler taşıdığı düşüncesinin aksine bir tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu başka bir çalışmanın konusudur.

Özellikle Ortaçağ Beylik ve Krallık düzeninin ulus devlete doğru evirildiği süreçte liderlik tanımlaması Tanrısal iktidarın bir yansıması olarak şekillenmiştir.

Merkezi ulus devletlere doğru geçişin yaşandığı sürece kadar Katolik Kilisesi, Avrupa toplumlarının feodal yapısında hem dünyevi hem de uhrevi olarak tek meşruluk kaynağı olmanın konforunu/tekeli imkânlarını kullanmıştır. Bunun dayanak noktası ise “İki Kılıç Kuramı”dır. Bu kuramla egemenlik anlayışı yöneticilerin kutsal hakları üzerine inşa edilerek Tanrısal kaynaklı olarak kabul edilmiş, Roma Kilisesi³ ilahi ve dünyevi iki kılıcın da sahibi ve iktidarın tek meşruluk kaynağı olarak görülmüştür (Fukuyama, 2016: 249). Papa sadece Katoliklerin başı olarak görülmemiş, aynı zamanda Kilise devletinin de dünya lideri olarak algılanmıştır. Geleneksel dünyevi otoritenin savunusu da bu ilkeyle mündemiç gündeme getirilmiştir (Uertz, 2005). Bu anlayış, yeryüzü iktidarını göklerin bir yansıması olarak kabul etmiş ve nasıl ki tek bir Tanrı göklere egemense, dünya da tek bir İmparatorun/Kralın liderliği altında olması gerektiği düşüncesi hâkim kılınmıştır (Kissinger, 1998: 56).

17. yüzyılda Locke ve Rousseau gibi düşünürler tarafından ortaya konulan toplum sözleşmesi doktrinleri Fransız Devrimi’yle hayat alanı bulmuş ve onu takip eden sekülerleşme hamleleri Ortaçağ’dan beri süregelen iktidar ve lider anlayışını yıkarak Kilise’nin toplumsal ve siyasal yapılar üzerindeki hiyerarşik tahakkümü yerini özgürlükçü, eşitlikçi ve cumhuriyetçi bir anayasal düzene bırakmıştır. Özellikle toplum sözleşmesi kuramlarının iktidarın kaynağını yeryüzüne indirdiği egemenlik anlayışı dünya üzerinde hüküm sürmeye başlamıştır (Sarıtaş, 2019b: 13). Fransız Devrimi’nin yıkıcı ve düzenleyici gücü iktidarın sınırlandırılması üzerine kurulu bir parlamenter demokrasinin de önünü açmıştır. Cumhuriyetçilik ve anayasacılık hareketlerinin demokratikleşme hamleleriyle birlikte parlamenter demokrasiler Avrupa’da yaygınlaşmaya başlayınca liderlik kavramı da hükümdarı ifade eden geleneksel bir vasıf olmaktan çıkmış ve politik lider anlamında kullanılmaya başlamıştır. Böylelikle İlk ve Orta Çağda daha çok güç ve iktidar kullanımının bir göstergesi olarak algılanan liderlik kavramı politik lider şeklinde ifade edilmeye başlamıştır. Demokratik yapıların yaygınlaşmasıyla birlikte anayasa ve seçimlerle denetlenen, sınırlanan ve vatandaşların taleplerine daha fazla odaklı bir liderlik düşüncesi yeni dünya düzeninin dogması haline almıştır (Tabak vd., 2012: 89). Bu bir anlamda modern siyasi liderlik kavramının doğuşu olarak okunabilecek bir süreçtir. Böylelikle liderin vasıfları daha önemli hale gelmiş, liderin soydan ya da Tanrısal/uhrevi bir güçten destek almaması, seçmen tercihlerini dikkate alması, erdemli olması, siyasi örgütü kucaklaması, karizmatik ve ikna edici olması beklentisi politik bir ilkeye dönüşmüştür.

³ Orta Çağ boyunca yürürlükte kalacak olan İki Kılıç kuramını ilk ortaya atan kişi 492’den 496’ya kadar Papa olan I. Gelasius’tu. Bu görüşe göre hem tinsel hem de seküler iktidar, insan hayatı için özel bir niteliğe sahipti; fakat bu ikisi tek bir kişide birleştirilebilir değildi. Salisburyli John ise I. Gelasius’tan bir adım ileri giderek; bütün dünyevi iktidarın kaynağının gerçekte Kilise ve Papalık müessesesi olduğunu belirtmiştir.

Özellikle, bu liderlik algısında yaşanan dönüşümü Max Weber üzerinden okumak mümkündür. Weber (1996: 132) siyaseti, bir siyasi topluluğun, devletin önderliğini yürütmesi ya da önderliğini etkilemesi olarak tanımlamıştır. Özellikle otoritenin dönüşümünde Weber'in belirttiği karizma kavramı politik liderler açısından aranır bir özellik olmuştur. Sonuç olarak bu dönüşüm bugün için de geçerli olan siyasi lider kavramını doğurmuştur. Buna göre siyasi liderlik, bir siyasi hareketin ya da partinin ulaşmaya çalıştığı amaçlar için yandaş kazanma, kazanılan yandaşları hedefe ulaşmak için organize ve motive ederek yönetme ve yöneltme eylemi olarak tanımlanmaktadır (Özgül, 2016: 201). Lideri siyasi ilişki bağlamında yandaşların gözünde daha da önemli hale getiren nokta, siyasi partiyi, politikalarını, söylemlerini ve adaylarını liderin şahsında somut hale getirmeleridir (Polat ve Kültür, 2008: 9). Bu nedenle, siyasi liderin kişilik ve iletişim özellikleri, diğer liderlik tipolojilerine göre daha fazla ön plana çıkmakta ve yandaşların liderlik beklentilerini ve bu beklentileri etkileyen faktörleri tespit etmek siyasi partilerin başarıları için çok önemli hale gelmektedir (Özgül: 2016: 203).

Söylenildiği üzere Fransız Devrimi'nden Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte anayasacılık ve demokratikleşme dalgası tüm Avrupa'da etkin hale gelmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı parlamenter demokrasinin zayıflaması gibi bir sonuç doğurmuştur. Avrupa genelinde zayıf lider figürleri çıkarması sebebiyle parlamenter demokrasi bu süreç içerisinde kötü yönetimlerin günah keçisi olarak görülmeye başlamıştır. Örneğin Almanya özelinde *Weimar* demokrasisinin artık Otto von Bismarck gibi güçlü bir lider çıkaramaması eleştirilmiş, savaşın kaybedilmesi bu zayıf lider figürlerinin suçu olarak görülmüş ve bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan güçlü iktidar talebi güçlü lider arzusunu da yeniden canlandırmıştır. Bu durum sadece Almanya özelinde değil tüm Avrupa'da uzun dönemler içerisinde gelişen bir düşüncenin tezahürü olarak karşımıza çıkmıştır. Bu süreçte, liderin irrasyonel bir şekilde onu çevreleyen tüm fanilerden daha üstün vasıflara sahip olması arzulanmıştır. Propaganda ile gerçekleştirilen bu çaba sonucu modern dünyada *kült lider* (diğer tanımıyla *lider kültü*) kavramı oluşmuştur. Böylelikle tekrar, güçlü lider imajı Ortaçağ'daki uhrevi vasıflarla donatılmış hükümdardan farklı şekilde modern dünyada yeniden inşa edilmiştir. Bundan dolayı *kült lider* kavramı yüzyıl öncesinden farklı bir şekilde olsa da kimi zaman Tanrısal bir otoritenin temsilcisi olarak her davranışı meşrulaştırılan seküler/mutlak/yanılmaz lideri tanımlamak için kullanılmıştır (Gill: 1980, 167). Lidere atfedilen bu kutsiyet ve mükemmeliyet, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan otoriter taleplerin ve rejimlerin ortak bir özelliği olmuş ve totaliter yönetimlere sahip ülkelerde sıklıkla görülmüştür. Bu sebeple *kült lider* inşasında, ülkenin dört bir tarafına liderlerin heykelleri dikilmiş, resimleri asılmış, marşları bestelenerek ve sözleri mitleştirilerek liderler halkın gözünde efsaneleştirilmeye çalışılmıştır (Çakı, 2018: 26). *Kült liderlerin* hayatı okullarda ders kitaplarında

okutulmuş (Apor, 2004: 63), edebiyat, tiyatro, müzik ve sinema gibi tüm alanlar bu *lider kültürünün* inşasında kullanılmıştır.

Nazi Almanya'sında Adolf Hitler, İtalya'da Mussolini, Rusya'da Lenin ve Stalin bu yüzyılın kült liderlerindendir (Çakı, 2018: 26). Kült lider tanımlaması noktasında dünyada en öne çıkan figür ise tabii ki Nasyonal Sosyalizmin yaratmış olduğu *Führer* figürü ve onu kendi uhdesinde birleştiren Hitler'dir. İlerleyen bölümlerde bu figürün nasıl ortaya çıktığı, *Führer* kavramının tarihsel olarak Almanya özelinde neyi ifade ettiği ve bu mitin oluşumunda nasıl bir çalışma yürütüldüğü izah edilmeye çalışılacaktır. Özellikle *Führer* algısının ve beklentisinin tarihsel süreç içerisinde Almanya'nın gündemine nasıl oturduğu ve hangi boyutlarda olduğu incelenecektir.

II. HİTLER'DEN AZADE BİR DURUMSALLIK OLARAK BÜYÜK ALMANYA'NIN KURTARICI *FÜHRER* MİTİ

Almanya'da Nasyonal Sosyalist ideoloji ortaya çıkıp Hitler'in *Führer* olduğu siyasi örgüt içerisinde açık bir şekilde ifade edilmeye başlamadan çok daha öncesinde güçlü bir iktidar ve liderin dolayısıyla bir Alman *Führeri* politik talebinin altyapısı oluşmuştur. Hatta güçlü ve otoriter bir kişi üzerinden hayat bulacak *Führerliğe* dair ilgi sadece Almanya'ya has bir durum da değildir. İki dünya savaşı arası dönemde Almanya ve İtalya'nın dışında da parlamenter demokratik sistemin krizleri sebebiyle birçok Avrupa ülkesinde *Führerlik* ve diktatörlük özlemi, güçlü bir iktidar arzusuyla bütünleşik bir şekilde canlanmaya başlamıştır (Kershaw, 1980: 24). Böyle bir *Führer* arzusu Almanya nezdinde tabii ki milliyetçi ve doğal olarak sağ bir talep olarak algılanmıştır ancak her haliyle sağın dışındaki diğer toplumsal gruplar ve partilerde de bu beklenti gerçekten mevcuttur. Hatta Kershaw'a (1980: 27) göre bu ortam doğru okunmazsa, Hitler mitine karşı oluşan ilgiyi ve aynı zamanda tepkisizliği izah etmekte ve kitlelerin toplumsal psikolojisini anlamakta güçlük çekilmesi kaçınılmazdır.

Bu açıdan Nasyonal Sosyalizmin *Führer* mitini incelemekten önce bu talepleri güçlendiren Almanya'nın yüz yıllık düşünce hayatını ve burada yeşeren toplumsal hissiyatı incelemek yerinde olacaktır. Özellikle Nasyonal Sosyalizmin *Führer* propagandasını destekleyen gelişmeler olarak Alman idealizmi, müzik, edebiyat ve sanatta ortaya çıkan Alman romantizmi ve politik mecrada hayal kırıklıkları yaşamış muhafazakârlığın irrasyonel türevi olan devrimci muhafazakâr hareket karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikle, Almanya'da özellikle aydınlanma ve sanayileşme sonrası köklü değişimler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin sadece politik etkileri olmamış ve aynı zamanda kültürel ve sosyal yaşamın tüm kılcal damarlarında, özellikle de edebiyat, şiir ve müzik alanında çöküş, tükeniş algısıyla birlikte romantizmin

doğuşuna zemin hazırlamak gibi bir sonucu olmuştur. Romantizmin yaşanan tüm teknolojik ve sosyolojik değişikliklere tepkisi, bir duruş ve dışa vuruş olarak tüm alanlarda etkisini hissettirmiştir. Modernleşme olarak karşılarında çoğulculuşma, sekülerleşme ve bireyselleşme, teknolojik anlamda ise işgücünden, üretime ve kentleşmeye kadar birçok alan üzerinde köklü değişim şeklinde vuku bulan durum bir yıkım, çözülme ve çöküş olarak idrak edilmiştir. Bu çöküş hissiyatı aynı zamanda korku, tedirginlik ve bilinmezlik duygularını da doğurmuştur (Bermbach, 2005: 10-11). Ayrıca Fransız Devrimi'nden, siyasi birliğin sağlandığı 1870'li yıllara kadar sanayileşmede, bilimde ve toplumsal ilerlemedeki geri kalmışlık duygusu Almanya'da irrasyonel bir milliyetçilik doğurmuştur (Saritaş, 2019a: 114). Hatta Karl Jaspers (1955: 7), 1932 yılında yayımlanan *Die Geistige Situation der Zeit* (Zamanın Ruhani Durumu) adlı eserinde, bu durumu *çaresizliğin özgün duygusu* olarak betimlemiştir. Alman Romantizmi bu irrasyonelitenin başlıca tetikleyicilerinden birisidir. Özellikle, Hristiyanlık dönemine dair dil ve kültür birlikteliği arzusu, Alman mitolojisi ve halkların ruhu söylemi şeklinde, romantizmle birlikte 19. yüzyılın bir ürünü olarak karşımızda durmaktadır (Wildgen, 2003: 11). Alman Romantizmi, eserlerinde tarihi kahramanların, mitlerin, ulusa ve kültüre dair tüm unsurların coşkun ve aşkın bir şekilde kelam içerisinde yoğrulmasını ister. Bu akım, çöküşü ve yıkımı bütün eserlerinin içerisine yedirir. Romantikler toplumsal değerlerin kayboluşunu, Tanrı ve insan ekseninde yitik ülkenin ve toplumun karmaşıklığıyla yoğururlar. Yaşanan devrimlerin ardından Romantizm akımı ve ondan etkilenen sanat da bu hissiyatı politikleştirir. Edebiyat, müzik ve özellikle de şiir 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar açık ya da kapalı şekilde politik olarak ifade edilir. Yıkımın ve dağılmışlığın ortadan kaldırılması adına müzik ve sanat millileşir, tarihsel olarak geçmişe özlem duyar, kahramanlıkla bezenir ve Alman ırkının güçlenmesi adına devrimci ve politik bir hal alır (Saritaş, 2017: 101, 105). Herder'in "Halkın Ruhu"nu (*Volksgeist*) çocukların doğumlarından itibaren dinledikleri ninnilerde, kendilerine anlatılan masallarda bulmasına benzer şekilde Wagner de müziğinde ulusal kimliği masallarla ve efsanelerle birleştirir (Uslu, 2017: 20). Böylelikle 19. yüzyıl, Almanya'da müziğin halk ezgilerine ve kahramanlık destanlarına başvurmak yoluyla geliştiği, güç ve etkinlik kazandığı ve bir anlamda ulusallaştığı, millileştiği ve ısrarla bu yolla evrenseli yakalama çabasına giriştiği bir çağ olmuştur.

Gerçekten de romantiklerin kendileri için tasarladıkları dünya düzeni içerisindeki muhafazakâr ve milliyetçi değerler Nasyonal Sosyalist hareketin kendi ideolojik meşruiyetini sağlayacağı değerler olarak hayat bulmuştur (Beiser, 1992: 225). Viereck'e (1962: 52) göre hem romantik milliyetçilik hem de materyalist radikalizm Alman Nasyonal Sosyalizminde birleşmiştir. Hatta Thomas Mann'ın *Doctor Faustus* romanındaki tanımlamaya bakıldığında onun Nasyonal Sosyalizmi "yüksek teknolojik bir romantizm" olarak gördüğü gözlemlenir (Aksakal, 2015: 210).

Düşünceleriyle Nasyonal Sosyalizme destek olan daha birçok kişi sayılabilir. Örneğin Johann Gottlieb Fichte'nin (1762-1814) eğitim üzerine görüşleri Nasyonal Sosyalizme⁴ kaynaklık etmiştir. Fichte özellikle eğitimi, Alman özünü ve kültürünü koruyacak ve geliştirecek bir temel üzerine oturtur. Buna göre yurttaşlara vatanseverlik maksadıyla milliyetçilik kazandırılarak Alman ulusunun özü bulunmalıdır. Yine Fichte 1808 yılında yayımlanan *Alman Ulusuna Söylevler* kitabıyla, Almanların, kendi ulusunun, başka uluslara kıyasla niteliksel bir farka sahip olduğuna dair inancı pekiştiren felsefi bir arka plan sunmuştur. Yani Fichte'nin düşüncesinde üstün bir ulus düşüncesi hâkimdir (Onur-İnce, 2010: 83-93). O da *yüce ve mükemmel insanı*, yani Alman'ı, önce kendi ulusuyla ve bu ulus sayesinde tüm insanlıkla buluşturma düşüncesindedir. Çünkü ona göre tüm insanlığın kaderi Fransa'ya değil, bozulmamış bir halk (*Urvolk*) olan Almanların tarihte çizeceği yola ve kaderine bağlıdır. Eğer Almanlık ortadan kalkarsa, ona göre tüm insanlık bir daha kendisini yeniden inşa edemeyecek şekilde onunla birlikte yok olmaya mahkûm olacaktır (Fichte: 1808). Aynı şekilde Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) de tarihin her döneminde dünya tininin gerçek temsilcisi olan bir ulusun, diğerlerini yönetme hakkına sahip olduğunu düşünür. Bu da hem Fichte'nin hem de Hitler'in, Almanların diğer ulusları yönetmesi gerektiği şeklindeki görüşüyle birebir örtüşür (Macit, 2006: 59-65).

Tarihsel olarak Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin iktidara yürüdüğü yolda kullandığı hissiyatı pekiştiren diğer önemli bir isim ise Jacob Grimm'dir (1785-1853). Onun *Mit, Destan ve Tarih* (*Mytos, Epos und Geschichte*), *Alman Masalları* (*Deutschen Maerchen*), *Alman Atasözleri* (*Deutschen Sagen*) ve *Alman Mitolojisi* (*Deutschen Mythologie*) adlı çalışmaları Halkçı-Germen mitinin inşasında önemli yapı taşları olarak karşımızda durmaktadır. Özellikle Grimm'in çalışmaları "İlk Germen"lerin kültür ve din anlayışının yeniden inşa edilebileceği umudunu doğurmuştur (Wildgen, 2003: 10-11). Grimm'e göre her bir efsanenin temel itici gücü bir mit oluşturmaktan geçmektedir. Ona göre Tanrı inancı, tarihsellikten ayrı bir şekilde halkın kademeli bir şekilde aktarımıyla bütünleşerek bir mit oluşturabilmektedir. Bu fikri güçlü kılan ana unsur ise Tanrı inancına yakın bir katılımda mit inşa etmekten geçer (Grimm, 1835: III). İleride de görüleceği üzere Nasyonal Sosyalizmin *Führer* miti de Katolik anlayış doğrudan kopyalanarak Tanrı inancına yakın bir katılımda oluşturulmak istenmiştir.

Nasyonal Sosyalizmin önünü açan bir diğer gelişme ise Almanya'nın siyasi birliğinin sağlanması ile yeşeren emperyal beklentilerdir. Almanya 19. yüzyılın ortalarına kadar derebeylik sistemi içerisinde parçalanmış, dışa kapalı ve

⁴ Hatta Isaiah Berlin'e göre romantikliğin üçüncü türevi zaten bir anlamda "faşizm"di. Ona göre faşizm, "akıl-dışı" olduğu ya da "seçkinci" olduğu için romantğin türevleri arasında sayılmamaktaydı. Faşizmin romantikten aldığı şey, bir insanın ya da toplumsal kümenin örgütlenmesi ya da "öngörülmesi, akılcılaştırılması olanaksız bir tarzda" öne çıkarılan, "önceden kestirilemeyecek bir istenç" taşıdığı fikriydi. Berlin'in deyişiyle, "faşizmin yüreği" bu düşünceydi (Kula, 2010: 52).

sanayileşmesini tamamlayamamış bir ülke olarak kendi kabuğunda uzun süre saklanmıştır. Ancak siyasi birliğini sağlama süresinde ve sonrasında, hızla sanayisini geliştirerek, ticari ve siyasi olarak İngiltere ve Fransa ile rekabet edecek düzeye gelmiştir. Sanayileşme, ekonomik büyüme ve yücelme/efendi olma arzusu, Büyük Almanya ideali yolundaki ilk adım olan siyasi birliğinin sağlanmasından sonra da hız kesmeden devam etmiş ve Almanya’da kültürel, iktisadi ve politik *Dünya Devleti (Weltstaat)* ideali II. Wilhelm’in *Dünya Siyasetiyle (Weltpolitik)* birlikte zirveye taşınmıştır. Artık ülkenin İngiltere ve Fransa’dan bir eksiği kalmamış ve “efendi olma” arzusu, sömürge arayan bir “varoluş savaşı”na dönüşmüştür. Yaşam alanı adına topyekûn savaş her alanda verilmelidir ve II. Wilhelm bu süreci başlatmak adına oldukça istekli bir *Kayzer*dir. Böylelikle Büyük Savaş’a giden yolda güçlü bir *Führer* talebi Almanya’nın emperyalizm arayışına eklemlenmiştir (Sarıtaş, 2019a: 114).

Diğer taraftan savaşın öncesi ve sonrasında *Weimar Cumhuriyetinde* yaşanan parlamenter demokrasinin sistem krizi de Nasyonal Sosyalizmin işini kolaylaştıracak güçlü iktidar ve lider taleplerini yoğunlaştırmıştır. *Weimar* sisteminin çoğu Şansöyeleri ve parti liderlerindeki politik entegrasyon eksikliği, ruhsal ve siyasi kronik krizin bir simgesi olarak görülmüş ve bu sorunun kaynağı da anayasal bir kriz olarak algılanmıştır (Sontheimer, 1962: 270). Özellikle Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçte parlamenter demokrasinin istikrar krizi Germen idealinin kahramanlarının heykelleri dikilerek ve “Demir Yumruk” Bismarck dönemi yüceltilerek gözler önüne serilmiştir. Emperyal güç kazanımı fikri yeniden alevlendirilmiş, halkçı bir *Führer* ve diktatör özlemi sesli bir şekilde dillendirilmiştir (Sontheimer, 1962: 268). Almanya’yı bu zordan kurtaracak ve o eski büyüklüğüne kavuşturacak *Führer*, Tanrının bir lütfu, kaderin bir sonucu olarak görülmeye başlamıştır (Sontheimer, 1962: 270). Kaybedilen Birinci Dünya Savaşı sonrasında parlamenter demokrasiye karşı artan tepki mutlak monarşinin nostaljisi içerisinde savaşçı *Führerlik* müessesesi talebini⁵ yoğunlaştırmıştır (Kershaw, 1980: 26). Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen bu halkçı-milliyetçi *Führer* beklentisi “eski rejim”in tebaa fikriyatından ayrılmış ve demokratik, halkçı bir *Führer* talebi olarak şekil bulmuştur. Buna göre *Führer*’in bir monark ya da diktatör değil, daha ziyade halkın iradesi içinde hayat bulmuş bir figür olması gerektiği düşünülmüştür (Kershaw, 1980: 27).

Nasyonal Sosyalizmin işini kolaylaştıran en başat hareket ise muhafazakâr düşünce içerisinde bir tutarsızlık olarak da okunabilecek muhafazakâr devrimci düşüncedir. Stern’e göre muhafazakârlık içerisindeki devrimci hareket modernite

⁵ 1920’lerdeki bir felsefi metinde 15 yıl sonra ortaya çıkacak olan Hitler miti ile benzeşik cümleler bulunmaktaydı. Buna göre “*Führer* kitleye yönelmez, kitleye hoş gelecek sözler söylemez, sert, doğrudan, iyi ve kötü günlerde dikkat etmeden yolunda yürür. *Führer* radikaldir, o tamdır, yaptığını ve yapmak zorunda olduğunu tam yapar. *Führer* sorumluluk sahibidir, yani o Tanrı’yla bütünleşiktir ve aslında zaten onun arzuladığını yapar. Tanrı bize böyle bir *Führer* lütfetsin ve bizlerin ona samimi bağlılığını nasip etsin” (Sontheimer, 1962: 272).

eleştirisi olarak işe başlamış, daha sonraki aşamada modernite eleştirisini sağın politik ideolojisi haline dönüştürmüştür. Bu aşama, kültürel eleştirinin milliyetçilikle birleşmesi şeklinde cereyan etmiş ve halkçı/ırkçı bir mitosu devralmıştır. Muhafazakâr devrimciler yeniden yazılmış Alman milli tarihini kabul etmemiş ve Alman halkının tarihini tekrar eskilerde aramışlardır. “Genç Muhafazakârlar” olarak da adlandırılan bu grup, Alman Romantizminin erken döneminde merkezi düşünce olan “altın çağ” söylemini daraltarak, bu çağa ancak Fransız egemenliğinin aşılmasıyla ve Alman düşüncesinin “yabancı kökenli” aydınlanma anlayışından arındırılmasıyla ulaşılabileceğine ve bunun da ancak devrimci bir lider eliyle yapılabileceğine inanmıştır (Onur-İnce, 2010: 93). Ulusal karakterleri daha belirginleştirmek, hatta Alman karakterini diğerlerinden ayırıştırabilmek hedefiyle, Herder tarafından ifade edilen halk kavramı, bu dönemde milliyetçi-halkçı (Thimme, 1969: 112) anlamda radikalleştirilmiştir ve böylelikle devrimci muhafazakârlık eski tarih anlayışında şekillendirdikleri Halk Mitini ırk bilimi üzerinden yeniden kurmuştur (Röhrmann, 1973: 120-133). Ancak bu ırk düşüncesi biyolojik bir unsur taşımaktan çok, Alman ırkının tarihteki kahramanlıkları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Aslında burada Birinci Dünya Savaşı’nı yaşamış Alman halkını geçmişte gerçekleştirilen kahramanlıklar üzerinden ayağa kaldırarak yeni bir *Reich* inşası ideali ortaya koymak istemişlerdir (Gerstenberger, 1978: 343). Ancak ne yazık ki devrimci muhafazakârlar, milliyetçiliği öne çıkarıp, ulusun değerlerini referans alarak, Hitler’in düşünce formasyonunun meşruiyet kazanmasına yardımcı olmuştur.

Devrimci muhafazakârların⁶ demokrasiye dair düşünceleri incelendiğinde ise yine Nasyonal Sosyalizme destek niteliğinde olan birçok bağlantı kurulabilir. İlk olarak geleneksel muhafazakârlığın gelişim seyrinde parlamentarizm içerisinde kabul gören demokrasi düşüncesi, devrimci muhafazakârlar düşüncede tekrar rafa kaldırılmıştır (Müller, 1983: 333-347). Onlara göre milletin onuru, hürriyeti, sağlığı ve gücü, bireylerin menfaatlerinin üzerindedir ve “*kuralsız kitle idaresi sistemi*”, yani parlamenter demokrasi, “*halkın tarihsel gelişimine ve doğal katmanlaşmasına uygun bir devlet yapılandırılması yoluyla*” aşılmalıdır. Devlet

⁶ Muhafazakârlar düşüncesinin önemli siyasetçilerinden olan Franz von Papen (1933: 149) ilk dönemler muhafazakârlıkla Nasyonal Sosyalizm arasında sadece sınırlı bir farklılık olduğunu ya da diğer bir ifadeyle sadece taktiksel farklılıklar bulunmakta olduğunu düşünmüştür. Ernst Nolte’ye (1974: 257) göre Hitler’in kendi ruh dünyasında da muhafazakârlar düşüncesinin çok önceden hissettiği, yani mevcut dünyanın anlamsızlığı içerisinde insanın içine düştüğü korku vardır. *Mein Kampf*’da da 1785’te muhafazakârlar tarafından ortaya konulan bu korkunun aynısını görmek mümkündür (Hitler, 1933: 358). Yine 30 Ocak 1930’da iktidarın el değiştirmesinin ardından genç muhafazakârlar yaptıkları açıklamalarla Nasyonal Sosyalizmin gelişini kutlamışlardır. Aynı şekilde muhafazakârlar yayımlar da Nasyonal Sosyalizmi bu süreçte desteklemiştir (Kraus, 2003: 10). Nasyonal Sosyalizmin iktidara gelmesinin ardından muhafazakârların “artık iktidardayız” sevinçleri de asla unutulamaz (Lenk, 1989: 169). Yine İtalyan S. Panunzio, 1921 yılında yayınladığı “*Faschismus als Conservazione Rivoluzionaria*” adlı eserinde Hitler’i özellikle iktidarı ele geçirdikten sonraki döneme atfen dünyanın en muhafazakârlar devrimcisi ve NSDAP’yi ise muhafazakârlar devrimci bir parti olarak adlandırmıştır (Schrenk-Notzing, 1996: 327).

yeniden “koruyucu devlet” olmalı ve bu görev *Führer* idaresinde yapılmalıdır (Mommsen, 1960: 544). Gerçekten de Nasyonal Sosyalizme has olduğu düşünülen *Führer* kavramının muhafazakârlar⁷ arasında da sık kullanıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Arthur Moeller van den Bruck (1931: 214) ve Edgar J. Jung da eserlerinde kendisini ulusla bir sayan, ulusun kaderini kendi kaderi gören ve bu kaderi değiştirmeyi hedefleyen bir *Führer* ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Georg Schotts da yine 1924 yılında *Volksbuch von Hitler* adlı çalışmasında bir *Führer* beklentisinden, bağlılık ve birliktelik arzusunun, dönüşüm ve hayranlık duyma ihtiyacından ve dinsel bir kehanet olarak insanlığı kurtaracak bir “dahi”, “kurtarıcı” ve “uyandırıcı” beklentisinden bahseder. Ancak şu da belirtilmelidir ki muhafazakâr devrimcilerin arzuladığı *Führer* figürü Hitler’den ziyade Franz von Papen’le özdeşleşmiştir (Jung, 1932: 81-86). Nasyonal Sosyalistler ise muhafazakârları saf dışı bırakarak Hitler’in şahsında *Führerliği* devletle bütünleştirmiş ve ona sonsuzluk iksirini içirmeyi başarmışlardır.

O yıllarda Nasyonal Sosyalizmin iktidarının yol taşlarını ören bu irrasyonel durum sadece muhafazakârlar açısından geçerli değildi. Bunun en iyi örneklerinden birisi ise Martin Heidegger’in devlet ve lider üzerine görüşleriydi. Çünkü o da Hitler’in iktidara gelişinden daha üç yıl önce devletin varoluşunu ortaya koymaya çalışırken güçlü bir *Führer* figürü arayışına girmişti. Heidegger’e göre Almanya’yı sadece güçlü ve büyük bir lider, bir yandan total sosyal kaos ya da total teknolojik düzen, diğer yandan ise gezegen ölçekli teknolojik totalitaryenizmden kurtarabilirdi (Çalışkan-Akçetin, 2016: 49). Heidegger’in⁸

⁷ Devrimci olan muhafazakârlık gerçekten halkçı ve ırkçı bir mitosu devralmıştır. Bu anlayış yeniden yazılmış Alman Milli tarihini kabul etmez ve Alman halkının tarihini tekrar eskilerde arar. Eski tarih anlayışında şekillendirdiği Halk Mitini ırk bilimi üzerinden yeniden kurar. Ancak bu ırk düşüncesi muhafazakârlarda biyolojik bir unsur taşımaktan çok, Alman ırkının tarihteki kahramanlıkları üzerinden kurulur. Bu ırkçı söylem eylem olarak da gözlemlenebilir. Örneğin 1927 yılında Georg Quabbe (1927: 7) muhafazakâr düşüncenin kurucularının menşelerini incelemeye başlamıştır ve örneğin Edmund Burke’ün yarı İrlandalı olmasını ve Lord Beaconsfield’in ve Friedrich Julius Stahl’ın Yahudi ırkından olmalarının ilginç olduğu vurgusunu yapmaktadır. Yine Werner Sombart’ın (1915:135-143) “aslında biz Almanların ruhani-kültürel anlamda kimseye bir muhtaçlığı yoktur. Dünyadaki hiçbir ulus bize bilim, teknoloji, sanat, edebiyat ya da başka bir alanda bir şey katamaz. İnsanlığın ortaya koymaya çalıştığı kültürel değerlerdeki yıkılmaz zenginliklerimizi hatırlayalım. İnsanın bunu görmesi için Alman fanatiği olması gerekmez. Bu anlamda bizler, Alman ırkı, kendine güvenerek, onurlu bir şekilde dünyada dolaşmalıyız ve “Tanrının İrki” olduğumuzu bilmeliyiz. Almanların diğer tüm hayvanatın üzerinde yükseklerde uçarak gururla dünyaya bakan onurlu kuşu kartal gibi bizler de diğer ırkların bizlerden çok alçaklarda olduğunun farkında yükseklerde uçmalıyız” sözü de bu ırkçı muhafazakâr düşüncenin diğer örneklerindendir.

⁸ Devletin var oluşu onu taşıyan, onun için kendisini feda eden insanlığın politik varoluşuyla yakından bağlantılıydı (Heidegger, 2009: 73). Heidegger’e göre asıl olan şey Alman ırkının kendine yabancılaşması idi (Skirbekk ve Gilje, 2006: 577). Heidegger, özellikle Nasyonal Sosyalizmin Alman ırkının ruhunu dirilteceğine ve teknolojik nihilizmden kurtaracağına inanıyordu (Zimmerman, 2011: 77-80).

lider tanımlaması da bu noktada Nasyonal Sosyalizmin işini kolaylaştıracak bir yapıdaydı. Platon'un aksine Heidegger'e göre kamusal davranışın ve yönetimin kökeni bilgide değil, daha ziyade var oluşun kendisindeydi. Her bir önder yaratılıştan önderdi ve önderlik varoluşuna uygun davranışta, kendi düşünce dünyasında anladığı ve dışa vurduğu şekilde var olmak zorundaydı. Bir *Führer*in liderlik vasıflarını kullanmak için herhangi bir eğitime ihtiyacı yoktu, ancak ve ancak devlet sorumluluğunu birlikte taşıyacağı halkın içinden bir koruyucuya (elite) ihtiyaç duymaktaydı. Çünkü her devlet ve onun etrafındaki bilgi toplamı politik bir geleneğe ihtiyaç duymaktaydı. Şayet onu besleyen sağlam zemin ortadan kalkarsa en iyi devlet ideali dahi halkın içinde kök salamazdı ve yenilgiye mahkûmdu. Yani Heidegger açısından devlet kendi varoluşu gereği yetenekli bir *Führer* olan öndere ve onun ihtiyaç duyduğu politik gelenek içerisinde var olan ve *Führeri* destekleyen koruyucu bir elite göre tasarlanmıştı (Heidegger, 2009: 73). Rousseau ve Kant'ın özgür ve eşit sözleşme ile kurulan devletin vatandaşlarının özgürlüklerini korumakla sorumlu olduğu iktidar düzeninde olduğu gibi Heidegger'in devlet algısında da bir görev ve sorumluluklar silsilesi mevcuttu. Her bir vatandaş ona göre saf ve özgür iradesiyle *Führere* savaş ve sadakat noktasında bağlılığını sunmalıydı. Yani Heidegger'e göre *Führer*in egemenliği esaret, baskı ve zora dayanmamakta, bundan öte pozitif anlamda ortak görevler çerçevesinde rızayla kurulan bir sözleşme olarak şekillenmekteydi. Buna göre gerçek bir düzen oluşumundan ancak *Führer*in ve yönetilenlerin ortak bir kader noktasında birbirine kenetlendiği ve bir idealin gerçekleşmesini sağlamak noktasında savaştıkları yerde bahsedilebilirdi. Böylelikle gerçek üstünlük ve özgürlük, özverinin bir sonucu olarak halkın ruhuna işlerdi. Heidegger'e göre *Führer*in varoluşsal özellikleri halkın ruhuna işlenerek aşkın ve tarihsel görev bilincinin gerçekleşmesi noktasında başarıya ulaşılabildi. Şayet halk bu hissiyata erişir ise kendini savaşa sürecektir lidere itaat eder, sadık olur ve kendisini feda ederdi. Böylece *Führer* ve halk daha sıkı birleşir, devletin bekası noktasında ortak hareket eder ve tarihsel varoluşunu ve arzularının ortaklığını birlikte yürütürlerdi (Heidegger, 2009: 77). *Führer*in arzuları halkın arzularına yönelir, bu istek birlikteliği ise devletin bekası için doğru yolu bulurdu (Heidegger, 2009: 85). Bundan dolayı halkın *Führer*in şahsiyetinde var oluşunu gerçekleştirdiği *Führer* devleti insanlığın tarihsel gelişimin tamamlandığı nihai noktası olacaktı (Heidegger, 2009: 88).

Görüldüğü üzere Hitler üzerinden oluşturulan *Führer* mitinden çok daha öncesinde 19. yüzyıl içerisinde gelen bir *Führer* algısı ve beklentisi doğal olarak hayat bulmuştur. Nasyonal Sosyalizm ise sadece gelişen bu beklentiyi yönetmiş ve kendi ideolojisi ekseninde şekillendirmiş ve iktidara gelmek için bu irrasyonel dalgayı iyi bir şekilde kullanmıştır. Sonuç olarak Nasyonal Sosyalizm son yüzyıl içerisinde oluşan *Führer* imajını da aşan bir *Führer* mitini kolayca yaratmıştır.

III. ALMAN YOLU'NUN NİHAİ NOKTASI: DÜNYA FÜHRERİ ADOLF HİTLER

Birinci Dünya Savaşı sonrasında parlamenter demokrasiye karşı çıkan tepki güçlü/mutlak monarşinin nostaljisi içerisinde politik bir dışavurum olarak savaşçı bir *Führerlik* müessesesi kamuoyunun gündemine oturtmuştur (Kershaw, 1980: 26). Kayzer Wilhelm'le başlayan *Weltstaat* düşüncesi liderlik kavramının evrensel bir iktidar alanını kapsaması gerektiği fikrini de beraberinde getirmiştir. Almanya'da yeşeren irrasyonel milliyetçilik ve savaş sonrası toplumda oluşan kaybediş ve yıkılmışlık hissiyatı hem bu fikirle yanıp tutuşan Nasyonal Sosyalizmin önünü açmış hem de birçok kesimin onları desteklemesine sebep olmuştur (Saritaş, 2017: 109). Savaş sonrasında Almanlara dayatılan sistemi reddeden bu tepkinin temel amacı, çatışmalar içeren parlamenter parti devleti yerine, "harmonik halk birliğini" temel alan "Alman Yolu"nu (*Sonderweg*)⁹ gerçekleştirmektir. Bu bir anlamda başkasının *status quosunun* yerine yerli ve milli, ancak evrensel güçle bezenmiş yeni bir durum oluşturma arzusudur (Traugher, 1998: 48). Diğer taraftan özellikle savaş sonrasında toplumda oluşan halkçı-milliyetçi *Führer* beklentisi "eski rejim"i tebaa fikriyatından ayrılmış ve demokratik halkçı bir *Führer* hareketi olarak şekil bulmuştur (Kershaw, 1980: 27). Buna göre *Führer* müstakil bir monark ya da diktatör değil, daha ziyade halkın iradesi içinde hayat bulmuş onunla iç içe geçmiş bir figürdür.

20

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçları Almanya'yı iktisadi anlamda oldukça sarsmış ve milyonlarca Alman vatandaşı işsiz kalmıştır. Bu süreçte Naziler, Almanya'da Hitler'i dönemin *kült lideri* olarak var etmek için topyekûn bir propaganda çalışması yapmışlardır (Çakı, 20018: 35). Goebbels (2016: 93) ve onun propaganda aparatı, bu kötü dönemlerde Hitler'in ülkeyi yeniden şahlandıranarak düzeltereğini kitlelere telkin etmiştir. Bu doğrultuda 1926 yılında Goebbels Hitler'e bir "Saygı Mektubu" yazmış ve Hitler'e Almanya'nın *Führeri* hakkındaki projesini anlatmıştır. Ona göre "*Büyük Führer seçilemez, çünkü O kitlelerin ruhsal durumundan ayırık bir parlamenter değildir. O daha ziyade kitlelerin Kurtarıcısı'dır.*" Goebbels Hitler'i burada kitlelerin son umutları tükendiği anda kurtuluş için gelen ve zaten onlar tarafından beklenen kurtarıcı olarak sunmuştur. Ona göre "*Führer bir meteor gibi gözlerinin önünde yükselmiş, şüphe ve umutsuzluğun dünyasında aydınlanmanın ve inancın mucizesi olmuştur*" (Bramsted ve Strakosch, 1971: 282). Dünya çapında meydana gelen 1929 Ekonomik Buhranı ise bu algıyı daha da güçlendirmiştir. Hatta Goebbels 1929 yılında inancını şu sözlerle ifade etmiştir: "*Bizler onun Alman halkına doğru yolu göstermek adına kaderin çağırdığına inanıyoruz. Bundan dolayı kendisini özveri*

⁹ *Sonderweg* (Alman Yolu/Kendine Özgü Yol) düşüncesi Prusya Aydınlanmasının onurunu korumaya ve "gecikmiş Alman milleti" tezini savunmaya çalışır. *Sonderweg* düşüncesi ile Alman tarihinin en iyi, Alman ulusal karakterinin evrensel doğru ve Alman ırkının da dünyada en güçlü olduğu ideolojisinin alt yapısı yaratılmıştır (Saritaş, 2017: 113-115).

ve saygıyla selamlıyoruz ve sadece onun eseri tamamlana kadar kendisinin bizlere bahşedilmesini diliyoruz” (Kershaw,1980: 24).

Bu *kült lider* çalışması çok kısa sürede sonuç vermiş ve Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (NSDAP) ve Hitler 1933 yılında Almanya’da iktidara gelmiştir. NSDAP’nin iktidara gelişi ve 1 Ağustos 1934 yılında çıkarılan yasayla birlikte Hitler’in uhdesinde *Reich Başkanlığı* ve Şansölyelik makamı birleşmiş ve mutlak yönetim süresiz bir şekilde Hitler’e verilmiştir. Ancak 2 Ağustos’ta Hitler bu yetkiyi reddetmiş ve Cumhurbaşkanlığı görevinin Paul von Hindenburg’da olduğunu duyurmuştur¹⁰. Ancak Hindenburg’un ölümü üzerine bu iki makam *Führerlik* bünyesinde aynen İtalya’da başarılı olmuş *Duce* (Führer) Mussolini’nin yaptığı gibi birleştirmiştir (Wildgen, 2003: 14). Böylelikle Hitler, kendisini hem Şansölye (*Kanzler*) hem de Cumhurbaşkanı ilan ederek itirazsız bir şekilde ülkenin tek lideri haline gelmiş ve Şansölye yerine *Der Führer* olarak anılmaya başlamıştır (Çakı, 2018: 25). Bundan böyle *Führer*, yani Hitler, her şeyin yetkilisi olarak devleti, parlamentoyu, hükümeti, yani tüm kurum ve kuruluşları tek başına yönetmiş ve denetlemiştir. Ayrıca, Hitler kendi partisine karşı aykırı düşünceler oluşmasını engellemek için diğer tüm partileri kapatmış ve NSDAP’yi Almanya’nın tek resmi partisi haline getirmiştir. Böylelikle her türlü konu ile ilgili ilk ve son söz de sadece Hitler’e ait olmuştur (Stilig, 2000: 15-16).

İktidar ve onun ideolojik tahakküm aracı olarak kullanılabilecek kamusal mekanizmalar Naziler için *Führer* mitinin inşası anlamında farklı bir çok alanın önünü açmıştır. Geçmişin içerisinde bir dalga şeklinde gelen *Führer* talebinin mitleştirilmesinin ilk yapısal değişimi¹¹ ulus ekseninde uygulanmış ve sonrasında ise askeri ve dini yönetim alanında da genişletilerek *Tanrı-Führer* (*Gott-Führer*) şeklinde büyük “Dünya Liderliği” vurgusu oluşturulmuştur. Böylelikle James Hutton ve William Dwight Whitney, Kant, Schelling ve Hegel tarafından ortaya konulan politik dünya düşünce sistemi fikri tek millet ve halkın ruhu sloganları

¹⁰ 7 Mart 1936’daki konuşmasında Hitler halkının bir diktatörü olarak anılmak istemediğini, kendisini daha ziyade *Führer* ya da Yetkili (*Beauftragter*) olarak hissettiğini dile getirmiştir.

¹¹ *Führer* kavramı Almanya genelinde Hitler’i özel olarak ifade etmeden önce NSDAP içerisinde de kullanılmaktaydı. Örneğin 1920-21 yıllarında Hitler NSDAP içerisinde *Führer* olarak görülmekteydi, ancak parti lideri Drexler’le birlikte bu sığa ancak ortak olarak nail olabilmisti. Hitler *Führer* sıfatına tekil olarak 1921 yılında parti liderliğinin aldıktan sonra kavuştu. Hitabetiyle kitleleri coşturdukça bu sıfat *Führer*imiz olarak değişime uğradı (Tyrell, 1975: 225). Hitler’in *Führer* kavramıyla birlikte anıldığı ve bu sıfatın artık ona ait olduğunu ilk olarak *Völkischer Beobachter* gazetesinin 7 Kasım 1921 tarihli nüshasında görüldü (Weissbecker, 1966: 121). Hitler’in *Führer* olarak anılmasındaki psikolojik sınır Ekim 1922 tarihinde İtalyan *Duce* Mussolini’nin Roma’ya doğru ilerlediği duyulunca aşıldı. Kasım 1922’de Münih’teki bir toplantıda Hermann Esser, Adolf Hitler’i Almanya’nın Mussolini’si olarak duyurdu (Tyrell, 1975: 274). Aralık 1922’de *Völkischen Beobachter* gazetesinin genel yayın yönetmeni bu olayı “Milyonların beklediği *Führer* bulundu” şeklinde haberleştirmekteydi (Berning, 1964: 82) 1923 yılına gelindiğinde NSDAP taraftarları “Ölümde ve yaşamda, Hitlerle sadakat sözümüzdür, ölümüne kadar, çünkü Hitler bizi bu dardan çıkaracak” şeklinde sloganlar atmaya ve marşlar okumaya başlamıştı (Tyrell, 1975: 274).

içerisinde inşa edilmeye çalışılmıştır (Wildgen, 2003: 25-26). Özellikle Hitler ve Nasyonal Sosyalizmin önemli bir teorisyeni olan Alfred Rosenberg bu teorinin oluşumunda siyasi tarih, dinler tarihi, bilim ve sanat ekseninde tek/mutlak bir dünya görüşü ortaya koyup bunu dayatarak inşa etmek gibi bir yöntem izlenilmesi gerektiğini düşünmüştür. Buna göre büyük ideal içerisinde tek biçimlilik, dogma ve yanılmazlık iksiriyle bezenmiş en iyi örnek ve en büyük rakip olarak (Vatikan) Roma Kilisesi vardır. İşte bu form örnek alınarak evrensel bir dünya devleti ideali (*Weltstaat*) inşa edilmeye çalışılmıştır (Wildgen, 2003: 27). *Führerlik* ifadesinin Alman versiyonunda İtalya, İspanya, Portekiz sınırlarını kapsayan Katolisizmin araçsallaştırıldığı dinsel bir Hitler kültü formunun kullanımı ve örgütsel anlamda bu ilkenin benimsetilmesi arzulanmıştır (Wildgen, 2003: 14). Ayrıca Alfred Rosenberg'in Aryan ırk¹² ve *Führer* mitini merkeze alan yeni bir din inşa etmek gibi bir niyetleri de olmuştur (Wildgen, 2003: 20). Böylece Nasyonal Sosyalist dönemde Goebbels ve diğerleri tarafından yürütülen propaganda faaliyetlerinde Hitler kültü politik Katolisizmin ve neo-pagan Tanrısallaştırma yöntemlerinin uygulamasıyla kamuoyuna sunulmuştur (Kershaw, 1980: 36). Örneğin bastırılan görsellerde "Tanrı, Hitler'e Alman ırkını yönetme görevini verdi" şeklinde propaganda çalışmaları yürütülmüştür (Çakı, 2018: 32). Nazi propagandası Hitler'i Tanrısalsal bir otorite tarafından görevlendirilen, ömrünü halkına feda eden, her zaman onları düşünen ve aldığı tüm kararlarda haklı çıkan insanüstü bir varlık olarak yansıtmıştır (Çakı, 2018: 34-35) Georg Schotts bu *Führer* beklentisinin dinsel bir kehanet olarak sunulduğundan ve Mesih'in Hitler'in şahsında yaratılmak istendiğinden bahsetmiştir (Onur-İnce, 2010: 20). Katolik Almanlardan destek alabilmek için Hitler "dini" bir metafor olarak yer almış ve *Führerliğin* Hitler'e Tanrısalsal bir otorite tarafından verildiğine dair bir algının oluşması sağlanmıştır (Çakı, 2018: 35). Hatta Hitler'in ifadesiyle de "Tanrı, en kuvvetliyi, en büyük görevi yerine getirmekle yükümlü kılmıştır" (Hitler, 2016: 501). Aslında Katolik Kilisesinin yüzyıllardır hüküm süren önderlik/tek adamlık müessesesi Hitler'i cezbetmiştir. Hitler özellikle Papalık müessesesinin yanılmazlığı

¹² Irk kavramı 17. yüzyılda kullanılmaya başlamıştır. Ancak "ırk bilinci" olarak biçimlenmesi 18. yüzyılı bulmuştur. Bu anlamda ortaya çıkış süreci göz önüne alındığında oldukça modern bir kavramdır (Ünlütürk, 2015: 95). Nasyonal Sosyalizmde ırk, her şeyden önce gelir, devletin de üstündedir. Dolayısıyla bireye karşı halk, yığınlar karşı *Führer*, yani tek kişinin iktidarı ön plandadır (Skirbekk ve Gilje, 2006: 475-476) Aryan ırk sarışın, mavi gözlüdür. Aryan ırka mensup olanların kökeni bu mite göre Atlantis'dir. Bu görünüş Nasyonal Sosyalistler tarafından 20. yüzyılda ideal insan tipi olarak gösterilmiştir. Buna göre Platon'un varoluş hikâyesinde bahsettiği gibi Aryan ırk Atlantis adasında yaşayan tanrıça Athene'ye dayanmaktaydı. Bu adadaki kan mensubiyeti insanlara yarı tanrısalsal nitelikler sunmuştu. Bundan dolayı Aryan ırk ilk insan olma özellikleri taşımaktaydı. Ateşi kontrol edebilen, birçok araç gereci keşfetmiş ve kullanmış ve tüm dünyaya bu becerilerin yayılmasını sağlamış bir niteliğe sahipti (Zchaetzsch, 2018: 43). Bu Aryan ırk medeniyetin inşasını da sağladı, çünkü diğer insanlardan daha çalışkan ve becerikliydi. Zaten Tanrıların öğrencileri olarak kendilerinden başka bir şey de beklenemezdi. Ancak Hitler Nasyonal Sosyalizmin belirttiği bu insan tipolojisine hiç uymamaktaydı. Bunun için Hitler'in mitleştirilmesinde başka özelliklere yer verilmesi gerekmektedir (Zchaetzsch, 2018: 7).

düşüncesine hayrandır ve Kilisenin örgütsel düzeninin ve disiplininin oldukça başarılı olduğunu düşünmüştür (Wildgen, 2003: 14).

Söylendiği gibi Hitler üzerinden tek adamlık mitinin inşası özellikle propaganda aracılığıyla yapılmıştır (Wildgen, 2003: 15). Propaganda savaşın seyrini değiştirecek bir araçtan öte bir silah olarak görülmüş ve bu süreç tüm üretim sektörlerini içine alan topyekûn bir savaş şeklinde yürütülmüştür. Bu süreçte propaganda Hitler'in kurgulamış olduğu Nasyonal Sosyalist ideolojiyi anlatmak, benimsetmek, kamuoyu tarafından kabul görebilmesini sağlamak, buna karşı çıkanları sistem dışına itmek, yabancılaştırmak ve yok etmek için etkin bir yöntem olarak kullanmıştır (Sarıtaş, 2018: 333). Bu noktada Goebbels, Hitler'in fikirlerinin topluma tanıtılması ve yayılması için yoğun çabalar göstermiştir. Propaganda Bakanlığınca topluma servis edilen Hitler kendini halkı için feda etmiş, yaşarken dahi olağanüstü insani özellikler göstermiş, toplumu için her zaman en doğru kararları almış ve bütün bu özelliklerinden dolayı da toplumunun beğenisini kazanmış örnek bir şahsiyet olarak sunulmuştur. Böylece Hitler'in sevilen, vazgeçilmez, büyük bir lider ve *Führer* olması sağlanmıştır. "*Führer* Emreder, Biz Takip Ederiz (Uygularız, Yaparız)" sloganı da sıklıkla bu süreçte kullanılmıştır (Çakı, 2018: 34). Bu doğrultuda Almanya'nın dört bir yanına Hitler'in resimleri ve sözleri asılmış, adına şiirler yazılmış, heykelleri ve büstleri dikilmiştir (Çakı, 2018: 24). Özellikle propaganda posterleri Hitler kültürünün oluşmasında ciddi işlev kazanmıştır. Naziler, Almanya'nın her yeri Hitler'in resimleri ile donatıldığında, insanların bu propagandadan kaçamayacaklarını düşünmüştür (Akarcalı, 2003: 109). Naziler bu süreçte propaganda marşlarını da etkili bir şekilde kullanmıştır. Örneğin, *Horst Wessel Lied* marşında Alman halkının Hitler'in peşinden gitmesi telkin edilmiştir (Çakı vd., 2018: 105). Bunu yaparken korku çekiciliği yöntemi de kullanılarak toplumu belli bir hedefe yönlendirmek amaçlanmıştır (Mazıcı ve Çakı, 2018: 290).

Goebbels ve Hitler açısından modern dünyanın yeni teknolojik aracı olan sinema da Hitler mitinin oluşumunda propaganda için kullanılmak istenmişti. İkisi de sinemanın kitleleri nasıl etkileyebildiğini ve bir propaganda mekanizması olarak güçlü bir araç olabileceğini biliyorlardı (Wilson, 2003: 91). Çünkü sinema Nazi ilkelerini yüceltmek amacıyla kitleleri toplamak ve işçilerin boş zamanlarını kontrol etmek için mükemmel bir imkandı. Goebbels, Propaganda Bakanı olarak atanmasından kısa bir süre sonra Alman sinemasına Nazi birliklerinin öncüsü olarak dünyayı fethetme görevinin verildiğini açıkladı (Welch, 2008: 48). Böylelikle *kulturpolitik* ekseninde sinemanın kendisini de bir savaş alanı olarak ilan edildi. Buna göre sinema ve tiyatro sadece bir sahne değil, aslında topyekûn bir savaş alanıydı (Schafer, 1995: 105). 1933-1945 yılları arasında bu doğrultuda Alman sinemasında Hitler'in efsanevi bir lider olduğunu aşıl原因 ve Nasyonal Sosyalist ideolojinin altyapısını oluşturan toplam 1097 film üretildi (Welch, 2008: 73). Tüm bu filmler propaganda amaçlı ve Nasyonal Sosyalist ideoloji ile bağlantılıydı. Filmlerin yarısı aşk hikâyesi ya da komediydi ve diğer kısmı ise suç

ya da müzikal içerikli dramatik filmlerden oluşuyordu (Welch, 2001: 35-36). Filmlerin küçük bir kısmı ise haber amaçlı çekimler ve belgesellerdi, ki bu filmler de açık ve agresif propaganda tarzındaydı. Bunun dışındakiler ise doğrudan propaganda içerikli filmlerdi.

Sonuç olarak Nazi propaganda filmleri Almanya'nın sinema salonlarını, ilkokullarını ve liselerini istila etti. Tüm sınıflarda propaganda filmlerinin gösterimi mecburi hale getirildi. Gençlerin sadakatini, Hitler'e, Nazi ideolojisi ve uygulamalarına yöneltmek ve bu yönde onların ilgisini çekmek için tarih, biyoloji, coğrafya ve benzeri konuları içeren 300 eğitim filmi çekildi (Altmann, 1948: 381). Aynı şekilde 8000 fotoğraf slaydı hazırlandı ve genel konular kadar siyasi düşünceler için de bu fotoğraf slaytları görsel eğitim içerisinde kullanıldı. Filmler genellikle on dakikada izlenecek şekilde düzenlendi. Her bir film kırk dakikalık süre zarfında basılı metinlerle birlikte işleniyor ve bu metinler gösteriden önce öğrencilere veriliyordu. Film gösterimlerinden sonra öğrenciler, propagandanın daha etkili olması için ayrıca sınava tabi tutuluyorlardı. "Film Saatleri" 1934'te yalnızca aylık olarak uygulanırken, 1936'dan 1939'a kadar haftalık olarak yapılmaya başladı. Bu eğitim süreçlerine 1934'te 650.000 öğrenci katılırken, 1939'da bu sayı 3.000.000'u buldu (Altmann, 1948: 379-382). Yapım şirketi Degeto da çocuklar için hem ticari amaçlı olacak hem de okullarda gösterilebilecek özel propaganda filmleri çekti. Filmlerin içine *Führer* mitini zenginleştirecek propaganda konuları kusursuz ve çocukların seveceği şekilde yerleştirildi. Bu doğrultuda "Bobby Bir Hava Komandosu Olur", "General Bill ve Onun Çetesi" ve "Kim Bir Asker Olmak İstiyor?" gibi daha birçok çocuk propaganda filmi çekildi (Altmann, 1948: 382).

Söylenildiği üzere Nasyonal Sosyalistler sinemanın gücünü her alanda kullandı. Hatta propaganda içerikli belgeseller de yapıldı ve tüm okullarda ve parti örgütlerinde bu belgeseller kullanıldı (Sarıtaş, 2018: 337). Özellikle 1935 yılında çekilen *İradenin Zaferi* belgeseli/filmi Hitler kültürünün oluşumunda oldukça etkili oldu (Çakı, 2018: 29). Film, belgesel tarzı bir yaklaşımdan yararlanarak teatral bir his uyandıracak sanatsal bir eser olmayı hedefliyordu (Sennett, 2014: 49). Belgesel Hitler'in ve Nazilerin gücünü ortaya koydu ve bu mesajı tüm dünyaya iyi bir şekilde verdi (Watson, 2016: 41). Hatta bu belgesel Nazi propagandasının temel hedefi olan liderlik kültürünü ve de *Führer Efsanesi*ni gösteren en güçlü filmdi. Bu etkisinden dolayı "*İradenin Zaferi*" 4-10 Eylül 1934'te Nürnberg'de yapılan altıncı Nazi parti kongresinde Hitler'in kendisinin "filmi" olarak ilan edildi (Sennett, 2014: 55).

Genellikle Naziler bu propaganda filmlerinde *Weimar Cumhuriyeti*'nden bazı kahraman karakterlerle Hitler'i özdeşleştirme yoluna gittiler. Aynı zamanda kötü yönetilen *Weimar Cumhuriyeti* üzerinden demokrasiyi ve mevcut sistemi eleştirdiler. Örneğin *Heimat* filmi ile Alman Meclisi ve parlamenter demokrasisi eleştirildi (Rentschler, 1996: 16). "Benim Oğlum, Bakan" (*Mein Sohn, der Herr*

Minister, 1937) filmi ise demokrasiyi küçük düşürmeyi hedefleyen diğer bir filmi (Jason, 2013: 207-208). *Pour le Merite* filminde Nazi komplocuları, Nazi sabotajcıları, yasa dışı Nazi örgüt mensupları ve hatta suikastçılar birer kahraman olarak gösteriliyorken, *Weimar Cumhuriyeti*'nin demokrasisi ve onun sadık vatandaşları düşman ve kötü adamlardı (Altmann, 1948: 384). Yine aynı şekilde “Mahkemedeki Venüs” (*Venus vor Gericht*, 1941) filmi *Weimar Cumhuriyeti*'ni günah ve kargaşa çöplüğü olarak işliyordu (Jason, 2013: 209). Yine *Bismark* (1940) filmi ile Otto von Bismark Alman halkının iyiliği için çalışan cesur bir vatansever ve yalnız bir dahi olarak gösterildi (Hoffman, 1996: 104). Tabi ki bu imaj Hitler'de de vardı. “Büyük Kral” (*Der grosse König*, 1942), filminde ise Büyük Frederic Hitler'in öncüsü gibi resmediliyor, Frederic ve generalleri arasındaki ilişki, Hitler ve onun generalleri arasındaki ilişkiye benzetiliyordu (Jason, 2013: 214). Ancak çekilen tüm bu filmlerde Hitler'in bir oyuncu vasıtasıyla karakterleştirildiği herhangi bir sahne yoktu (Jason, 2013: 214). Bu da aslında *Führer* mitinin bir parçasıydı. Buna göre *Führer* o kadar üstün vasıflara sahipti ki, hiçbir oyuncu Hitler'i taklit edemezdi.

Aslında Hitler'in kendisi de bu propaganda çalışmasının etkin bir parçasıydı. O kendisini güçlü hitabeti olan insanları etkilemeyi bilen, kararlı, yeri geldiği zaman katı bir duruşla istemediği şeylerin karşısında durabilen, sert bir karakter olarak görmekteydi. Çünkü ona göre halk, zayıf yöneticilere itaat etmemeliydi (Hitler, 2016: 520). Hitler *Kavram* eserinin 11. bölümünde insanlığı kültür inşa edenler, kültür taşıyıcıları ve kültür yıkıcıları olarak üçe ayırıyordu. O bunlardan kültür inşacılığı ülküsünün (manada ve tutumda) saf idealizmin taşıyıcısı olan Aryan ırkın meselesi olduğunu söylüyor ve kendisinin bir kültür inşacısı olarak görevlendirildiğini düşünüyordu. Hitler kendisini mitsel bir tanımlamayla ortaya koymuyor, ancak mitosu politik anlamda güç savaşının bir parçası olarak kullanıyordu. Yani O bir savaş ve politik entrika insanı olarak karşımızda duruyordu (Wildgen, 2003: 2, 4).

Hem Goebbels hem de Hitler için *Führer* mitinde kurulacak olan tarihsel ve etnik bağlar özellikle önemliydi. Çünkü güçlü liderlerle kurulacak bağlar *Führer* mitinin evrensel taşınması noktasında yardımcı olacaktı. Bu doğrultuda Hitler tarihten gelen Alman kahramanlarının yaşayan son örneği olarak gösterildi¹³. Geçmişteki liderlerin başarıları Hitler'e atfediliyor, kazanılan zaferlerin teminatının Hitler olduğu vurgulanıyordu (Çakı, 2018: 28). Bu doğrultuda Avrupa'da Romalı diktatörlerden, Papalık müessesinden ve XIV. Ludvig ve Büyük Friedrich gibi mutlak krallık deneyimlerinden faydalanıldı. Ayrıca yine

¹³ Hitler mitinin oluşumunda Heinrich Hoffmann'ın 1932 yılında “Hitler Dağlarında” şeklindeki fotoğraf serisi Nazilerin iktidara yönelik ilk çalışmalarından birisidir. Obersalzberg'deki konutunda doğa dostu ve girişken *Führer* imajıyla yapılan propagandada, halkın Şansölyesi olarak Hitler komşularıyla konuşmakta, çocukları sevmekte, dağlarda yalnızlığın yüceliğini yakalamış ve zor kararlar vermeye hazır bir lider olarak sunulmaktadır.

Faşizmin İtalya örneği, Marksizm ve Stalin'in dünya görüşü de Nasyonal Sosyalizmin *Führer* mitine yardımcı olacak araçlar olarak kullanıldı (Wildgen, 2003: 29). Naziler, Prusya Kralı II. Friedrich'in Alman topraklarını fethettiğini, Bismarck'ın birleştirdiğini, General Paul von Hindenburg'un savunduğunu ve Adolf Hitler'in de savaş sonrasında yeniden kurtardığını sürekli olarak anlatmaktaydı (Kershaw, 2007: 563). Yine Büyük İskender, Sezar, Attila¹⁴, Cermen mitindeki Çeruserli Hermann (*Arminus Armen*), Kral Heinrich ve Moltke de Hitler'e benzetilen güçlü liderler olarak kullanıldı. Rosenberg de tarihte kim varsa yani Achilles, Aristophanes, Aristo, Aeschylus ve Augustinus ve diğerlerinin bu mit inşasının bir parçası olduğunu söylüyordu (Wildgen, 2003: 4). Rosenberg¹⁵ Büyük İskender'i *Weltreich* (Dünya İmparatorluğu) kurma fikrini doğuran ve kendi uhdesinde ete kemiğe büründüren üstün bir örnek karakter olarak anlatmaktaydı. Ona göre Sezar bu düşünceyi devam ettiren liderdi. Napolyon ise Sezar gibi güçlü bir karakter olmamakla birlikte Yeni Avrupa'da bunu inşa edebilmişti. Hitler ise Avrupa'nın *Kayzeri* olmak noktasında Napolyon'dan sonra örnek alınması gereken bir şahsiyet olarak karşılarında durmaktaydı. Hatta Hitler Fransız Devrimi'nden sonra Napolyon tarafından oluşturulan devrim ordularında inşa ettiği evrensel liderlik özelliklerini kendi uhdesinde birleştirmişti (Wildgen, 2003: 13).

Führer mitinin tipolojileştirmesi ise şu şekilde oluşmuştur. Güç yapısı hiyerarşik olarak örgütlenmiş güç modüllerinden oluşmuş ve emir hiyerarşisi *Führer*den alt önderlere doğru ilerlemiştir. Eşit önderlerin kendi aralarında yükseliş ya da düşüş anlamında pozisyonları için bir rekabet oluşturmaları arzulanan bir durumdur, çünkü bu rekabet aynı zamanda *Führer* mitini pekiştirmiştir. En üst önderler partinin ilk yıllarında bulunan ya da daha doğru bir ifade ile parti içi temizlikler sonrası onlardan arta kalan *kurucu savaşçılardan* oluşmuştur. Bu silsilede mutlak boyun eğme temel prensiptir. Alt tabakada ise Birinci Dünya Savaşı'nı yaşamamış 1932-1933 yıllarında partinin iktidara gelişinde katkıları olan genç partizanlar bulunmuştur (Wildgen, 2003: 21-22).

Nasyonal sosyalizmin *Führer* miti, tarih sahnesinde incelemeyi hak eden bir propaganda çalışması olarak karşımızda durmaktadır. Dünyadaki en büyük propaganda çalışmalarından biri olarak ortaya konulan bu hareket Almanya'da kitlelerin Hitler'in peşinden sürüklenmesini sağlamıştır. Toplumdaki eleştirel seslerin tamamının kısılmasına yol açan bir *Führer* miti başarıyla oluşturulmuş, Alman halkı sorgusuz bir şekilde *Führere* itaat etmiş ve milyonlar kolayca savaşa sürüklenebilmiştir. Ancak tabi ki İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları da

¹⁴ Aslında bu yöntem daha önce de kullanılmıştı. Hatta Kayzer Wilhelm 1900 yılında Çin'le yaşanan bir sorun neticesine gönderilen askerlere konuşmasında (*Hunnenrede*) atalarını yani Atilla'yı örnek almalarını söylemekteydi (Allen, 1984: 17).

¹⁵ Rosenberg'e göre ben ve halk birlikteliği vurgusu Mısırlılardan beri süregelen mit inşası yöntemlerinden birisidir (Wildgen, 2003: 15).

göstermiştir ki *Führer* miti de fani bir çalışma olarak kalmış ve yok olmaktan kurtulamamıştır.

SONUÇ

Liderlik kavramı tarihsel açıdan oldukça eski bir olgudur ve insanoğlunun topluluk halinde yaşamaya başlamasıyla birlikte oluşmuştur. Temel olarak bu kavram insanlara iş yaptırabilme kabiliyeti, güç, otorite ve rıza ile birlikte anılmıştır. Özellikle Ortaçağ Beylik ve Krallık düzeninden ulus devlete doğru evrilen süreçte liderlik hükümdarı kasteden bir kavram olmuş ancak teolojik bir meşruiyete ihtiyaç duymuş ve sonuç olarak Tanrısal iktidarın bir yansıması olarak şekillenmiştir. 17. yüzyılın sonundan itibaren Katolik Kilisesi ilahi ve dünyevi iktidarın tek meşruluk kaynağı olarak görülmüştür. Fransız Devrimi bu düzeni yıkmış, anayasacılık ve cumhuriyetçilik ilkeleri, toplum sözleşmesi teorileri ekseninde yeni bir politik iktidar/lider yaklaşımının tüm dünyada yayılmasına yol açmıştır. Politik lider gücünü bizzatı halkın kendi iradesinden devralmış; hukuk, demokrasi ve insan hakları gibi kavramlarla da sınırlandırılmıştır. Demokratik yapıların yaygınlaşmasıyla birlikte anayasa ve seçimlerle denetlenen, sınırlanan ve vatandaşların taleplerine daha fazla odaklı bir liderlik yeni dünya düzeninin dogması halini almıştır. Bu bir anlamda modern siyasi liderlik kavramının doğuşu olarak da okunabilecek bir süreçtir. Böylelikle liderin vasıfları daha önemli hale gelmiş, liderin soydan ya da Tanrısal/uhrevi bir güçten destek almaması, seçmen tercihlerini dikkate alması, erdemli olması, siyasi örgütü kucaklaması, karizmatik ve ikna edici olması gibi özelliklere sahip olması beklentisi politik bir ilkeye dönüşmüştür.

Birinci Dünya Savaşı bir anlamda da parlamenter demokrasinin zayıflamasıyla sonuçlanmıştır. Avrupa genelinde zayıf lider figürleri çıkarması sebebiyle parlamenter demokrasi bu süreç içerisinde kötü yönetimlerin günah keçisi olarak görülmeye başlamıştır. Örneğin Almanya özelinde *Weimar demokrasisinin* artık Bismarck yönetimi gibi güçlü bir iktidar çıkaramaması eleştirilmiş, savaşın kaybedilmesi bu zayıf lider figürlerinin suçu olarak görülmüş ve bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan güçlü iktidar talebi güçlü bir *Führer* arzusunu da yeniden canlandırmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru artan milliyetçilik emperyal bir dünya görüşüyle birleşmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın arifesine kadar Avrupa sahında politik güç ve iktidar alanında otoriter lider figürleri gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum sadece Almanya özelinde değil tüm Avrupa'da uzun dönemler içerisinde gelişen bir düşüncenin tezahürü olarak karşımıza çıkmıştır. Bu süreçte, liderin üstün bir vasa sahip olması arzulanmış ve yapılan propagandalar, liderin insanüstü bir figüre dönüşmesine zemin hazırlanmış ve sonuç olarak modern dünyada kült lider figürü oluşmuştur.

Lidere atfedilen kutsiyet ve mükemmeliyet tarih boyunca, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan otoriter taleplerin ve rejimlerin ortak bir özelliği olmuş ve totaliter yönetimlere sahip ülkelerde sıklıkla görülmüştür. Nazi Almanyası'nda Adolf Hitler, İtalya'da Mussolini, Rusya'da Lenin ve Stalin bu yüzyılın kült liderlerindendir. *Kült lider* tanımlaması noktasında dünyada en öne çıkan figür ise tabii ki Nasyonal Sosyalizmin yaratmış olduğu *Führer* figürü ve onun kendi uhdesinde birleştiren Adolf Hitler'dir.

Ancak Almanya'da Nasyonal Sosyalizm iktidara gelip, Hitler'in *Führer* olduğu siyasi örgüt içerisinde açık seçik bir şekilde ifade edilmeye başlamadan çok daha öncesinde güçlü bir iktidarın, güçlü bir liderin ve dolayısıyla bir *Alman Führeri* politik talebinin altyapısı çok daha öncelerden oluşturulmuştur. Bu açıdan Nasyonal Sosyalizmin *Führer* mitini Almanya'nın yüz yıllık düşünce hayatı ve burada yeşeren toplumsal hissiyatla birlikte değerlendirmek yerinde olacaktır. Özellikle Nasyonal Sosyalizmin *Führer* propagandasını destekleyen gelişmeler olarak karşımıza Alman idealizmi, müzik, edebiyat ve sanatta ortaya çıkan Alman romantizmi ve muhafazakârlığın irrasyonel türevi olan devrimci muhafazakâr hareket çıkmaktadır. Hitler üzerinden oluşturulan *Führer* mitinden çok daha öncesinde 19. yüzyıl içerisinde gelen irrasyonel bir *Führer* algısı ve beklentisi doğal olarak bu gruplar arasında hayat bulmuştur. Nasyonal Sosyalizm ise sadece gelişen bu algıyı yönetmiş ve kendi ideolojisi ekseninde şekillendirmiş, iktidara gelmek için bu irrasyonel dalgayı iyi bir şekilde kullanmıştır. Böylelikle Nasyonal Sosyalizm son yüz yıl içerisinde oluşan *Führer* anlayışını da aşan bir *Führer* mitini kolaylıkla yaratabilmiştir.

Nasyonal Sosyalizmin *Führer* miti tarih sahnesinde gerçekten de incelemeyi hak eden bir propaganda çalışması olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü burada dünyadaki en büyük propaganda çalışmalarından birisi yürütülmüştür. Toplumdaki eleştirel seslerin tamamının kısılmasına yol açan bir *Führer* miti başarıyla oluşturulmuş ve Alman halkı sorgusuz bir şekilde *Führere* itaat etmiş ve milyonlar onunla kolayca dünyanın en büyük savaşına sürüklenebilmiştir.

KAYNAKLAR

- Akarcılı, S. (2003). *İkinci Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Aksakal, H. (2015). *Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Alkın, C., Ünsar, S. (2007). "Liderlik Özelliklaseri ve Davranışlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 75-94.

- Altmann, J. (1948). "Movies Role in Hitler's Conquest of German Youth". *Hollywood Quarterly*, 3(4), 379-386.
- Apor, B. (2004). Leader in The Making: The Role of Biographies in Constructing The Cult of Matyas Rakosi. Apor, B. vd. (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships*. (63-80). London: Palgrave Macmillan.
- Beiser, F. C. (1992). *Enlightenment, Revolution, and Romanticism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bermbach, U. (2005). *Opernsplitter Aufsätze, Essays*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Berning, C. (1964). *Vom Abstammungsnachweis zum Zuchtwart*. Berlin: De Gruyter.
- Bramsted, E. K., Strakosch, H. E. (1971). *Goebbels und die Nationalsozialistische Propaganda: 1925-1945*. Berlin: S. Fischer.
- Can, H., Akgün, A. & Kavuncubaşı, S. (2002). *Kamu ve Özel Kesimde Personel Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakı, C. (2018). "Adolf Hitler'in Kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi". *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 24-38.
- Çakı, C., Karaburun-Doğan, D., Yılmaz, N. (2018). "Horst-Wessel Propaganda Marşı Üzerinden Nazizm İdeolojisinin İnşası". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 46, 89-110.
- Çalışkan-Akçetin, N. (2016). "Martin Heidegger ve Nasyonal Sosyalizm: O bir Nazi miydi?". *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 47-63.
- Demir, C., Yılmaz, M. K., Çevirgen, A. (2010). "Liderlik Yaklaşımları Ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 129-152.
- Fichte, J. G. (1808). *Reden an die Deutsche Nation*, https://www.deutschestextarchiv.de/book/show/fichte_reden_1808. Erişim tarihi: 11.05.2021.
- Fukuyama, F. (2016). *Siyasi Düzenin Kökenleri: İnsan Öncesi Çağlardan Fransız İhtilali'ne*. (Çev. E. Başer). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Gerstenberger, H. (1978). Konservatismus in der Weimar Republik. G-K. Kaltenbrunner (Ed.), *Rekonstruktion des Konservatismus*. (331-349). Stuttgart: Paul Hauptt Verlag.

- Gill, G. (1980). "The Soviet Leader Cult: Reflections on the Structure of Leadership in the Soviet Union", *British Journal of Political Science*, 10(2), 167-186.
- Goebbels, J. (2016) *Gerçek Yüzüyle Komünizm ve Teori ve Pratikte Bolşevizm*. (Çev. Z. Köroğlu). İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- Grimm, J. (1835) *Geschichte, Sage und Mythos*. Stuttgart: S. Y. Liefching Verlag.
- Hatch, M. J., Kostera, M., Kozminski, A. K. (2009). *The Three Faces of Leadership: Manager*. NJ: John Wiley & Sons.
- Heidegger, M. (2009). "Über Wesen und Begriff von Natur, Geschichte und Staat, Übung aus dem Wintersemester 1933-34". A. Denker, H. Zarborowski (Ed.), *Heidegger und der Nationalsozialismus I: Heidegger Jahrbuch 4*. (53-89) Freiburg, München.
- Hitler, A. (1933). *Mein Kampf*, München.
- Hitler, A. (2016). *Kavgam*. (Çev. G. Birol). Ankara: Yason Yayıncılık.
- Hoffman, H. (1996). *The Triumph of Propaganda, Film and National Socialism, 1933-1945*. (Çev. J. A. Broadwin ve V. R. Berghahn). Frankfurt: Berghahn Books.
- İbicioğlu, H., Özmen, H. İ., Taş, S. (2009). "Liderlik Davranışı Ve Toplumsal Norm İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 1-23.
- Jason, G. (2013). "Film and Propaganda: The Lessons of the Nazi Film Industry", *Reason Papers*, 35(1), 203-219.
- Jaspers, K., (1955), *Die geistige Situation der Zeit*, Berlin: De Gruyter
- Jung, E. J. (1932). "Deutsche Unzulaenglichkeiten", *Deutsche Rundschau*, 59, 81-86.
- Kaya, F. (2017). "Kutadgu Bilig'e Göre Liderde Bulunması Gereken Temel Vasıflar", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 12/33, 313-336.
- Kershaw, I. (1980). *Der Hitler-Mythos-Volksmeinung und Propaganda im Dritten Reich*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Kershaw, I. (2007). *Hitler, 1889-1936: Hubris, Birinci Cilt*. (Çev. Z. Biliz. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kılınç, T. (2009). *Etkin Liderlik*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık
- Kissinger, H. (1998). *Diplomasi*. (Çev. İ. Kurt). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kraus, H-C. (2003). *Konservative Zeitschriften zwischen Kaiserreich und Diktatur*. Berlin: Duncker&Humbolt.
- Kula, O. B. (2010). *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lenk, K. (1989). *Deutscher Konservatismus*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Macit, M. H. (2006). *Faşizm ve Nazizm*. Ankara: Savaş Kitap.
- Mazıcı, E. T. ve Çakı, C. (2018). “Adolf Hitler’in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı”. *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, 5(3), 290-306.
- Machiavelli, N. (1999). *Prens* (Çev. N. Güvenç). İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Moeller Van Den Bruck, A. (1931). *Das Dritte Reich*. H. Schwarz (Ed.). Hamburg: Der Ring.
- Mommsen, W. (1960). *Deutsche Parteiprogramme. Deutsches Handbuch der Politik*. München: Olzog.
- Müller, K. (1983). Militaerpolitik in der Krise. Zur militaerpolitischen Konzeption des deutschen Heeres-Generalstabs 1938. P-T. Witt vd. (Ed.), *Deutscher Konservatismus im 19. und 20. Jahrhundert, Festschrift für Fritz Fischer zum 75. Geburtstag und zum 50. Doktorjubiläum*. (333-347). Bonn: Verlag Neue Gesellschaft.
- Nolte, E. (1974). “Konservatismus und Nationalsozialismus”. H. G. Schumann (Ed.), *Konservatismus*. (5-20). Gütersloh: Kiepenheuer & Witsch.
- Onur-İnce, H. (2010). *Muhafazakâr İdeoloji, Din-Siyaset (Korumacılıktan Totalitarizme Alman Ekolü)*. İstanbul: Alan Yayınları.
- Özgül, Bülent (2016). *Halkla İlişkilerciler İçin Gazetecilik Bilgisi*, Ankara: Sage Yayıncılık.
- Papen, Franz von (1933). *Die Aufgabe der Staatsführung*, Rede am 17.03.1933 in Breslau, Ring, Heft 9.
- Pfahl-Traughber, A. (1998). *Konservative Revolution und Neue Rechte: Rechtsextremistische Intellektuelle gegen den demokratischen Verfassungsstaat*. Opladen: Leske/Budrich.
- Platon (2020). *Timaios*. çev. Furkan Akderin, Ankara: Say Yayınları.
- Polat, C., Külter, B. (2008). “Genç Seçmenler Gözüyle Siyasal Ürün (Siyasi Lider) Özellikleri: Ankara’daki Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-31.

- Quabbe, G. (1927). *Ta A Ri, Variationen Über Ein Konservatives Thema*. Berlin: Leonardu.
- Rentschler, E. (1996). *The Ministry of Illusion: Nazi Cinema and Its Afterlife*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Rost, J. C. (1993). *Leadership for the Twenty-First Century*. New York: Praeger.
- Röhrmann, W. (1973). "Konservatismus in der Praxis des Rechts". *Konservatismus International*, Ed.: Gerd Klaus Kaltenbrunner vd., Seewald Verlag: Stuttgart, 120-133.
- Sarıtaş, İ. (2017). *Muhafazakâr Devrim: Alman Muhafazakârlığı ve Devrim*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sarıtaş, İ. (2018). "Nazi Döneminde Sinemanın Propaganda Aracı Olarak İşlevi". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 47, 329-350.
- Sarıtaş, İ. (2019a). "Alman İmparatorluğu'nun Türk Dünyasına Yönelik Propaganda Faaliyetleri: Arkeolog Max Freiherr von Oppenheim ve Doğu Haber Ajansı". *Bilig*, (91), 113-135.
- Sarıtaş, İ. (2019b). "Katolik Kilisenin Yeni Dünya Düzeni ile İmtihani: 19. Yüzyılda Siyasal Katolisizm". *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(94), 7-32.
- Schafer, Y. (1995). Nazi Berlin and the Grosses Schauspielhaus. G. W. Gadberry (Ed.), *Theatre in the Third Reich, Prever Years: Essay on Theatre in Nazi Germany*. (103-119). Westport: Green Wood Press.
- Schrenk-Notzing, Caspar von (1996). *Lexikon des Konservatismus*. Stuttgart: Leopold Stocker Verlag.
- Sennett, A. (2014). "Film Propaganda: Triumph of the Will as a Case Study". *The Journal of Cinema and Media*, 55(1), 45-65.
- Skirbekk, G., Gilje, N. (2006). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. (Çev. Ş. Mutlu, & E. Akbaş). İstanbul: KCSİT.
- Sombart, W. (1915). *Haendler und Helden, Patriotis-che Besinnungen*. München, Leibzig: Duncker & Humbolt.
- Sontheimer, K. (1962). *Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik*. München, Bad Aibling: dtv Verlagsgesellschaft.
- Stilig, J.& Wippermann W. (2000). *Der Nationalsozialismus Die Zeit der NS-Herrschaft und ihre Bedeutung für die deutsche Geschichte*. Berlin: Cornelsen Verlag.

- Tabak, A., Polat, M., Coşar, S., Türköz, T. (2012). "Otantik Liderlik Ölçeği: Güvenirlik Ve Geçerlik Çalışması", *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(4), 89-106.
- Tabak, A., Yalçınkaya, H., Erkuş, A (2007). Liderlik Kavramına Tarihsel Bir Bakış. O. Kaymakçı (Ed.), *21nci Yüzyılda Rusya, AB ve Türkiye'den Yansımalar*. (349-357). İstanbul: Türkmen Yayıncılık.
- TDK. (2005). *Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Thimme, A. (1969). *Flucht in den Mythos: Die Deutschnationale Volkspartei und die Niederlage von 1918*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Tyrell, A. (1975). *Vom Trommler zum Führer*. München: Fink.
- Uertz, R. (2005). "Katholismus und Demokratie". *ApuZ*, <http://www.bpb.de/apuz/29234/katholizismus-und-demokratie?p=all>. Erişim tarihi: 24.04.2021.
- Uslu, A. (2017). "Richard Wagner'in Siyasal Düşünceleri: Modernite Eleştirisi ve Ulusal Sanat Anlayışı". *Sosyoloji Dergisi*, 37, 13-44.
- Ünlütürk, Ö. (2015). "İrk Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Adli Antropolojide Kullanımı". *Antropoloji*, 29, 93-116.
- Van Tassel J-M., Poe-Howfield L. (2010). *Leadership and Management. Managing Electronic Media: Making, Marketing and Moving Digital Content*. Focal Press/Elsevier.
- Viereck, P. (1962). *Conservatism Revisited*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Watson, R. P. (2016). *The Incredible Untold Story of a Doomed Ship in Wolrd War II: The Nazi Titanic*. Philadelphia: Da Capo Press.
- Weber, M. (1996). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weissbecker, M. (1966). Zur Herausbildung des Führerkults in der NSDAP. Karl Drechsler (Ed.), *Monopole und Staat in Deutschland 1917-1945*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Welch, D. (2001). *Propaganda and the German Cinema 1933-1945*. Lincolns Inn, I.B. Tauris.
- Welch, D. (2008). *The Third Reich: Politics And Propaganda*. London: Routledge.
- Wildgen, W. (2003). *Die Gewalt des politischen Mythos: Eine Analyse anhand von Hitler und Rosenberg*. <http://www.fb10.uni-bremen.de/homepages/wildgen/pdf/MythosGewalt.pdf>, erişim tarihi: 05.06.2021.

Wilson, J. (2003). "Community, Civility, and Citizenship: Theatre and Indoctrination in the Civilian Conservation Corps of the 1930s". *Theatre History Studies*, 23, 77-94.

Zchaetzsch, K. (2018). *Atlantis: Die Urheimat Der Arier*. Bremen: Inktank Publishing.

Zel, U. (2001). *Kişilik ve Liderlik*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Zimmerman, M. E. (2011). *Heidegger: Moderniteyle Hesaplaşma, Teknoloji, Politika, Sanat*. (Çev. H. Arslan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflicts of Interest Statement:

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in the study.

Maddi Destek / Financial Support:

Bu çalışmada herhangi bir fon veya maddi destekten yararlanılmamıştır.

No funding or financial support was used in this study.

Yazar Katkıları / Contribution Rate of the Authors:

Fikir / Idea: BK; Tasarım / Design: BK; Veri Toplama / Data Collecting: BK; Kaynak Tarama / Literature Review: BK; Analiz ve Yorum / Analysis and Discussion: BK; Makalenin Yazımı / Writing: BK.

(!) Yazar/yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Politik Psikoloji Dergisi sorumlu değildir.

(!) *The author/authors declared that all processes of this study are in accordance with research and publication ethics, and comply with ethical rules and principles of scientific citation. Otherwise, The Journal of Political Psychology is not responsible.*

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

Derleme Makale

Review Article

BİR POLİTİK PSİKOPATOLOJİ OLARAK RİYAKAR AVCILIĞI

Hayrettin Özler*

Öz: Siyaset ve ahlak arasındaki ilişkinin dürüstlük kavramı bağlamında taşıdığı anlam, muhtelif değerlendirmeleri gündeme getirmiştir. Düşünce tarihi açısından, öncelikle felsefenin pratik hayatın sorunlarını anlamaya yönelik olarak ortaya attığı temel argümanların, politik ve psikolojik öğeler içerdiği aşikardır. Bu bağlamda makalede ele alınan riyakarlık ve dürüstlük karşıtlığının felsefede yarattığı gerilimin politik-psikolojik temelleri, yine düşünce tarihi ekseninde ele alınıp tartışılmıştır. Nitekim hem karşıt hem koşut olan dürüstlük ve riyakarlığın etik ve politik öğelere indirgenmesinin yarattığı antagonizma, Antikiteden Moderne felsefi, politik, sosyolojik ve psikolojik iz düşümlerle anlaşılabilirliği, Klasik felsefenin savunucusu olan Hannah Arendt gibi düşünürler izleğinde çözülmeye çalışılmıştır. Mezkur paradoks, bu çalışmada kamusal alanı veya ideası bağlamında ele alınmıştır.

35

Anahtar Kelimeler: Siyaset ve Ahlak ilişkisi, Kamusal alan, Riyakarlık, Kamusal-Özel ikiliği

HYPOCRISY HUNTING AS A POLITICAL PSYCHOPATHOLOGY

Abstract: In the framework of the concept of honesty, various interpretations of the meaning of the relationship between politics and morality have been presented. In terms of intellectual history, it is self-evident that western philosophy incorporates political and psychological elements in order to grasp real-life problems. In this context, the political-psychological underpinnings of the philosophical tension generated by hypocrisy and resistance to honesty are studied and discussed on the axis of the history of thought. In fact, thinkers like Hanna Arendt, a defender of Classical philosophy, which can be understood with philosophical, political, sociological, and psychological projections from Antiquity to Modernity, have attempted to resolve the conflict created by the reduction of honesty and hypocrisy, which are both opposite and parallel, to

* Prof. Dr. | Dumlupınar Üniversitesi: İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü | hayrettin.ozler@dpu.edu.tr | ORCID: 0000-0001-7056-4061.

Geliş Tarihi: 5 Mayıs 2021
Received: 5 May 2021

Kabul Tarihi: 7 Temmuz 2021
Accepted: 7 July 2021

Bu makaleye atf için / To cite this article: Özler, H. (2021). Bir Politik Psikopatoloji Olarak Riyakar Avcılığı. *Politik Psikoloji Dergisi*, 1(1), 35-49.

ethical and political elements. The aforementioned paradox is investigated in regard to the public space in this article.

Keywords: *Relevance of Politics and Morals, Publicity, Hypocrisy, Public-Private Duality.*

“Fiat iustitia, et pereat mundus”

“Let justice be done though the world may perish”

Siyaset ve dürüstlük (ahlak) arasındaki ilişkinin her zaman neredeyse çözülmesi imkânsız çelişkileri barındırdığını düşünürüz. Siyaseti ahlak karşısında konumlandıran Platon, etrafında izleyici ve yargılayıcı bir kitle olsa da olmasa da iyi olmayı her zaman başarabilen münferit filozofun sahip olduğu ahlakın siyaseten egemen olmasını arzular (Plato, 1988). Siyaseti ahlaka koşturarak gören Aristoteles ise iyi olmayı ancak siyasal bir toplum içinde mümkün görür ve hatta hocasından çok daha uzaklaşarak kötü bir insanın iyi bir devlet içinde iyi bir vatandaş olacağını öne sürer. Böylece, siyaseti ahlakın karşısına değil onun ayrılmaz bir parçası olarak kurar. Siyaset hem pratik hem teorik olarak ahlakın bir uzantısı olarak değerlendirilir. Nitekim Aristoteles’in Politika kitabı (2008), etik kitabın (1998) devamı olarak tasarlanmıştır. Bu bakımdan, ahlak siyaseti önceleyen ve çerçeveleyen temel olgu olarak tasarlanmış olmaktadır.

Ancak, siyaset ve ahlak arasındaki ilişkinin hem birbirine karşıt hem de koştur olabilecekleri ihtimali bu çelişkiyi (paradoksu) günümüze kadar taşır. Bu paradoksun bu makale içerisinde dile getirildiği alan kamusal alanı veya ideasıdır. Siyaset felsefesinin, bahsi geçen bu paradoksu -yani saf akıl (yalıtılmış –aidiyetsiz- akıl) ile toplumsal akıl (aidiyet hissi ile donatılmış akıl) arasındaki- çözmeye adanmış bir faaliyet alanıdır. Saf ya da yalın akıl logosun sözel ifadesi olarak hakikati kuran ya da ifade eden mantığın tezahürü olarak düşünülebilir. Toplumsal akıl daha çok dilin ya da logos olarak mantığın pratikteki kullanımında kendisini dışı vurduğu açıktır.

Aristoteles’e hak verecek bir kamusal ve ahlakilik uyumunu destekleyen argüman şu şekildedir: Ben yalan söyleyebilirim, hırsızlık yapabilirim, verdiğim sözde durmayabilirim ancak bunları yalnız isem ve şahidim yoksa daha kolay yapabilirim. Gizlilik ise kamusalın aksine ahlaksızlığı besler. Kamusal bir alanda -tam bir aleniyet içinde- ahlaki kötülükleri yapamayacağım gibi, bu kötülüklerin kamusal (evrensel) bir norm olmasını da istemem rasyonel veya makul değildir. Doğal olarak burada Platon’dan Immanuel Kant’a kadar gelen

transandantal ve fenomenal, Thomas Hobbes'tan (1993) John Rawls'a (2020) sözleşmeci ve ampirik, Aristoteles'ten (2008) Jürgen Habermas'a (2019) kadar müzakereci ve çatışmacı bakış açılarının ulaşmaya çalıştığı *makul akıl* problemi bir çırpıda *kamusallık* ilkesiyle çözülür gibi görünür. Çünkü kamusal alanda ifade edemeyeceğimiz düşünceler ve planlar, yani kamusal testini geçemeyen düşünceler, ahlaki açıdan sorgulanabilir olarak kabul edilir. Eğer çekinmeden kamusal olarak ifade edebilirse düşünceleri makuldür. Kamusal pek çok ilişki biçimini performatif olarak ahlakileştirebilir de. Örneğin kamusal bir ilam olan nikâh iki insan arasındaki cinsel ilişkiyi meşrulaştırır.

Kamusallık argümanının çift yönlü -paradoksal- yapısına dikkat çeken en önemli düşünürlerden biri kanımca Hannah Arendt'tir. Özel ve bireysel olan -yüreğin tutkuları, aklın düşünceleri, duyuların hazları- kamusal bir görünüme kavuşmadığı vakit ancak "bulanık bir varoluşa" sahiptirler (Arendt, 2000: 92). Bununla birlikte Arendt kalbin gizeminde ve karanlığında saklanan hissiyatlar kamusal alana çıktığında görünür (gerçek) hale gelmekle kalmayıp, bir dönüşüme de uğradığını söyler.

Sadece özel alanda veya mahremiyet alanında yaşanılabilecek şeylerden söz etmeye başladığımız her seferinde yaptığımız şey bu deneyimleri, yoğunlukları ne olursa olsun, bundan önce asla sahip olmadıkları bir gerçeklik biçimine bürünebilecekleri bir alana sokmaktadır. Gördüklerimizi gören, duyduklarımızı duyan birilerinin mevcudiyeti, kendimiz ile dünyanın gerçekliği hakkında emin olmamızı sağlar. Ancak özel alandan kamusal alana bu geçiş, "(...) bütün özel duygular ve özel hisler alanına derin bir yoğunluk kazandırıp zenginleştirirken, bu yoğunlaşma, daima dünya ile insanların gerçekliğine duyulan güven duygusunu yitirme pahasına gerçekleşir" (Arendt, 2000: 93).

Bu noktada Arendt, Platon çizgisine kayar çünkü filozofun aydınlanmış aklı veya yalıtılmış aklın dışındaki akıllar için kamusal, bir ahlakilik değil riyakârlık içerir. Arendt'in sözlerinde enteresan olan nokta, kamusal söylem ve eylemlerimizin ardındaki güdüler ortaya çıktığında özlerinde de bir tahribatın oluştuğudur. Örneğin yoksullukla mücadele etmemizin ardında bir acıma duygusu yatar, ancak bu acıma duygusunun sonucu olan merhamet söylemleri ve eylemleri zengin olana veya karşıt olunana dönüktür. Yani bu merhamet söylemlerimiz zengin düşmanlığı veya zenginlere karşı duyduğumuz bir nevi kıskançlığın ve hasedin sonucu olarak görülebilir. Doğal olarak merhamet veya adalet taleplerinin arkasında bir başka duygu olan kıskançlık ve hasedin saklanmadığını ispat etmek zordur. En saf ve erdemli haliyle var olan kalbi duygular görücüye çıkar gibi kamusal alana çıktıklarında "ifşa edilen bir şey" dönüşürler. Ifşa edildiğinde başkalarınca görülen şey artık bu duygular değil, bu duyguların arkasında saklı

olduğu ve onları beslediği düşünülen güdüler, arzular ve hırslardır. Görünenler, arkalarında riyakârlığın görülmemek için saklanacağı birer sütte ve maske olarak algılanırlar. Arendt'e göre bir güdü, arzu ve tutku ne kadar derin ve yürekten hissediliyor olursa olsun, kamusal bir sorgulamaya çıkarıldığında artık bir fazilet, basiret veya iç görü olmaktan çıkıp bir şüphe bir kuşku nesnesi haline gelir.

Arendt Hristiyanlığın öğretilerinden hareket ederek “*iyilik kendini açık ettiğinde (...) yararlı olsa bile, iyilik olmaktan çıkar*” der. Dahası “kendini iyi bir iş yaparken duyumsayan biri artık iyi biri değildir, en iyi halde toplumun faydalı bir ferdidir” veya görevinin bilincinde bir cemaatin (kilisenin) üyesidir (Arendt, 2000: 126). Hakikaten kendisinin çok iyi bir insan olduğunu düşünen biri iyilik yapma gereği duymaz, kendisinin kötü biri olduğunu düşünen birinin iyilik yapma olasılığı pekâlâ daha yüksek olabilir. Gerçek iyilik hiçbir zaman gerçekleşmez, hiçbir zaman karşılığı alınmaz, bu dünyalık bir fenomen olamaz. Gizli, tanıksız, refakatçisi olmayan, gösteriştan uzak, anısız ve bir suç işlemek kadar kimsesiz bir iyilik gerçekten kimsesizin güvenini kazanan bir deneyimdir. Kamusal bir eylem olarak iyilik hem “olanaksız” hem “yıkıcıdır” (Arendt, 2000: 129).

Örneğin bu noktada, Foucault, Yunan ve Roma kültüründe *parrhesia* (özgür konuşma, tr.; *free speech*, ing.; *Freimütigkeit*, alm.) kelimesinin felsefi anlamını etik ve politik düzeyde retorikle ilişkilendirerek tartışır. Mezkur kavramın muhtelif kullanımlarını Arendt'in hakikat ve siyaset (Arendt, 1967) arasında yaptığı bağlama benzer olarak hem bireysel hem kamusal anlamına dair analizlerde bulunur. *Parrhesia* pratiğinin, yani doğruyu yalın olarak ifade etmenin, bazı durumlarda neden delilik olarak değerlendirildiğini ve cezalandırdığını anlamaya çalışır. Zira *Parrhesia*, bir tür ilişki kurma biçimidir. İnsanın burada konuşmacının kendisiyle, hakikatle, ötekiyle ve ahlakla kurduğu ilişki tarzıdır. Mevzubahis bu ilişki sırasıyla tehlikeyi göze almak, dürüstlük, eleştiri, özgürlük bağlamında ortaya çıkmaktadır. “*Parrhesia*, konuşmacının dürüstlük yoluyla hakikatle belli bir ilişki kurduğu, tehlike yoluyla kendi hayatıyla belli bir ilişki kurduğu, eleştiri yoluyla kendisi ve öteki insanlarla belli bir ilişki kurduğu, özgürlük ve ödev yoluyla da ahlaki kuralla özgül bir ilişki kurduğu bir sözel etkinlik türüdür” (Foucault, 2005: 17).

Arendt'e göre bir yuvarlak masa gibi insanları bir araya getirme, ayırma ve bağlandırma kudretine sahip olan kamusal alan, modern toplumda kaybolmuştur. Bizi birbirimizden ayıran veya birbirimizin üzerine yıkılmasını engelleyen masa olarak kamusal alan ortadan kaybolmuş dünyadışı –özel olanın kamusal işgal ettiği kitle ve tüketim toplumu veya bir inananlar toplumu veya ulus gibi hayali bir ceset-beden (corpus) olarak toplum veya medya ve internetin baskın olduğu sanal- bir dünya yerini almıştır. *Böyle bir dünyada merhamet kıskançlığa,*

mutсуzлuk öfkeye, korku terör ve şiddete dönüşür; bu duygular bir kamusal alanın oluşmasına izin vermezler. Böylece kalbin erdemi kamusal görünüme çıktığında en samimi olanlar en samimi olduklarını göstermek için her yerde ve herkeste bir entrika, samimiyetsizlik ve riyakârlık arayabilirler. Kinizmin ve duyarsızlığın hâkim olduğu bir topluma doğru sürüklendiğimizi hissederiz, böyle bir ortamda gerçekten samimi, fedakâr ve yapıcı insanlar birer enayiye veya isterik tiplere dönüşme korkusuyla kaçınma en büyük siyasal erdem haline gelebilir. Arendt *metâbasis* kavramını yalnız filozofun kamusal alana çıkması anlamında kullanır. Fakat ilk radikal *metâbasis* her filozofun inançlarını kolektif hakikat uğruna terk etmeleriyle ortaya çıkar (Baggio, 2012: 58).

Başkalarıyla paylaşılmadığında veya başkalarınca bilinmediğinde insanlar hislerinin gerçekliğinden emin olamazlar. İşte bu kendinden emin olma haline ulaşmak için dışarıya, eyleme dökmeye çalıştığımız ve görünür kıldığımız şeyler gerçekliğe dönüştüğünde özünü yitirebilir. Riyakârlık bu aşamadan sonra ortaya çıkar. Riyakârlığımıza dair şüpheyi kendimize yönlendirip içerde tutmak daha sağlıklı olabilir. Riyakâr olabileceğimize dair şüpheyi dillendirdiğimizde insanlara daha samimi görünmeyiz. Tam aksine kendimize dair şüphe ve güvensizliği aslında başkalarına karşı duymaya başlarız. “İmanı onu her gün kamu önünde dürüstü oynamaya, kendi erdeminin göstermeye zorlarken (insan) kendinin riyakâr olmadığından nasıl emin olabilir?” (Arendt, 2012: 125).

39

Oysa bir riyakârlığı (kötülüğü değil)¹ ortaya çıkarmaya çalışmak aynı zamanda erdeme dair olasılıkları da zayıflatmaktadır. Bu durumlarda Arendt’in deyiimiyle “faniliğe karşı bir korunak olan kamusal alan” veya insanlar arasındaki sosyal veya ilişkisel tartışmalar insanlarca tali ve fani meseleler halini alır. Birbirleriyle yarışanlar farklı görüşler değil, bireysel kibirler ve karşılıklı hakaretler olarak karşımıza çıkar artık. Bu durum sokak köpeklerini “beslemekten yana olanlar” ile onları “toplatmaktan yana olanlar” arasındaki sağlıklı kavga ve tartışmalarda görülür. Tarafların her biri nesnel bir problemin öznel yönleriyle ilgilenir; bu öznellikler farklı görüşleri doğurur, bu öznel farklılıklar (görüş ayrılıkları) konunun bütün yönleriyle irdelenmesi için bir fırsat doğurur. Bu fırsat kaçırıldığında ise taraflar arasındaki sağlıklı tartışmalar ve yararsız mücadele çoğu zaman problemin özüne inmeyi, müşterek bir dünya kurmayı, kalıcı değerler oluşturmayı ve bir kültür oluşumunu engeller. Çünkü insanlar tüm tarafların aynı veya ortak bir problemle ilgili konuştuklarını unutmuştur ve ortak dünyamız tahribata uğramıştır. Nihayetinde insanlar kafalarını tekrar kendi öznel bakışlarına

¹ Kötülük görünür (kamusal) hale geldiğinde her zaman kötülük kazanıyor gibi görünse de iyi olanı veya olması gerekeni daha iyi sergilediği için iyilik her zaman kazanır. İşte bu yüzden ilerleme (progress) engellenemez.

ve dünyalarına sokup, başkalarını görmek veya duymak dahi istemezler. Oysa sorun sokak hayvanlarına karşı bir sevgisizliğin veya merhamet yoksunluğunun değil, sorunu ortaya çıkaran sebeplerden koruyacak (ve alakalı diğer şikâyetleri çözecek) veya şayi (yaygın) olan olumsuzluğu istisnaya indirecek mekânların veya seçeneklerin oluşturulamamasıdır. “Sadece tek bir yanıyla görülmeye başlandığında ve kendisini sadece tek bir perspektiften sunmasına izin verildiğinde, müşterek dünyanın da sonu gelmiş demektir” (Arendt, 2000: 103).

Doğal olarak “iyilikleri saklamak şüpheyi de içerde tutmaya yaradığından gizlilik hali korunmalıdır” gibi bir iddia anlam kazanır. Çünkü bir erdeme sahip olmadığımızda bile o erdemin alametlerini kamusal alanda göstermek mümkündür. Bu yüzden, eskiden ortaçağda Hristiyan keşişler ve Müslüman mistikler için sahip olunan bir erdemin alametlerini *göstermemek* en yüksek erdemi elde etmenin bir aracıydı. Burada elbette güç ve otorite sahibi insanların siyasi fikirlerini gizlemesi ile zayıf ve güçsüz insanların siyasi fikirlerini gizlemesi arasında ahlaki bir fark olacaktır. Kamusalılık kriteri biraz daha duyarlı olarak ele alındığında, “her ne kadar şeffaflık ahlaki bir gereklilik olsa da genel anlamda halk veya kamu bilinmesi gereken kadarını bilir veya bilmelidir” gibi bir iddia daha doğru görünür.

Elbette insanlar inandıkları ve düşündükleri her şeyi kamusal olarak ifade etmeye zorlanamaz ama özel düşünceler de olsa bunların ahlakiliği konusunda kuşku duyan kişi bu düşüncelerini başkalarına gönül rahatlığıyla ifade edebilme olasılığı üzerinde düşünebilir. Kamusalılığın kendisi ahlakın kaynağı da olabilir. Bu yüzden kamusal alanda fikir özgürlüğünü kısıtlamak olarak sansür -kamusalılık ilkesini zedelemek- ahlaki ve siyasi açıdan faydalı kabul edilmez, öz-sansür tercih edilir. Öyle ki, insanların düşüncelerini yazı veya sözle ifade etmesine engel olmak veya yasak koymak sıradan ve sıklıkla tekrarlanan bir eyleme dönüştüğünde isyana bir gerekçe olacağından siyaseten de ahlaken de doğru değildir.

Bununla birlikte hukuk devletinde sadece ifade özgürlüğü değil bireylerin susma veya sessiz kalma hakkı da çiğnenmemelidir. Güçsüz olanın siyasi inançlarını veya düşüncelerini kamusal olarak ifade etmesine zorlamak da aynı şekilde siyasi ve etik açıdan doğru kabul edilemez. Bu durum 1689 tarihli İngiliz Hoşgörü Yasası (*Toleration Act*) Anglikan Kilisesini protesto eden Baptist ve Kongregasyoncuları yılda bir Anglikan ayinlerine katılmaya zorlamalarından farklı değildir. Yine Avrupa Ortaçağında Engizisyon zorla dini değiştirilenlere samimi olmadıkları gerekçesiyle dayatılan bir silahtı. Engizisyon nasıl bir erdemsizliği gizleyen başka bir erdemsizlik olarak bir sistemi pekiştirmeye yaradıysa bugün de siyasette samimiyet avcılığı tehlikeli bir şekilde varlığını

sürdürmektedir. Siyasal rakiplere dönük bu tür “dilsiz şeytan” eleştirilerinin sanıldığı kadar demokrasiye, özgürlüklere ve erdeme katkı sağlamadığı ortadadır.

Yukarıdaki argümanlardan yola çıkarak “ketumluk iyidir” veya “insan gerçekte söylemek istediğini (kılıcını) kamusal alanda makul bir kılıfa sokarak söylemelidir” gibi iddia mantıklı olabilir mi? Bu durumda davranış bir gerçeklikten veya samimiyetten çok temsile dönüşür. Asad (2015: 84), Bacon’ın (1937) temsili davranış teorisine atfen maskeleyenin üç derecesinden bahseder: ketumluk, ikiyüzlülük ve yapmacıklık. Ketumluk hem siyasal hem ahlaki olabilir ancak ketumluk da bir nebze ikiyüzlülüğü barındırır. İkiyüzlülük ise yanlış temsilin “olumsuz” halidir, yani olduğu gibi görünmemektir. Yapmacık ise yanlış temsilin “olumlu” halidir, yani olmadığı gibi görünmek. İkiyüzlülük ve yapmacıklık bir iktidar oyunu içinde rol almak demektir. Elbette erdemli görünen bir davranış bir dayatmanın sonucu ise, kendisinden başka hiçbir şeyi temsil etmez. Dayatmanın olduğu yerde insanları bir karakter özelliği olarak ikiyüzlülükle itham etmek doğru bir davranış olamaz.

Apaçık bir baskı veya dayatma yoksa ikiyüzlülük (riyakârlık) söz konusu olabilir mi? Örneğin modern siyasal iktidarların ve tüketim toplumunun arzu üreten medyası ile bedenler üzerinde kurulan iktidar ve disiplin bir eğitim vazifesi görerek erdemli olma amacı taşımadan da bireyin karakterinde bazı değişiklikler yaratmaktadır. Ancak Asad’a (2015) göre modaya uyma ve modern yaşam tarzını sürdürme adına daha fazla çaba göstermeyi bir ikiyüzlülük olarak okumak her zaman doğru olmayabilir. Modern toplumda dayatma örtük ama iletişimseldir ve bu anlamda modern toplum değerden veya anlamdan yoksun sembollerin baskın olduğu bir iletişim toplumdur.

Bu iletişimsel tahakküm toplumsal düzeyde sathi bir yayılma göstererek din ve ahlak gibi kavramların tanımını basitleştirir ve hatta ikiyüzlülüğü bu basitleştirilmiş ve değersizleştirilmiş dindarlıkla özdeşleştirebilir. Öyle ki dinsel ritüeller veya kişinin kendi benliğini disipline etmek için uyguladığı ibadetler (oruç, namaz vs.) birer iletişimsel (taktiksel) eyleme dönüştürülür veya en iyi ihtimalle bir ihtiyat eylemine dönüşür. Yani insanların sergilediği bu tür davranışlar inancın veya karakterin değil en iyi ihtimalle kamusal ihtiyatlılığın bir göstergesi haline gelir. Artık “samimi mümin” gerçekten arasanız da ve gerçekten varsa da onu bulamaz hale getirilirsiniz. İletişim toplumu ve iletişimsel eylemin kendisi sadece dışa vurumcu bir toplum yaratır ve içsel manayı ve samimiyeti ortadan kaldırır, her davranışı bir uylaşıma dönüştürür ve hatta insan kendi samimiyetinden bile kuşku duymaya başlar.

Günümüzde öteki türlü devrimci ve radikal olduğu iddiasıyla ortaya çıkan toplumsal hareketler bile bu şekilde bir uylaşımcılık sergilemektedir -aklınıza

hemen Gezi olayları gelmesin. Çünkü tutkulu çılgınlıklarımız bireysel görünen ama dışarıdan gelen telkinlerin ürünüdür, bu tutkular özgürleştirici değil köleleştiricidir. Toplumsal eylem ve idealler bireylerin bencilce tutkularını alıp onları her zaman büyük-aşkın ideallere yöneltmez. Bazen daha güçlü olarak geriye döner ve bireysel eğilime kültürel bir anlam giydirir, böylece kazanılan şey bir erdem veya özgürlük değil *habitustur*. Yani bireysel dışavurumlarımız veya iletişimsel eylemlerimiz artık içsel karakterin okunmasına izin vermez. Bir diğer deyişle bireysel olan ile toplumsal olan arasındaki fark kapanmış olsa da erdemlerimiz beşeri değildir ve beşeri (insani) amaçlar taşımaz. Bu bilinç arzusunun ve özgürlüğün bilinci değil eğitilmiş bir bilinçtir. Oysa Tanrıyla, aşkın olanla, akılla, ötekiyle ve doğayla rabıta kurmak eğitilmiş bilinçlerin değil *eğitilmemiş* bilinçlerin ve *eğitilmiş* bedenlerin bir melekesidir. İletişim toplumunda ise bilinçler eğitilmiş bedenler ise -eğitilmemiş- sadece disipline edilmiş ya da kontrolsüz tepkilerin (tiklerin) makinesine dönüşmüştür.

Bundan böyle erdemin veya manevi istidatların nasıl kazanılacağına dair (yani hangi açık ve hangi gizli pratikler sayesinde yaratılacağına dair) tartışmalara kolay bir cevap vermek hiç kolay görünmüyor. Uygun davranışlar toplumsallaşmanın ve dolayısıyla benliğin gelişiminin bir sonucu olabilir. Bu yüzden norma uygun her davranışı iktidar oyununun bir parçası olarak görmek doğru olmaz. Bununla birlikte ahlaken cezbedici bir davranış taktiksel bir amaç taşıyorsa benliğimize dair değil iktidara dair bir tefekkürün konusudur. Bu durumda bir gösterge olarak davranış gerçek benliğin maskelendiği veya bir iktidar oyununun gereğince yapılan temsillere dönüşür.

İnsan yalnızken özgür hissedebilir kendini, hatta ancak yalnızken özgür olduğunu da düşünebilir. Ancak insan bu münferit özgürlüğün lezzetlerine vakıf olamaz, özgürlüğümüzün tadını almak daha doğrusu algılamak için bile başkasına gereksinim duyarız. Bu yüzden siyasal özgürlük ve bir hak olarak özgürlük kamusal alana özgüdür. Aristotelesçi ve hatta biraz Rousseaucu bir söylemle insan sadece siyaset vasıtasıyla özgür olacağını söyleyebiliriz. Erdem ve ahlak da kamusal hayata özgüdür. Erdem, ödev ve özgürlüğü kendi içinde barındıran bir kavramdır. Alastair MacIntyre'nin (2001) erdem etiği açısından yorumlarsak erdemin bu ödev bileşeni de en az özgürlük kadar -bireysel değil- toplumsal hatta toplulukçudur. Bir karakter niteliği olarak erdemi kalbin ve duyguların güzelliğinin, iyiliğinin ve sağlığının bir ürünü olarak kabul etsek bile, kalbimizde ve içimizde sakladığımız bu iyilikler -bu iman ve aşk da olabilir- bazen dışarıya taşınmak ve görünür olmak isteyebilir. Bu itkiye veya dürtüye karşı direnmelidir çünkü -ödev bir dürtü ise özgürlük bir arzudur- ödev ve özgürlüğün bileşimi olan erdemler kadar, riyakârlık da kamusal alana içkindir. Ödev ve özgürlüğün bir arada olması ancak kamusal alanda mümkündür. Çünkü kamusal alanda kimse egemen

değildir, egemenin veya tahakkümün olduğu yerde (aile, kabile ve hatta kapalı cemaatlerde) kamusal alandan bahsetmek mümkün değildir. Ancak özgür insanların ettiği yeminler ve sözler geçerlidir. Çaresizlik, baskı, korku ve yoksunluğun olduğu yerde insanların verdiği sözleri tutması ancak bu durumun devam etmesiyle mümkündür. Özgür insanlar söz verebilir ve şahit olabilir, söz verme özgürlüğü veya taahhüt altına girmek -yani ödevinin bilincinde olmak- ise tamamen egemen olamama durumunda mümkündür (Arendt, 2000: 352).

Söz verdiğimizde belirsizlik ortadan tamamen kalkmaz ve tam bir güven oluşmaz ve sözler tutulmadığında veya kötüye kullanıldığında kamusal alanda gerçekleştirilen teşebbüsler kendi kendini yok etmeye başlar. Zira kamusal alanda eylemler bir yapıp etme veya imal edip yaratma biçiminde kalıcı bir ürüne dönüşmez. Ortaya çıkan ürün öngörülemmez, başta amaçlanmamış ve kimsenin tek başına iradesinin sonucu değildir, milyonlarca eylemin bir yan ürünüdür. Ürettiğimiz hiçbir ürün -yaygın olarak bize atfedilmiş olsa da- geleceğimizi garanti etmez. Barajlar, yollar, köprüler, havalimanları ve yasalar yapmış olmanız veya milletvekili, bakan veya başkan olmanız da sizi kurtarmaz. Kamusal alandaki eylemlerimiz hatırlansa da anlamı hiçbir zaman sabit kalamaz veya herkesçe aynı algılanamaz. Çünkü egemenlik anlamlara hükmedemez, egemenlik ancak çokluğun karşılıklı taahhütler, sorumluluklar ve sözler yoluyla birbirlerine bağlandıkları durumda sınırlı, geçici ve “söz verme ve sözünde durma melekесinin” bizzat kendisinde var olan bir gerçekliktir (Arendt, 2000: 353). Bu yönüyle hiç kimse, hiçbir kolektif teklik veya yalıtılmış yapı egemenliği içkin olarak bünyesinde barındıramaz. Dolayısıyla eylem gibi egemenlikte sürdürme ve sonlandırma biçiminde değil başlatma biçiminde bir yetenektir. Çünkü egemen kendi varlığını başlatamaz, sürdüremez ve kendi varlığına son veremez.

Buradan nereye gideceğiz veya nereye geleceğiz? Sözü uzatmadan söylemek gerekirse ilk önce sosyal ve siyasal erdemlerimizin kaynağı kalbi duygular veya iman gibi şeyler olabilir ama görüngüsü ve pratiği akıl olmalıdır, akıl bu duyguları kontrol etmelidir. Zira ne kadar samimi olursak olalım, samimi oldukları konusunda en fazla çaba harcayanlar en samimiyetsiz kişiler olarak görülecektir. Kalbin (imanın) gizemini Tanrı’dan, aşkın gizemini aşık olandan başkasına açmamak gerekir der ya hani sufiler, öyle bir şey. Kamusalılık ölçütüne acaba ifşa ettiğimiz şey kendi kötülüğümüz olduğunda da başvurabilir miyiz? Yani ifşa ettiğimizde kötülüğümüzün arkasındaki güdüler ve duyguların özlerinde bir değişim geçirip iyiye dönüşürler mi? Bir insanın günahkârlığını gözler önüne sermesi (Melamilerin davranışlarında görüldüğü gibi veya günah çıkarma ayini gibi) samimi bir tövbekârlığın veya alçak gönüllüğün göstergesi olabilir. Fakat kuşkucular ve şüpheciler bu eylemleri de günahı göstererek kalbin içindeki asıl

kötülükleri saklı tutmaya, korumaya veya biraz rahatlamaya yarayan psikolojik bir mekanizma olarak görebilirler.

Siyasette düşmanlar üzerinde zafer kazanmak için kullanılan yöntemlerden biri onlara daha önce verilmemiş (ve hatta hiç kullanılmamış) bir etiketi yapıştırmaktır. Çünkü düşman kendisini bu etikete karşı savunmaya veya öyle olmadığını ispata başladığı andan itibaren bu etiketi kabullenmiş demektir. Terörist, hain, döneke, yobaz, ikiyüzlü gibi genel ve diğer pek çok özel etiketlere rastlamak ve bu etiketlerden biriyle etiketlenmemek için gerçek düşüncelerini gizlemek günümüzde siyasal yoksulluğun ve sefaletin temel sorunlarından biridir. Etiketlenmekten kaçınmak her zaman etiketleyenin haklılığından kaynaklanmaz. Etiketlemeyi yapanın başkalarını etiketleme eğilimi etiketlenenin potansiyel gücü ve etkinliği karşısında tehdit edilen kendi varoluşunun bir ürünü olabilir. Bu etiketlerden en tehlikelisi ve nihayetinde söyleyenin üzerine kapanacak kadar tersine dönen ama aynı zamanda karşılıklı kabul ve anlayışa, yani siyasete, imkân veren son mecra da yok edecek olan etiketler arasında en çok kullanılanı “ihanet ve ikiyüzlülüktür”.

Bununla birlikte yine paradoksal olarak örgütsel ve grup üyelikleri yoluyla siyasal katılımın riyakarlığı azalttığı söylenebilir. Kişi istenci, öfkesi, günahı ve sevabıyla grubun diğer üyeleri ile aynı olduğunda kendi varlığı ile izleyicilerin varlığı birbirine karışmış olacağından böyle düşünebilir. Birey grup içinde kimliklenir çünkü. Ancak benliği de diğerleri içinde aynlaşıp, anonimleşeceğinden kendine yabancılaşır ve herhangi birisi olur. Erdem yerini düşmanın varlığı ve grubun varoluşu mücadelesi ile eşleştirilirken, grup bireyin yaptıklarını sürekli meşrulaştıran ve günahını yok eden silici bir güce dönüşür. Bir gruba bağlanan ve sadakat yemini eden kişi geleceğe ve başına geleceklere önceden razı olduğuna dair bir sözleşme imzalamış ve sorumluluğunu kaybetmiş demektir. Sadakat yemini vicdanı, erdemi ve (evlilikte) aşkı resmileştirir ve kurumsallaştırır. Birey üyesi olduğu grubun içindeki geleceği içinde yutulmuştur. Kişi böylece kendi ontolojik ve pratik özerkliğini kendi kendine yadsımıştır hem geri dönüşü olmayan hem de özgürlük yaratan paradoksal bir yola girmiştir. Birey üye olarak, yoldaş olarak kendisini yeniden yaratmış, eski bağlarından, sosyal ağlarından ve yılmış olduğu beklenti ve yetersizlik duygusundan kurtulmuş arınmıştır. Bireysel sorumluluk grubun sırtına yüklenmiştir, en kötü ihtimalle olası bir gelecekte sanık sandalyesinde oturan bir tanık olacaktır. Bir gün yakayı ele verdiğinde affedilmek veya suçunu hafifletmek için bir tanık olarak örgüt aleyhine kullanılacak bilgileri aktarması kolaylıkla istenir çünkü yakalandığı veya ifşa olduğu andan itibaren artık örgüt üyesi olamayacağının kendisi de farkındadır. Ya hiç yakalanmamalı ya da öldürülmelidir, çünkü örgüt dışında bir varlığı yoktur, hiç kimsedir, yasal açıdan tanımlanmış bir hiç kimse olarak teröristtir.

Ruhi, kalbi veya içsel meseleler kendi alanı içinde hakiki iken beşeri, kamusal ve siyasal mecralarda hükmü ve geçerliliği olan hakikatler değildirler. İnançlarımız ve vicdanımız kendi içinde çözümsüz çatışmaları barındırırlar ve bu inançlar ve ardındaki çözümsüz bıraktığımız çatışmalar ne kadar masum durursa dursunlar siyasal-kamusal alana taşıdığımızda hep kötüye dönüşecektirler. Örneğin vatanseverliğin, hayırseverliğin, sanat sevgisinin ve hatta mal-mülk sevgisinin ardında yatan duygular ve arzular herkeste aynı değildir. Yine hiçbirimizin elinde sahte Müslümanları, vatanseverleri, Atatürkçüleri vs. gerçek olanlardan ayıracak bir güç yoktur. “Güdüler açık edilmeye başlandığı anda riyakârlıkta bütün insan ilişkilerini zehirlemeye başlar” (Arendt, 2012: 127). Bu duygular veya sadakatler sahte olsun samimi olsun bir gösterinin parçası veya bir oyunun sahnesi haline gelirler, getirilirler. Hakiki güdüler zamanla hem kişinin kendi hem de dışarıdakilerin denetiminden saklanır hale gelirler. Yani gerçek bir vatanperver olsak bile bunu dile getirdiğimizde, bunu bize söyleyenlerin ve biz söyleyenlerin güdülerini saklanmaya ve gizli kalmaya devam eder. “Kalp, bu tür özel gayretleri bilir ve gizliyen dosdoğru sanılan şeyin açığa çıktığında yalan yanlış görüneceğinin de farkındadır” (Arendt, 2012: 125).

Aynı şekilde ötekinin karanlık inançlarını ve saklı duygularını gün ışığına çıkarmaya çalışan her eylem ve girişim doğası gereği karanlığı korumaya çalışan eylemlerin ilamıdır. İnsanların taraf oldukları için veya bir düşmana karşı giriştikleri mücadelede söyledikleri ve yaptıkları her şey, ortak noktayı kaçırdıkları için, gerçek bir eylem ve konuşma değil amaca dönük eylemdir. Sözüm ona her karanlığı aydınlığa çıkarmaya çalışan girişim ve sorgulama kendi kendine duyduğu kuşkunun ve kendi karanlığının gösterenidir. Güdülerinin sahiciliğini ispatlamaya çalışanlar veya kendilerine bir baskıyla bunu ispatlamasını isteyen otoriteler de birer riyakâra dönüşürler. Sadece kötülüğü değil iyiliği de göstermeye dönük bu çabalar birbirlerini kısır bir döngü içinde desteklerler. Bu tür çabalar bir topluluğun anlamlı bütünlüğünü, biraradallığını (birliğini değil çünkü birlik içinde bir toplum asla özgün bir toplum olamaz çünkü bireysel benzersizliğimizi elimizden alır) veya her türlü sağlıklı etkileşimi hırpalar. İnsanların gerçek veya samimi kimliği ancak özgürce (veya zorlama olmaksızın) dâhil oldukları bir ağ içinde kendi seçtikleri eylem ve konuşma yoluyla ifşa edilirken hem kendi öz biyografilerini şekillendirmeye hem de ötekileri etkilemeye başlar. Bu yönüyle eylem ve konuşma bir son ve sonul amaç peşinde değil bir başlangıç veya dünyanın halleri ile ilgilidir. Oysa baskı ve dışlamanın yaygın olduğu bir cephe veya mevzi mücadelesinde eylem ve konuşma insanları hiç olmadıkları veya olmak istemedikleri bir şeye dönüştürür. Bu yönüyle siyaset, özgür bir ortamı ve kamusal alanı tercih ederek, görüneni gerçek olarak almalı hakikati ortaya çıkarma işini tarihe bırakmalıdır. “Devrim

kendi evlatlarını yemeden önce, onların maskelerini düşürmüştü” (Arendt, 2012: 127). Bu maskeleri indirme işi zan altında bırakılmayan tekbir kişi kalana kadar sürdürülebilir. Riyakâr avlamak her yenilgiyi bir başkasının ihanetine yüklemek bir tür olguları açıklama biçimine dönüşebilir.

İnsanı iktidar değil iktidarsızlık bozar, iktidarsızlık duygusu veya yeterince iktidara sahip olamama duygusu. Diktatörlük iktidarsızlık duygusunun aşırılığının bir sonucudur. Diktatörlük riyakarlığa karşı verilen bir savaş gibi görünürken öte yandan büyük ölçüde bir suçu örtme veya kendini temize çıkarma çabasıdır. Bir süreç ve durum olan diktatörlük en dürüst adamı bile bozar. Çünkü sürecin işlediği dil, kendi kendini temizlemeye çalışan, ağzındaki kokuyu silmeye çalışan kurbanının kanını temizlemeye çalışan dile dönüşür. Bu süreçte bir suçlu olmasa da bir suç icat edilmelidir, mahkemeler kurulmalı, temizlik başlamalıdır. Amaç suçluları yakalamak veya masumları suçlamak değildir. Amaç başka diğer erdemsizlikleri kapatmaya çalışan bir erdemsizlik olarak varlığını pekiştirmektir.

Siyasetin içindeki riyakârlık, belirsizlik ve müphemliğe karşı nefretin, buna karşı netlik ve açıklığa verilen değer bir ürünüdür. Riyakârlık sırrını artık açık havada saklar, yalanı idealleştirir, etiketler, nesneleştirir ve sergiler. İnsanları seçim yapmaya ve taraf tutmaya zorlar. Bütün riyakârlıklar taraftar toplamak ve düşmana işaret etmek üzere yapılır. Uzakta duran, ilgisiz ve kuşkucu görünen, soru soran, kafası karışık olan herkes zayıf ve iradesiz veya düpedüz ikiyüzlü olarak yaftalanır. Oysa insan dünyayı hep eksik algılar ve kendine dürüst insanlar riyakârlara yem olmamak adına riyakârın kurduğu düzene arada bir çomak sokar.

Reel siyasette ikiyüzlülük avına çıkanlar her zaman dürüst değildirler, genellikle riyakârdırlar. Riyakârlar rakiplerini istikrarsızlıkla, tutarsızlıkla ve başkalarını aldatmakla itham eder. Riyakâr suskunları konuşmaya, itiraf etmeye veya yalan söylemeye zorlar. Kuşkudan kaynaklanan suskunluk, hakikat avcısı bir riyakâr için namussuzluktur. Kuşkucu kuşkusunu dile döktüğünde sözündeki açıklık da olsa belirsizlik de olsa suçlu damgası yiyecektir. Konuşmak bazı durumlarda bir tuzaktır, ifade etme özgürlüğü bazen sadece muktedir olana bir ödül ve başı ezileceklerle bir cezadır, zorlamadır. Bu dönemlerde konuşma değil susma hakkı özgürlüğü garantileyebilir.

Tecrübeli riyakârlar çatışmanın şu ya da bu tarafında değil merkezinde olmak ister. Merkez olarak kendisini konumlar, böylece tarafları belirler. Aynı zamanda merkez olarak kendisinin aşırı uç olmadığını, akli-selimi temsil ettiğini iddia eder. İnsanları sağına soluna savurarak kendisine olası en geniş özgürlük alanını ve hedeflerine ulaştıracak yolu açar. Öyle ki, bir süre sonra insanlar ayrıştırılmanın dinamiğine kapılıp yolu bilinçli bir şekilde açar riyakârlar için. Riyakâra yaranmak veya bakışlarına yakalanmak adına izleyiciler daha o sahneye çıkmadan

daha yola koyulmadan bile açarlar yolunu. Riyakâr böylece kendine duyulan ihtiyacı ve rolünü bu onun kaderi imiş gibi özgünleştirir, tarihselleştirir.

Savaşların, totalitarizmin, otoritarizmin ve faşizmin gerekçeleri hep açıklık, netlik ve sıhhi bir dünya arayışı adına olmuştur. Elbette herkes açıklığın ve kesinliğin peşinde koşar ama herkesi diktatörlerden ve izleyicilerinden ayıran şey -Merleau-Ponty'ye (2021) ait olduğunu düşündüğüm bir ifadeyle- bulanıklığı ve belirsizliği kabul etmeleridir. Belirlemeciliğe, indirgemeciliğe, tek yanlılığa, idealizme ve saydamlığa duyulan sevgi riyakarın gıdasıdır. Çoğu insan en net biçimli fikirler ve görüşlerin aynı zamanda boş fikirler ve boş idealler olduğunu bilmez. Boş fikirler düzleşir, eğrilik ve çatallanmadan arınır ama bu onların yalnız ve mukayeseyle kapalı fikirler olmalarının bir sonucudur.

Hakikat avcısı olarak riyakarı güdüleyen şey onun anlayış eksikliği veya başkalarını anlamadaki gönülsüzlüğüdür. Riyakar kendisi gibi düşünmeyenlerin anlaşılabilirliği fikrini reddeder. Riyakar kitlelerin sırtında yükseldikçe yalnızlaşır ve kendince dünyayı daha net ve apaçık önüne serilmiş görür. Artık kafa karışıklığı yoktur çünkü tam bir adanmışlıkla beraber körlük içindedir. Sadece kendini değil öteki herkesi gördüğü seraba inandırmaya çalışır. Ayağı yere basan herkes onu görmek için başını yukarı kaldırır ve herkes başını yukarı kaldırdığı için yukarıda görülmeye değer bir şey olduğunu, aynı şeyi aynı anda yapan herkes kendilerinin bir bütün olduğu zannına kapılır. Yücelerde bir lider ve onu onaylayan bir kalabalık, filozof için korkutucu kitleler için hipnotize edicidir.

Net fikirler veya fikirlerdeki netlik, amaçlardaki sadelik ve değerlerdeki yalnlık riyakarın eylem alanını çoğullaştırır, kuralsızlaştırır. Oysa apaçık bir fikri yoksa bireyin, eylem ve davranışına yön veren belirli ve kısıtlayıcı kurallara başvurmak zorunda kalır. Bilmediğini bilen kişi farklı görüşlere ve yanlılıklara açık olan kişidir, o yanlışa düşmek istemediğinden ötekine karşı hoşgörülü ve anlayışlıdır. Düşünmede ve eylemde kural tanımayan kişi amacında daha nettir ve sadece amacına odaklandığından her yol mubahtır onun için. Bu yolda çiğnediği ve ezdiği insanlar ve değerler ezildikleri için değerlenirler. Ezilenlerin değersiz hayatları birden bire şehitlik mertebesine ve kutsal davaya verilen kurbanlar mertebesine yükseltilir. Riyakârların kapışmasında kazanan ve kaybeden yoktur, çünkü kaybeden kadar kazanan taraf da her zaman daha riyakâr olmakla suçlanabilir.

KAYNAKLAR

- Arendt, H. (2012). *Devrim Üzerine* (Çev. O. Kaya). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2000). *İnsanlık Durumu* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (1967). Truth and Politics. *The New Yorker*, 25 Şubat 1967.
- Aristoteles. (2008). *Politika*. (Çev. M. Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles. (1998). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev. S. Babür). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Asad, T. (2015). *Dinin Soykütükleri: Hristiyanlıkta ve İslam'da İktidarın Nedenleri ve Disiplin*. (Çev. A. A. Tekin). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bacon, F. (1937) [1759]. *Essays*. Londra: Oxford University Press.
- Baggio, A. M. (2012). Truth and Politics: The Loss of Authoritativeness in Contemporary Politics. *Claritas: Journal of Dialogue and Culture*, 1(1), 46-60.
- Foucault, M. (2005). *Doğruyu Söylemek*. (Çev. K. Eksen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Habermas, J. (2019). *İletişimsel Eylem Kuramı*. (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Alfa Kitap.
- Hobbes, T. (1993). *Leviathan*. (Çev. S. Lim). İstanbul: YKY.
- MacIntyre, A. (2001). *Erdem Peşinde*. (Çev. M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Merleau-Ponty, M. (2021). *Algının Fenomenolojisi*. (Çev. E. Sarıkartal ve E. Hacımuratoğlu). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Platon. (1988). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rawls, J. (2020). *Bir Adalet Teorisi*. (Çev. V. A. Coşar). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflicts of Interest Statement:

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in the study.

Maddi Destek / Financial Support:

Bu çalışmada herhangi bir fon veya maddi destekten yararlanılmamıştır.

No funding or financial support was used in this study.

Yazar Katkıları / Contribution Rate of the Authors:

Fikir / Idea: BK; Tasarım / Design: BK; Veri Toplama / Data Collecting: BK; Kaynak Tarama / Literature Review: BK; Analiz ve Yorum / Analysis and Discussion: BK; Makalenin Yazımı / Writing: BK.

(!) Yazar/yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Politik Psikoloji Dergisi sorumlu değildir.

(!) *The author/authors declared that all processes of this study are in accordance with research and publication ethics, and comply with ethical rules and principles of scientific citation. Otherwise, The Journal of Political Psychology is not responsible.*

**DÜNÜ, BUGÜNÜ VE ÖNGÖRÜLEMEZ GELECEĞİ İLE
PSİKOLOJİ ARAŞTIRMALARINDA İNTERNET
ARACILIĞIYLA VERİ TOPLAMA**

Ayşe Tuna* ve Yasemin Abayhan**

Öz: Bugün eksikliği durumunda krize neden olabilecek internet, yaklaşık yirmi beş yıl önce hayatımıza dahil oldu. Zamanla bilimsel amaçlar, iletişim, alışveriş, sosyal medya, eğlence gibi alanlarda kendisine yer edindi. Psikoloji biliminin de hem kuramsal hem yöntemsel olarak internetten etkilendiğini söyleyebiliriz. Mevcut çalışmanın amacı psikoloji çalışmalarında internet aracılığıyla veri toplama sürecini ele almaktır. Bu süreçte internetin araştırmacılara sunduğu sayısız faydadan bahsedilebilir ancak aynı zamanda araştırmacıların göz önünde bulundurmaları gereken konular da vardır. Bu nedenle ilk olarak internet aracılığıyla veri toplama birçok yönü ile okuyucuya sunulacaktır. Güncel olarak psikoloji ve diğer sosyal bilim alanlarında yürütülen çalışmalarda dijital izlerden ve büyük veriden yararlanıldığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın ikinci amacı bu alanı tanıtmak ve çalışma örneklerini sunmaktır. Son olarak hem veri toplama platformları aracılığıyla toplanan verilerde hem de büyük verinin kullanıldığı çalışmalardaki etik meseleler üzerinde durulacaktır.

51

Anahtar Kelimeler: İnternet çalışmaları, veri toplama, dijital izler, büyük veri.

**INTERNET DATA COLLECTION IN PSYCHOLOGY RESEARCH WITH
PAST, PRESENT AND ITS FUTURE**

Abstract: For almost 25 years, people have been actively using the internet. It's employed in a variety of industries, including scientific research, communication, social media and entertainment, and internet shopping, among others. It's worth emphasizing that psychology has a theoretical and methodological influence on the internet. The goal of this study is to look at how online data gathering works in psychological studies. Researchers can profit from the internet in the data collection process in a variety of ways. There are a few places where the researcher should use precaution. The audience will be exposed to a variety of

* Ar. Gör. | Hacettepe Üniversitesi: Psikoloji Bölümü | aysetuna@hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-4232-9600.

** Dr. Öğr. Üyesi | Hacettepe Üniversitesi: Psikoloji Bölümü | yasemina@hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3370-2100.

features of data collecting via the internet. Digital traces and big data are currently being employed in research in psychology as well as other social science domains. The study's second aim is to establish the topic and provide study examples. Finally, the importance of ethical considerations in online data gathering and large data studies will be highlighted.

Keywords: *Internet studies, online data collection, digital traces, big data*

I. PSİKOLOJİ ARAŞTIRMALARINDA İNTERNET

McLuhan (1962) “Gutenberg Galaksisi/Tipografik İnsanın Oluşumu” adlı kitabında yakın gelecekte tüm insanların “küresel köy” koşullarında, küçük bir topluluğa benzeyecek bir şekilde yaşayacaklarını yazmıştır (s. 31). McLuhan bu kavramdan bahsettiğinde henüz interneti geliştirme çalışmaları yeni yeni şekillenmeye başlamış olsa da günümüzde internete erişen ve sosyal medya hesabı olan her kullanıcının küresel köyün bir sakini haline geldiğini söyleyebiliriz.

İnternetin günlük yaşamda bireye sağladığı sayısız fayda mevcuttur. Sosyal bilim araştırmaları kapsamında düşünüldüğünde belki de en önemli fayda veri toplama alanındadır. Kullanılmaya başlandığı ilk dönemlerden itibaren araştırmacılar psikoloji çalışmalarında internetin, veri toplama ve verilerin paylaşılması konusunda büyük bir etki yaratacağını düşünmüşlerdir (Kraut ve ark., 2004). Yürütülen çalışmalarda da bu etki açık bir şekilde görülmüştür (Lee, Fielding ve Blank, 2008). Çevrimiçi görüşmeler, deney çalışmaları, anket ve ölçek çalışmaları gibi pek çok veri toplama sürecinde internetten faydalanılmıştır (Best ve Krueger, 2008; Birnbaum, 2007; O'Connor, Madge, Shaw ve Wellens, 2008). Dijital hayat ve gerçek hayat arasındaki ayrımın gitgide azalması psikolojiyi yalnızca yöntem konusunda değil aynı zamanda kuramsal olarak da etkilemiştir (Gosling ve Mason, 2015). Ancak mevcut çalışmada internetin veri toplama alanındaki etkileri ele alınacak, kuramsal etkiler bu çalışmaya dahil edilmeyecektir.

Pek çok çalışmada internet kullanılmaya başlansa da ilk dönemlerde internet araştırmalarına şüphe ile yaklaşıldığını belirtmek gerekir. İnternet kullanıcılarının kişilik özellikleri, araştırmacı ile katılımcının fiziksel olarak aynı bağlamda bulunmaması, elde edilen verilerin geçerli ve güvenilir sonuçlar vermede yetersiz olacağı gibi konularda internet aracılığıyla veri toplama eleştirilmiş ve bu eleştiriler araştırmacıları geleneksel yöntemler ve internet aracılığıyla toplanan verileri karşılaştırma çalışmalarına yönlendirmiştir (Birnbaum, 2004; Buchanan, 2000; Krantz ve Dalal, 2000; Reips, 2000).

Yöntemsel farklılıklara bağlı olarak çevrimiçi veri toplama sürecinde farklı kavramlardan bahsedilmektedir (Kitchin, 2008; Mann ve Stewart, 2000; Moreno, 2013; Skitka ve Sargis, 2006). Mevcut çalışmada internet aracılığıyla veri toplama

ve büyük veriden faydalanarak yürütülen çalışmalara yer verilecektir. İnternet aracılığıyla veri toplanarak yürütülen çalışmalarda katılımcıya bilgilendirilmiş onam sunulur ve katılımcı çalışmaya kendi izni ve bilgisi dahilinde katılır. Büyük veri kullanılarak yürütülen çalışmalarda ise katılımcının kamuya açık verileri (örneğin, sosyal medya paylaşımları, web sitesi ziyaretleri, ürün incelemeleri) katılımcının bilgisi olmasa bile araştırmaya dahil edilebilir (Moreno, Goniü, Moreno ve Diekema, 2013). Bu ayrıma bağlı olarak ilk bölümde psikoloji bilimi kapsamında internet aracılığıyla veri toplama yöntemi detaylı bir şekilde incelenecektir. Veri toplama sürecinde internetin sağladığı faydalar ve bu konudaki soru işaretleri aktarılacaktır. Ardından geleneksel yöntemler ve internet aracılığıyla veri toplanarak yürütülen çalışmalar ele alınacak ve çalışmaların en sık yürütüldüğü platform olarak Amazon Mechanical Turk (MTurk) tanıtılacaktır. 25 yıl önce internet, veri toplamada yeni bir yöntem olarak görülse de günümüzde internet çalışmalarının da gelenekselleşmeye başladığı söylenebilir. Bu nedenle ikinci bölümde veri toplamadaki güncel yöntemler açıklanacak ve büyük veri kullanılarak yürütülen psikoloji çalışmalarına örnekler sunulacaktır. Her iki bölümün sonunda farklılaşan yöntemlere bağlı olarak gündeme gelen etik meseleler ele alınacaktır.

II. İNTERNET ARACILIĞIYLA VERİ TOPLAMA

53

Günümüzde interneti veri toplama sürecinin önemli bir parçası olarak değerlendirebiliriz. Geçmişte ise aynı süreç için yüz yüze, telefonla veya ölçek setinin postalanması gibi geleneksel yöntemler tercih ediliyordu. Çalışmanın içeriğine uygun olarak geleneksel yöntemler hala kullanılmaya devam etse de günümüzde internetin veri toplama sürecinde en sık başvurulacak kaynaklardan biri olduğu söylenilebilir. Veri toplama sürecinde internetin kullanıldığı ilk dönemlerde internetin artıları ve eksileri tartışılırken kullanım oranının artması ile birlikte veri toplama sürecinin iyileştirilmesi, verilerin niteliğinin artırılması gibi konulara yönelinmiştir.

II.A. AVANTAJLAR & DEZAVANTAJLAR

İnternet aracılığıyla veri toplama, geleneksel yöntemlerle karşılaştırıldığında araştırmacılara pek çok konuda fayda sağlar. Araştırmacılar internet aracılığıyla çok kısa sürede veri toplayabilir (Skitka ve Sargis, 2006). Comley (2002), veri toplamada internetin kullanıldığı ilk dönemlerde, geleneksel yöntemlerle 3-4 haftada toplanan verinin internet ile birkaç günde toplanabileceğini belirtmiştir. Araştırmacı, geleneksel yöntemlerle ulaşması zor olan örneklemelere internet aracılığıyla kolay bir şekilde ulaşabilir (Gosling, Vazire, Srivastava, & John, 2004). Daha geniş, daha çeşitli, temsil gücü yüksek ve zor ulaşılabilir katılımcıları araştırmaya dahil etme ihtimali internet ile daha mümkündür (Buchanan & Smith,

1999). Üçüncü olarak dijital yöntemlerle toplanan verilerin maliyeti daha düşüktür. Bazı katılımcılara geleneksel yöntemlerle ulaşmak yüksek maliyet gerektirirken internet kullanıldığında maliyet azalmış olur (Hildebrandt, Langenbucher, Carr, Sanjuan ve Park, 2006). İnternet aracılığıyla toplanan verilerin analiz amacıyla kullanılacak programlara girilmesi de otomatik olarak sağlanmış olur. Bu kolaylık araştırmacıları hem zamandan hem de veri girişindeki olası hatalardan kurtarır (Gosling, Vazire, Srivastava, & John, 2004; Ilieva, Baron, & Healey, 2002). Bununla birlikte bazı araştırmacılar, internet aracılığıyla yürütülen çalışmaların daha fazla katılımcı anonimliği sağlaması nedeniyle soruları yanıtlarken daha samimi olduklarını belirtir (Joinson, 1998). Araştırmacı ile katılımcının fiziki olarak bir arada olmamaları anonimliği arttırdığı için sosyal istenirliğin ve deneyci beklentisinin azalmasını sağlayabileceği düşünülmektedir (Hewson ve Laurent, 2008; McCabe, 2004). Son olarak, internet ile seçkisizleştirmeyi sağlamak ve uyarıcıların/ölçek maddelerinin sunum sırasını değiştirmek araştırmacı için daha kolay bir süreçtir (Best ve Krueger, 2004).

Veri toplama ve analiz süreçlerindeki hatalar, “yanlış pozitif” olarak adlandırılan, gerçekte var olmayan bir özelliğin var olduğu sonucuna ulaşılmasına (tip I hata) neden olabilmektedir. Simmons, Nelson ve Simonsohn (2011) çalışmalarında hem yanlış pozitif sonuca kolayca nasıl ulaşıldığını göstermiş hem de araştırmacılara bu hataları engelleyebilmeleri için önerilerde bulunmuşlardır. Bu önerilerden biri de katılımcı sayısının artırılmasıdır. Laboratuvarında yürütülen bir çalışmada katılımcı sayısını arttırmak -özellikle uzun süreli çalışmalarda- araştırmacı için oldukça zahmetli bir hale gelebilir. Aynı çalışma internet aracılığıyla yürütüldüğünde katılımcı sayısını arttırmak daha kolaydır. Sassenberg ve Ditrich, (2019) bu etkinin çalışmalara nasıl yansıdığını incelemişler ve 2012-2015 yılları arasında yayınlanan, 4 dergiden toplam 1300 çalışma ele almışlardır. Araştırma sonuçları, 2012’den itibaren yayınlanan çalışmalarda internet aracılığıyla veri toplamanın ve dolayısıyla katılımcı sayılarının arttığını göstermiştir. Bu yıllar arasında git gide istatistiksel gücü daha fazla araştırmalar yürütülmeye başlanmıştır.

İnternet aracılığıyla veri toplama her ne kadar araştırmacılara büyük kolaylık sağlasa da toplanan verilerin niteliği, güvenilirliği gibi konularda soru işaretleri barındırmaktadır. İnternet araştırmacıya, ulaşılması zor örneklemle ulaşma konusunda kolaylık sağlar ancak aynı zamanda örneklemle ilgili bazı problemleri beraberinde getirir. Araştırmacı örneklemine yalnızca internet erişimi olan ve internet kullanabilen katılımcılarla sınırlandırır. Bu durum katılımcıların demografik çeşitliliğini tehlikeye atıyor olabilir (Krantz ve Dalal, 2000). Araştırmacı ve katılımcı fiziki olarak bir arada değildir bu nedenle araştırmacı çalışmanın gerçekleştiği ortamın koşullarını kontrol edemez. Toplanan verilerin korunması, güvenliğinin sağlanması konusunda araştırmacıların özellikle dikkat etmeleri gereklidir (Nosek, Banaji ve Greenwald, 2002). İnternette toplanan

veriler ile geleneksel yöntemlerle toplanan verilerin gerek psikometrik özelliklerinin gerekse ölçek maddelerine verilen yanıtların içeriği konularında birbirine denk olmaması gibi bazı endişeler söz konusu olmuştur (Buchanan, 2002; Buchanan ve ark., 2005; Gosling ve ark., 2004). Bir sonraki bölümde, bu endişelere cevaben internet ve geleneksel yöntemi karşılaştıran araştırmalara yer verilmiştir.

III. İNTERNET VE GELENEKSEL YÖNTEMİ KARŞILAŞTIRAN ÇALIŞMA ÖRNEKLERİ

İnternetin veri toplama amacıyla kullanılmaya başlanması bazı araştırmacılar tarafından yadırganmış ve veri toplama yöntemindeki bu değişim kolay kabul görmemiştir. Güvenirlik analizleri, faktör analizleri, ölçek ortalama puanları gibi konularda iki farklı yöntem ile toplanan verilerin birbirlerinden farklı olacağını bu nedenle iki grubun karşılaştırılamayacağı iddia edilmiştir (Barak ve Cohen, 2002; McDonald ve Adam, 2003; Dolnicar, Laesser ve Matus, 2009). 2000li yılların başlarında bu amaçla yürütülen çalışmalarda, bilimsel araştırmalarda veri toplamak amacıyla internetin nasıl kullanılacağı, sağlayacağı faydalar ve toplanan verilerin kalitesi hakkındaki endişelere odaklanılmış (Birnbaum, 2001; Dillman, 1999; Kraut ve ark., 2003; Michalak ve Szabo, 1998), sonrasında yürütülen çalışmalarda ise internet aracılığı ile veri toplama üzerine deneysel desenler kullanılarak iki yöntemi karşılaştırma çalışmaları yürütülmüştür.

55

Bu çalışmalarda genellikle iki farklı yöntemle toplanan veriler güvenirlik analizleri, faktör analizleri kapsamında karşılaştırılmıştır. Örneğin, Stanton (1998), örgütsel adaletle ilgili bir ölçeği katılımcılara postalayarak ve internet aracılığıyla iletmıştır. İki grubun kayıp değerlerinde ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarında fark olmadığı rapor edilmiştir. Buchanan ve Smith (1999), kağıt kalem yöntemi ile internet aracılığıyla toplanan veriler üzerinden yürütülen doğrulayıcı faktör analizi ve güvenirlik analizi sonuçlarının birbirine benzer olduklarını bulmuşlardır.

Spor psikolojisi alanında yürütülen başka bir çalışmada Yeni Zelanda'da farklı branşlardaki atletlerden, sporda tükenmeyi temel alan bir ölçeği doldurmaları istenmiştir. Bir grup katılımcıya ölçek seti posta ile iletilirken diğer katılımcılara internet aracılığıyla ulaştırılmıştır. İki grup yaş, cinsiyet ve spor seviyeleri açısından farklılaşmazken internet ile toplama yönteminde daha az kayıp verinin söz konusu olduğu görülmüştür. Ayrıca iki gruptan toplanan verilerde ölçeğin faktör yapısı ve güvenirlik katsayıları arasında fark olmadığı rapor edilmiştir (Lonsdale, Hodge ve Rose, 2006).

Gosling, Vazire, Srivastava ve John (2004) yürüttükleri çalışmada internet verileri ile ilgili 6 soruya cevap aramışlardır. Çalışmanın yürütüldüğü dönemde internet

verileri; katılımcıların demografik çeşitliliği sağlamaması, internet kullanan katılımcıların patolojik bazı özelliklerinin olduğunun iddia edilmesi, verinin katılımcıya sunulduğu formatın birbirinden farklı olması, katılımcıların anonimliğinin cevapların niteliğini etkilemesi ve geleneksel yöntemle toplanan verilerden farklılaşması gibi nedenlerle eleştirilmekteydi. Araştırmacılar, kişiliğe dair internet üzerinden toplanan ($N= 361.703$) veriler ile 2002 yılında “*Journal of Personality and Social Psychology (JPSP)*” dergisinde yayınlanan, 510 farklı örnekleme içeren 156 çalışmanın bulgularını karşılaştırmışlardır. Araştırma sonuçları internet verileri ile ilgili endişelerin aslında birer mit olduğunu, gerçeği yansıtmadığını göstermiştir. İnternet aracılığıyla ulaşılan katılımcıların yaş, cinsiyet, sosyoekonomik statü, ırk, coğrafi bölge ölçütleri için temsil gücünün daha yüksek, demografik çeşitliliklerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Bununla birlikte internet kullanıcılarının sosyalleşemeyen, depresif bireyler olduklarına dair bir araştırma bulgusuna rastlanmadığını rapor etmişlerdir. Araştırmacılar, internet aracılığıyla toplanan verilerin niteliğinin geleneksel yöntemlerle toplanan verilerin niteliğine benzer özellikte olduğu sonucuna varmışlardır.

Araştırmacının varlığının değerlendirildiği çalışmalarda; Richman ve ark., (1999) yürüttükleri metaanaliz çalışmasında katılımcıların sosyal istenir yanıt vermeleri konusunda geleneksel yöntemler ile internet aracılığıyla toplanan veriler arasında fark olmadığını rapor etmişlerdir. Bununla birlikte etnik önyargı gibi konularda araştırmacının varlığında katılımcıların daha sosyal istenir cevaplar verdiğini gösteren çalışmalar da mevcuttur (Evans ve ark., 2003). Weigold, Weigold ve Russell (2013) yürüttükleri çalışmada araştırmacının dahil olduğu ve dahil olmadığı koşullar oluşturmuşlardır. Çalışma sonunda geleneksel yöntemlerin ve internet aracılığıyla veri toplamının nitel ve nicel olarak birbirlerine denk iki yöntem olduğunu rapor etmişlerdir.

İnternet aracılığıyla veri toplamada farklı platformlar kullanılmaktadır. Bir sonraki bölümde MTurk platformu tanıtılarak bu platformda yürütülen araştırma örneklerine yer verilecektir.

IV. AMAZON MECHANİCAL TURK (MTURK) ÖRNEĞİ

MTurk, sosyal bilimler ve diğer pek çok alanda veri toplamak amacıyla 3 Kasım 2005 tarihinde kurulmuştur. Veri toplaması gereken bireylerle (requesters), belirli bir ücret karşılığında çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcıları (workers) bir araya getirir. Bilimsel veya ticari amaçlarla yürütülen bir çalışma için, araştırmacılar tarafından site içerisinde insan zekası gerektiren görevler (HIT-Human Intelligence Task) tasarlanır. Katılımcılar bu görevleri belirli bir ücret karşılığında tamamlarlar. Araştırmacı ile katılımcıyı bir araya getiren Amazon bu süreçte %10 komisyon alır. MTurk aracılığıyla tamamlanan görevin karşılığında

çok yüksek ücretlerden söz edilemez. Bazı araştırmacılar görevlerin tamamlanmasında ücret kadar içsel bir güdülenmenin de rol oynadığından bahseder (Buhrmester, Kwang ve Gosling, 2011). Bazı katılımcılar psikoloji araştırmalarındaki görevleri “eğlenceli” olarak değerlendirdikleri için tamamladıklarını belirtmişlerdir (Paolacci, Chandler ve Ipeirotis, 2010).

Psikoloji bilimi kapsamında özellikle yurt dışında yürütülen pek çok çalışmanın verisi MTurk aracılığıyla toplanmıştır. Bu nedenle MTurk çalışanlarının demografik özelliklerini bilmek, çalışma bulgularının yorumlanmasında faydalı olacaktır. İki yüze yakın ülkeden çalışanı olsa da katılımcılarının büyük çoğunluğu Amerika ve Hindistan’dan sağlanmaktadır. Yaş ortalaması, kadın-erkek katılımcıların oranı gibi demografik özellikler kapsamında hem diğer internet örneklemelerinden hem de tipik Amerika üniversite öğrenci örnekleminden daha çok çeşitlilik sağlar (Paolacci, Chandler ve Ipeirotis, 2010).

Çalışmalarda MTurk aracılığıyla veri toplama sıklıkla kullanılsa da bazı araştırmacılar, katılımcıların kendilerine sunulan görevleri zamanla öğrendiklerini ve elde edilen verilere şüphe ile yaklaşılması gerektiğini savunmuşlardır (Chandler, Paolacci, Peer, Mueller ve Ratliff, 2015; Rand, Greene ve Nowak, 2012). Pek çok akademik araştırmaya katılmaları nedeniyle MTurk çalışanları bu konuda birer uzman haline gelmektedirler. Bununla birlikte bazı araştırmacılar MTurk örnekleminden elde edilen verilerin güvenilirliğinin daha düşük olduğunu belirtir (Rouse, 2015). Ancak alanyazında, akademik çalışmalarda MTurk aracılığıyla toplanan verilerin diğer örneklemelerden gelen verilerle farklılaşmadığı sonucuna ulaşan pek çok güncel çalışma vardır (Berinsky, Huber and Lenz 2012; Coppock, 2019; Mullinix, Leeper, Druckman ve Freese, 2015). Ek olarak MTurk kullanılarak yürütülen çalışmalarda demografik çeşitliliği sağlamanın da daha mümkün olduğu görülmüştür (Huff ve Tingley, 2015). Hazırlama etkisi ve çerçeveleme etkisi çalışmalarında laboratuvar verileri ile MTurk aracılığıyla toplanan veriler arasında fark olmadığı görülmüştür (Horton, Rand ve Zeckhauser, 2011). Bir çalışmada aynı işlem basamakları izlenerek, üniversite öğrencileri ile laboratuvarda yürütülen çalışmanın verileri, Twitter, Facebook gibi sosyal medya aracılığıyla toplanan veriler ve MTurk aracılığıyla toplanan veriler karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucu, MTurk verilerinin sosyoekonomik olarak daha fazla çeşitlilik sunmasının yanında bu üç grup arasında bağımlı değişken için fark bulunmamıştır (Casler, Bickell ve Hackett, 2013).

Pek çok ülkeden katılımcıların olması demografik çeşitliliği sağlamanın yanında dil ve kültürlerarası bazı farklılıkların araştırma bulgularını etkileyip etkilemeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir. Aynı zamanda katılımcıların özellikle deneysel desenlerde yeteri kadar dikkat göstermedikleri konusunda bazı eleştiriler söz konusudur. Bu soru işaretlerine yönelik yürütülen bir çalışmada, MTurk katılımcılarının deneysel değişimlemelerdeki dikkatlerinin daha az

olduğunu, daha az dışadönük olduklarını ve düşük benlik değerine sahip oldukları, ancak karar verme süreçlerinde diğer örneklemelerden gelen katılımcılara benzer oldukları rapor edilmiştir (Goodman, Cryder ve Cheema, 2013). MTürk katılımcılarının daha yüksek biliş ihtiyacı olduğunu (Berinsky ve ark., 2012), daha düşük benlik değerine sahip olduklarını (Arditte, Çek, Shaw ve Timpano, 2016) gösteren başka çalışmalar da mevcuttur. Dolayısıyla araştırmacıların bu değişkenler ile ilgili yürüttükleri çalışmalarda, deneysel değişimleme kullanılan çalışmalarda özellikle dikkatli olmaları önerilmiştir. Tamamladıkları görevin dikkat gerektiren bir görev olduğunu bilen çalışanların görevi tamamlamada daha başarılı oldukları bilinmektedir (Hauser ve Schwarz, 2016). Bununla birlikte MTürk veri kalitesini arttırabilmek için bazı girişimlerde bulunmaktadır. Örneğin, araştırmacı ölçeğin gerektiği şekilde tamamlanmadığını fark ettiyse çalışanın yaptığı işi reddedebilme, hatta onu ilerideki çalışmaları için engelleyebilme hakkına sahiptir. Çalışanlar için işlerini düzgün yapmak önemlidir çünkü bu değerlendirmeler kendi profilinde gözükmetedir (Goodman ve Paolacci, 2017).

MTürk, araştırmacıların veri toplamak amacıyla kullandıkları web sitelerinden yalnızca biridir. İnternetin araştırmacılara sağladığı kolaylıkların fark edilmesi ile birlikte elde edilen verilerin niteliğini iyileştirmek, araştırmacıların işlerini kolaylaştırmak için birçok yazılım aracı geliştirilmiştir (Kaczmirek, 2008). Böylece araştırmacıların daha esnek, kolay kullanılabilir ve maliyet açısından da kullanıcı dostu olan veri toplama platformlarını, özel programlama bilgileri olmadan da kullanabilmeleri sağlanmıştır. Örneğin psiTürk, MTürk arayüzü olarak çalışmakta ve çevrimiçi psikolojik deneyler hazırlanmasını, paylaşılmasını, veri toplamasını sağlamaktadır. Aynı zamanda açık bilim hareketi kapsamında, diğer araştırmacıların da kolaylıkla hazır olan yöntemi kullanmalarına izni vermektedir. Aynı zamanda araştırmacılar, kendi deneylerinde karşılaştıkları teknik problemlere de ortaklaşa çözüm bulabilirler (Gureckis ve ark., 2015). Bununla birlikte *PsyToolkit* (Stoet, 2017), *LimeSurvey*, *SurveyMonkey*, *Qualtrics* gibi platformlar araştırmacılara belirli bir ücret karşılığında veya ücretsiz olarak araştırmalarını hazırlayıp veri toplama imkanı sunmaya halen devam ediyor.

V. İNTERNET ARACILIĞIYLA VERİ TOPLAMA VE ETİK

İnternet kullanımı ve teknolojideki değişimlere bağlı olarak değişen veri toplama yöntemlerindeki etik meseleler “teknolojik” alanında değerlendirilir (Luppigini, 2009). İnternet araştırmacılarının katılımcılara karşı etik sorumlulukları nelerdir, internet aracılığıyla toplanan verilerde katılımcının kimliğini ve gizliliğini korumak için araştırmacının etik sorumlulukları nelerdir gibi sorulara odaklanılır. Önceki bölümlerde aktarıldığı gibi internet, veri toplama sürecinde araştırmacılara pek çok fayda sağlar. Bununla birlikte araştırmacıların göz önünde

bulundurmaları gereken etik konuları da beraberinde getirir (Flicker, Haans ve Skinner, 2004).

Barchard ve Williams (2008), internet ve geleneksel yöntemlerle veri toplamada etik meselelerin benzer olmalarının yanı sıra bazı noktalarda farklılaştığından bahseder. İlk farklılık araştırmacının fiziki varlığı ile ilgilidir. Geleneksel yöntemlerde genellikle araştırmacı ve katılımcı fiziki olarak bir aradadır. Katılımcı bilgilendirilmiş onamda veya çalışmanın içeriğinde anlamadığı bir bölüm olursa sorularını doğrudan araştırmacıya iletebilir. Yalnızca yetişkin katılımcıların dahil olabileceği bir çalışmada araştırmacı katılımcının yaşından emin olabilir. Geleneksel yöntemlerde katılımcıdan bilgilendirilmiş onam formunu okuyarak imzalaması istenir. İnternet aracılığıyla veri toplarken tüm bu aşamaları kontrol etmek daha zordur. Bununla birlikte geleneksel yöntemlerde verilerin güvenliğini sağlamak amacıyla araştırmacı ilgili materyalleri çalışma ile ilgili olmayan kişilerin erişemeyeceği bir alanda örneğin kilitli bir dolapta saklamakla yükümlüdür. Aynı sorumluluk internet aracılığıyla toplanan veriler için de geçerlidir. Veri toplama ve verilerin saklanması konusunda katılımcıların anonimliklerini korumak araştırmacının en önemli sorumluluklarından biri olsa da internet aracılığıyla veri toplama sürecinde bu sorumluluk araştırmacı için daha zor olabilir (Allen ve Roberts, 2010; Gupta, 2017). Elektronik ortamda veri güvenliğinin sağlanabilmesi için araştırmacıların ek önlemler alması gerekebilir. Barchard ve Williams (2008) ilgili makalede araştırmacılara tüm bu süreçlerde yol gösterici olabilecek bazı önerilerde bulunmuşlardır.

59

Geleneksel yöntemlere benzer olarak internet aracılığıyla veri toplamada da araştırmacılar mevcut çalışmanın amacı nedir, katılımcının gizliliği ve veri güvenliği nasıl sağlanacak gibi sorular için katılımcıları çalışmanın başında bilgilendirmelidir. Ayrıca olası sorular için iletişim kanalını ve bilgilerini katılımcılarla paylaşmalıdır (Gurău, 2007).

Kitchen (2008), araştırmacıların internet araştırmalarında özellikle dikkat etmeleri ve emin olmaları gereken durumları şu şekilde aktarmıştır: Katılımcıların yalnızca kendi istekleri ve kendi kararları doğrultusunda araştırmaya dahil olmalıdır. Araştırmacı tüm katılımcılara adil davranmalı, hiçbir katılımcının ayrımcılık veya dışlanmaya maruz kalmaması için özen göstermelidir. Ayrıca araştırma sebebiyle hiçbir katılımcının psikolojik veya fiziksel bir zarar görmemesi için çaba harcamalıdır.

Benzer olarak Nosek, Banaji ve Greenwald (2002), internet aracılığıyla veri toplamanın henüz erken dönemlerinde araştırmacıları, dikkat etmeleri gereken etik meseleler hakkında uyarılmışlardır. Katılımcılara istedikleri an araştırmadan çekilebilecekleri bilgisi verilmeli ve bu bilgiye uygun bir buton araştırma sayfasında yer almalıdır. Yetişkinlere yönelik bir çalışmaya çocuk katılımcıların dahil olmasını engellemek amacıyla, araştırmanın duyurusunun çocukların ziyaret

ettikleri web sitelerinde yayınlanmaması ve duyuruda karikatür gibi çocukların ilgisini çekebilecek görsellere yer verilmemesi önerilmiştir.

VI. DİJİTAL İZLER & BÜYÜK VERİ

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte pek çok faaliyet dijital sistemler üzerinden yürütülmeye başlamıştır (Lambiotte ve Kosinski, 2014). Web sitesi ziyaretleri, ürün incelemeleri, sosyal medya aktiviteleri, alışveriş işlemleri gibi tüm bu faaliyetler halihazırda kaydolularak dijital izleri oluşturur (Howison, Wiggins ve Crowston, 2011; Thatcher, 2014). Dünya genelinde 4,54 milyon internet kullanıcısının olması (Wearesocial, 2020) ve bu kullanıcıların internetteki tüm faaliyetlerinin kaydolması araştırmacıları yeni bir veri kaynağına yöneltmiştir: **Büyük veri**.

Farklı kullanım alanlarına bağlı olarak farklı şekillerde tanımlansa da büyük veri, tek bir bilgisayarda çalışamayacak kadar büyük, genellikle yapılandırılmamış, karmaşık verileri ifade etmek için kullanılır (Cox ve Ellsworth, 1997). IBM ve diğer araştırmacılar (Jin ve ark., 2014) büyük verinin tanımlanmasında hacim, çeşitlilik, hız, doğruluk ve değer kavramlarından yola çıkmışlardır (5V: volume, velocity, variety, veracity, value).

60

- **Hacim:** Hacim, verilerin gerçek ölçeğini ifade eder. Verinin büyüklüğünün bir sınırı yoktur.
- **Çeşitlilik:** Verilerin tek bir kaynaktan tek bir yapıda değil, birçok farklı kaynaktan ve birçok farklı yapıda olabileceği anlamına gelir. Sosyal medya verileri, görseller, sesler, videolar, yazılı kaynaklar gibi farklı yapılar büyük verinin çeşitliliğini oluşturur.
- **Hız:** Hız, verilerin üretim, akış hızını ve aynı zamanda analizler için gereken zamanı ifade eder.
- **Gerçeklik:** Verinin ifade ettiği düşünülen şeyi ne kadar ne kadar kapsadığı konusundaki endişeleri yansıtır.
- **Değer:** Verinin fayda sağlaması; kuramsal, yöntemsel veya diğer alanlarda faydalı olması.

Büyük veri ile kastedilen genellikle yapılandırılmamış, ham veridir. Tüm dijital bilgiler ham verinin bir parçası olabilir. Dolayısıyla büyük veriden faydalanabilmek için ilk aşamada verinin analize hazır hale getirilmesi gerekmektedir (Davenport ve Patil, 2013). Büyük verinin kapsamı çok geniştir

ancak elde edilen her veri araştırmacı için bilgi ifade etmiyor olabilir. Bu kadar hızlı ve çeşitli yapılarıdaki verilerin analizi sosyal bilim çalışmalarında zor olabilir. Bu nedenle büyük veriden elde edilen “küçük veri” araştırmacılara kolaylık sağlayabilir (Berman, 2013). Bu sayede yüksek düzeyde teknik bilgi olmadan da çalışmalar yürütülebilir. *Phyton*, *R* gibi programlama dilleri aracılığıyla verilerin analizi gerçekleştirilebilir (Culpepper ve Aguinis, 2011).

Rafaeli, Ashtar ve Altman (2019) çalışmalarında, kendiliğinden oluşsan bu verinin üç temel değeri olduğunu belirtmişlerdir. İnternetin sağladığı genel bir fayda olarak düşünüldüğünde dijital izler, öğrenci örnekleminde veya Batılı toplumlardan gelen verilerin ötesine ulaşmayı sağlar. Farklı yaş gruplarından, farklı ülkelerden ve farklı bireysel özelliklere sahip internet kullanıcıları aslında demografik çeşitliliği sağlayan araştırma katılımcıları olarak düşünülebilir. İkinci olarak dijital izlere ulaşmak için araştırmacının fazladan bir çaba harcaması gerekmez. Sosyal medya hareket dökümü, konumlar, web sitesi ziyaretleri, beğeniler, yorumlar bireyin gün içerisindeki davranışları ve bağlama yönelik bilgi verir. Son olarak, bireyler dijital izleri amaçlı bir şekilde bırakabildikleri gibi (Örn., Facebook, LinkedIn) farkında olmadan veya istemeden de bırakabilirler. Bu bağlamda büyük veri çalışmalarında sosyal istenirlik etkisinin daha kolay bir şekilde kontrol edilebileceği söylenilebilir.

VII. PSİKOLOJİ ARAŞTIRMALARINDA BÜYÜK VERİ

Büyük veriyi internet platformları, akıllı telefonlar, sensörler ve diğer aygıtların kayıtları oluşturur. Genellikle davranışların ne zaman, nerede ve ne kadar süreyle oluştuğuna ilişkin bağlamsal veriler içerir. Dolayısıyla bireylerin niyetleri, tercihleri, duyguları hakkında ve aynı zamanda eylemlerin gerçekleştiği bağlam hakkında araştırmacılar bilgi edinebilir (Stephens-Davidowitz & Pinker, 2017). Kapsamının genişliği nedeniyle de sosyal bilim çalışmaları için önemli bir veri kaynağıdır (Lazer ve ark., 2009).

Psikoloji alanındaki çalışmalarda da büyük veri kullanılarak araştırmalar yürütülmektedir. Örneğin tüketici davranışlarının analizinde (ürün tercihleri, potansiyel satın alınacak ürünler, hedefe uygun reklam yöntemleri vs.) dijital izler kullanılır (Wedel ve Kannan, 2016). İnternet arama geçmişi, kredi kartı kullanım kayıtları, geçmişte satın alınanlara dair bilgiler, sosyal medya profilleri-paylaşımları, bloglar, konum bilgileri gibi verilerin bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi ile kolay bir şekilde tüketici profili elde edilebilir (Matz ve Netzer, 2017).

Psikoloji çalışmalarında büyük veri kullanılarak yürütülen çalışmaların pek çoğu sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Sosyal medya hesapları bireylerin kişilik özellikleri, psikolojik iyi oluşları ve zeka puanları hakkında bilgi sunmaktadır (metaanaliz için., Settanni ve ark., 2018). Geniş katılımlı bir Twitter çalışmasında bireylerin paylaşımları dilbilim analizleri ile incelenmiş ve bu dijital izlerin kullanıcıların güncel mesleklerini yordamada etkili olduğu görülmüştür (Kern ve ark., 2019). Bir çalışmada katılımcılardan 1222 Facebook kullanıcısının profil fotoğraflarını inceleyerek kullanıcıların ne kadar zeki olduklarını tahmin etmeleri istenmiştir. Aynı değerlendirme bilgisayar tarafından otomatik olarak da yapılmıştır. Araştırma sonuçları, bireylerin fotoğrafları değerlendirmede gözlük kullanma, gülümseme gibi ipuçlarından yararlandıklarını ancak otomatik değerlendirmelerinin kullanıcıların gerçek zeka puanlarını tahmin etmede daha başarılı olduğunu göstermiştir (Wei ve Stillwell, 2017). Golbeck ve ark., (2011) yürüttükleri çalışmada Twitter kullanıcılarının gönderileri ile kişilik özellikleri arasında bir ilişki olduğunu rapor etmişlerdir. Wang ve ark., (2016) ise kullanıcıların Twitter’da iş stresi ve olumsuz duygu içeriğindeki ifadelerinde cuma günleri bir düşüş olduğunu, olumlu duygularda ise salı, çarşamba ve perşembe günleri için hafta ortası düşüşü olduğunu rapor etmişlerdir. İş, başarı, sağlık, para gibi konularda ise yine hafta sonu düşüşü yaşandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Facebook’taki durum güncellemelerinin de bireylerin öznel iyi oluşlarını yordamada (özellikle olumsuz duygularda) başarılı olduğu bilinmektedir (Liu ve ark., 2015).

62

Facebook, Twitter gibi sosyal medya platformlarındaki dil kullanımı bireylerin güncel ruh sağlıkları hakkında da bilgi vermektedir (Coppersmith ve ark., 2015; Schwartz ve ark., 2014). Thorstad ve Wolff (2019), Reddit kullanıcılarının kelime seçimleri, dili kullanım özelliklerini inceledikleri çalışmalarında kullanıcıların gelecekteki ruh sağlıkları ile ilgili çıkarımlarda bulunmanın mümkün olduğunu ve bu değerlendirmelerin otomatik olarak yapılabileceğini belirtmişlerdir.

Bununla birlikte bazı araştırmacılar sosyal medya veya diğer kaynaklardan elde edilen büyük verinin kendi çalışmalarında nasıl kullanacakları, nasıl analiz edecekleri konularında bazı endişeler yaşamaktadırlar (Metzler, Kim, Allum ve Denman, 2016). Bu nedenle bir yandan araştırmacılara kolaylık sağlaması ve yol gösterici olması için makaleler yayınlanmakta (Örn., Adjerid ve Kelley, 2018; Chen ve Wojcik, 2016; Kosinski ve ark., 2016, Murphy, 2017; Paxton ve Griffiths, 2017), bir yandan büyük veri kullanılarak yürütülen çalışmalar yayınlanmakta (Örn., Youyou, Kosinski ve Stillwell, 2015) ve bir yandan da büyük veri hakkında bilgilendirici web siteleri hazırlanmaktadır (Örn., <http://www.dataonthemind.org/>).

VIII. BÜYÜK VERİ, ETİK VE BAZI SORU İŞARETLERİ

Boyd ve Crawford'a göre (2012) büyük veri hem ütöpik hem de distöpik tartışmaları gündeme getirmiştir. Bir taraftan araştırmacılara sunulan uçsuz bucaksız bir kaynak olarak değerlendirilirken bir taraftan da sürekli takip edilme ve mahremiyete dair pek çok ihlali barındırması yönleriyle ele alınmaktadır. Özgür irade, özerklik gibi alanlarda geleneksel etik varsayımlarının ötesinde araştırmacıların göz önünde bulundurmaları gereken yeni soru işaretlerini barındırmaktadır (Zwitter, 2014).

Araştırmacılar, çalışmalarında büyük veriden yararlanırken dikkatli olmalıdır. Örneğin yalnızca belirli bir web sitesini ziyaret eden katılımcıların araştırmaya dahil edilmesi gibi örnekleme problemleri ortaya çıkabilir. Belirli yaş grubu kullanıcıların ağırlıklı olarak ziyaret ettikleri web sitelerinden elde edilen veriler, genellelenebilir sonuçlar elde edilmesini engelleyebilir (Hargittai, 2015). Tıpkı internet aracılığıyla veri toplamada olduğu gibi internet erişimi olmayan veya kısıtlı olan katılımcılar büyük veri ile yürütülen çalışmalarda temsil edilemez (Picciotto, 2020).

Dijital izlerin birer veri kaynağı olması bireylerin bir sonraki davranışlarının tahmin edilmesine olanak sağlar. Bu tahmin zamanla davranışların kontrol edilmesine, yönlendirilmesine sebep olabilir (Richard ve King, 2014). Kramer ve ark., (2014), sosyal medyada sosyal bulaşma (emotional contagion) etkisini incelemişlerdir. Laboratuvarda yürütülen çalışmalarda olduğu gibi sosyal medyada da olumlu ve olumsuz duyguların diğerlerine aktarılıp aktarılmadığı araştırılmıştır. Araştırmacılar Facebook üzerinde 689,003 kullanıcıyı seçkisiz olarak iki gruba ayırmıştır. Bir gruba olumlu ifadelerin azaltıldığı haber akışı sunulurken diğer gruba olumsuz ifadelerin azaltıldığı haber akışı sunulmuştur. Çalışma sonunda daha az olumlu içeriğe maruz kalan katılımcıların daha fazla olumsuz gönderiler paylaştığı, daha az olumsuz içeriğe maruz kalan katılımcıların ise daha fazla olumlu gönderiler paylaştığı görülmüştür. Bu çalışma akademik bir ilgi ile yürütülmüş olsa da sosyal medya şirketlerinin kullanıcıları kolay bir şekilde manipüle edebileceklerine dair tartışmaları ve bireysel özerkliğin git gide azalması ile ilgili tartışmaları gündeme getirmiştir (Schroeder, 2014).

Kirkegaard ve Bjerrekær (2016), çevrimiçi arkadaşlık sitesindeki 70000 kullanıcının verisi ile çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmada profil bilgileri ile birlikte kullanıcıların çoktan seçmeli sorulara verdikleri cevaplar yer almıştır. Araştırma verileri açık bilim hareketi kapsamında desteklenen bir platformda (*Open Science Framework*) paylaşılmıştır. Bu araştırma, büyük veri kullanılarak yürütülen çalışmalar için etik ile ilgili pek çok tartışmayı gündeme getirmiştir. Araştırma öncesi kullanıcılara bilgilendirilmiş onam sunulmamış, araştırmaya katılımları için gerekli izin alınmamıştır. Aynı zamanda katılımcıların profil bilgilerinin de veri tabanında yer alması gizlilikle ilgili ihlallere neden olmuştur

(Zimmer, 2018). Çalışma örneklerinde de aktarıldığı gibi, dikkatli olunmadığı takdirde büyük veri kullanıcıların zarar görmesine, haklarının ihlal edilmesine neden olabilmektedir.

SONUÇ

Mevcut çalışmada, internet aracılığıyla veri toplama ve büyük veri, birçok yönleriyle okuyucuya sunulmuştur. İnternetin araştırmacılara sunduğu fırsatlar ve araştırmacıların temkinli olmaları gereken konular özetlenmiştir. Bilimsel araştırmalarda internetin kullanılmasına ilk dönemlerde şüphe ile yaklaşılsa da yürütülen pek çok çalışma internetin veri toplamada güvenilir bir kaynak olduğunu göstermiştir (örn., Buchanan ve Smith, 1999; Weigold, Weigold ve Russell, 2013). İnternet geleneksel yöntemlere göre demografik çeşitliliği ve temsil gücü yüksek katılımcılara ulaşmayı kolaylaştırmıştır (Gosling ve ark., 2004). Bu nedenle de psikoloji bilimi kapsamındaki çalışmalarda da sıklıkla tercih edilmiştir. Bununla birlikte araştırmacıların internet çalışmalarında göz önünde bulundurmaları gereken konular vardır. Daha önce özetlenen bu konularda araştırmacıların özenli olmaları durumunda internet, veri toplama sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülebilir.

64

Kağıt kalem aracılığıyla veri toplama yöntemi günümüzde geleneksel olarak değerlendirilmektedir. Yakın geleceğin gelenekselinin ise geçmişte tartışılan, günümüzde ise pek çok çalışmanın yürütüldüğü çevrimiçi veri toplama platformları olacağı düşünülmektedir. Web sitesi ziyaretleri, sosyal medya hareketleri gibi internetteki her bir kayıt dijital izlere dönüşür. Kullanıcıların internet geçmişleri, kurumlarda bulunan kayıtlar büyük verinin bir parçasıdır. 2020 yılında 2,4 milyar Facebook, 340 milyon Twitter kullanıcısı olduğu düşünülürse sosyal medyanın başlı başına bir veri kaynağı olduğu söylenebilir. Pek çok çalışma da artık bu platformlardaki verileri kullanılarak yürütülmektedir.

Araştırmacılar veri toplama sürecinde internetten faydalanmayı tercih edebilirler ancak bazen zorunlu olarak internetten veri toplamak durumundadırlar. COVID-19 salgın süreci bu zorunluluğa somut bir örnek sunmuştur. Dünya genelinde zaman zaman sokağa çıkma yasakları uygulanmış ve pek çok ülke eğitime çevrimiçi devam etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle katılımcılarla laboratuvar, geleneksel yöntemlerle çalışma yürütme bir süre için imkansız hale gelmiştir. Salgının bireyler üzerindeki olumsuz etkilerinin incelenmesi, sürecin psikolojik olarak en az zararla atlatılabilmesi için önemlidir. Bu nedenle zorunlu olarak çalışmalar çevrimiçi veri toplama platformları aracılığıyla yürütülmüştür ve yürütülmeye de devam etmektedir.

Dikkat edilmesi gereken durumlar olması ile birlikte araştırmacıların veri toplama sürecinde internetten uzak durmalarının pek mümkün olmadığı düşünülmektedir.

Bu nedenle internet üzerinden veri toplama sürecinin koşullarının iyileştirilmesi konusunda çalışılması işlevsel olacaktır. Örneğin günümüzde veri toplama platformları araştırmacılara soruların yanıtlanmasını zorunlu hale getirme hakkı sunmaktadır. Bu zorunluluk katılımcıları unuttukları veya dikkat etmedikleri bir soruya tekrar yönlendirmektedir. Ward ve Meade (2018), sosyal psikoloji alanyazınından (örn., sosyal etki, bilişsel çelişki) yararlanarak katılımcıların motivasyonlarını artırılabilirliğini, soruları dikkatli bir şekilde okumalarını ve yanıtlamalarını sağlamanın mümkün olabileceğini önermişlerdir. Bu gibi çalışmaların internetin veri toplamada daha güvenilir bir kaynak haline gelmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte büyük veri araştırmacılar için benzersiz bir kaynak olsa da verinin karmaşıklığının analiz sürecini zorlaştırdığı daha önce aktarılmıştı. Bu nedenle araştırmacılar kendi çalışmalarında büyük veriyi nasıl kullanacakları ve analiz edecekleri konularına odaklanarak hem güncel alanyazını takip edebilir hem de kendi çalışmalarını yürütebilirler.

KAYNAKLAR

- Adjerid, I., & Kelley, K. (2018). Big data in psychology: A framework for research advancement. *American Psychologist*, 73(7), 899.
- Allen, P. J., & Roberts, L. D. (2010). The ethics of outsourcing online survey research. *International Journal of Technoethics (IJT)*, 1(3), 35-48.
- Arditte, K. A., Çek, D., Shaw, A. M., & Timpano, K. R. (2016). The importance of assessing clinical phenomena in Mechanical Turk research. *Psychological Assessment*, 28(6), 684.
- Arribas-Bel, D. (2014). Accidental, open, and everywhere: Emerging data sources for the understanding of cities. *Applied Geography*, 49, 45-53.
- Barak, A., & Cohen, L. (2002). Empirical examination of an online version of the Self-Directed Search. *Journal of Career Assessment*, 10(4), 387-400.
- Barchard, K. A., & Williams, J. (2008). Practical advice for conducting ethical online experiments and questionnaires for United States psychologists. *Behavior Research Methods*, 40(4), 1111-1128.
- Berinsky, A. J., Huber, G. A., & Lenz, G. S. (2012). Evaluating online labor markets for experimental research: Amazon.com's Mechanical Turk. *Political Analysis*, 20(3), 351-368.
- Best, S. J., & Krueger, B. S. (2004). *Internet data collection*. Sage.
- Best, S. J., & Krueger, B. S. (2008). Internet survey design. *The SAGE Handbook of Online Research Methods*. (217-235). London: Sage Publications.

- Birnbaum, M. H. (2001). *Introduction to behavioral research on the Internet*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Birnbaum, M. H. (2004). Human research and data collection via the Internet. *Annual Review of Psychology*, 55, 803-832.
- Birnbaum, M. H. (2007). Designing online experiments. *Oxford Handbook of Internet Psychology*, 391.
- Buchanan, T. (2000). Potential of the Internet for personality research. M. H. Birnbaum (Ed.), *Psychological experiments on the Internet* (121-140). San Diego, CA: Academic Press.
- Buchanan, T., & Smith, J. L. (1999). Research on the Internet: Validation of a World-Wide-Web mediated personality scale. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 31(4), 565-571.
- Buhrmester, M., Kwang, T., & Gosling, S. D. (2011). Amazon's Mechanical Turk: A new source of inexpensive, yet high-quality data? *Perspective on Psychological Science*, 6(1), 3-5.
- Casler, K., Bickel, L., & Hackett, E. (2013). Separate but equal? A comparison of participants and data gathered via Amazon's MTurk, social media, and face-to-face behavioral testing. *Computers in Human Behavior*, 29(6), 2156-2160.
- Chandler, J., Paolacci, G., Peer, E., Mueller, P., & Ratliff, K. A. (2015). Using nonnaive participants can reduce effect sizes. *Psychological Science*, 26(7), 1131-1139.
- Chen, E. E., & Wojcik, S. P. (2016). A practical guide to big data research in psychology. *Psychological Methods*, 21(4), 458.
- Comley, P. (2002). Online survey techniques: current issues and future trends. *Interactive Marketing*, 4(2), 156-169.
- Coppock, A. (2019). Generalizing from survey experiments conducted on Mechanical Turk: A replication approach. *Political Science Research and Methods*, 7(3), 613-628.
- Cox, M., & Ellsworth, D. (1997). Application-controlled demand paging for out-of-core visualization. *Proceedings of the 8th conference on visualization* içinde (235-244). Los Alamitos, CA: IEEE Press
- Culpepper, S. A., & Aguinis, H. (2011). R is for revolution: A cutting-edge, free, open-source statistical package. *Organizational Research Methods*, 14(4), 735- 740.

- Davenport, T. H. & Patil, D. J. (2012). Data Scientist: The Sexiest Job of the 21st Century. *Harvard Business Review*, 90(10), 70-76.
- Dillman, D.A. (1999) *Mail and internet surveys: the tailored design method*. New York: John Wiley and Sons.
- Dolnicar, S., Laesser, C., & Matus, K. (2009). Online versus paper: Format effects in tourism surveys. *Journal of Travel Research*, 47(3), 295-316.
- Evans, D. C., Garcia, D. J., Garcia, D. M., & Baron, R. S. (2003). In the privacy of their own homes: Using the Internet to assess racial bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(2), 273-284.
- Golbeck, J., Robles, C., & Turner, K. (2011). Predicting personality with social media. *CHI'11 extended abstracts on human factors in computing systems* içinde (253-262). Vancouver: ACM.
- Goodman, J. K., & Paolacci, G. (2017). Crowdsourcing consumer research. *Journal of Consumer Research*, 44(1), 196-210.
- Goodman, J. K., Cryder, C. E., & Cheema, A. (2013). Data collection in a flat world: The strengths and weaknesses of Mechanical Turk samples. *Journal of Behavioral Decision Making*, 26(3), 213-224.
- Gosling, S. D., & Bonnenburg, A. V. (1998). An integrative approach to personality research in anthrozoology: Ratings of six species of pets and their owners. *Anthrozoös*, 11(3), 148-156.
- Gosling, S. D., & Mason, W. (2015). Internet research in psychology. *Annual Review of Psychology*, 66, 877-902.
- Gosling, S. D., Vazire, S., Srivastava, S., & John, O. P. (2004). Should we trust web-based studies? A comparative analysis of six preconceptions about internet questionnaires. *American Psychologist*, 59(2), 93.
- Gureckis, T. M., Martin, J., McDonnell, J., Rich, A. S., Markant, D., Coenen, A., & Chan, P. (2016). psiTurk: An open-source framework for conducting replicable behavioral experiments online. *Behavior Research Methods*, 48(3), 829-842.
- Hauser, D. J., & Schwarz, N. (2016). Attentive Turkers: MTurk participants perform better on online attention checks than do subject pool participants. *Behavior Research Methods*, 48(1), 400-407.
- Hildebrandt, T., Langenbucher, J., Carr, S., Sanjuan, P., & Park, S. (2006). Predicting intentions for long-term anabolic-androgenic steroid use among

- men: A covariance structure model. *Psychology of Addictive Behaviors*, 20(3), 234.
- Horton, J. J., Rand, D. G., & Zeckhauser, R. J. (2011). The online laboratory: Conducting experiments in a real labor market. *Experimental Economics*, 14(3), 399-425.
- Huff, C., & Tingley, D. (2015). "Who are these people?" Evaluating the demographic characteristics and political preferences of MTurk survey respondents. *Research & Politics*, 2(3), 2053168015604648.
- Ilieva, J., Baron, S., & Healey, N. M. (2002). Online surveys in marketing research. *International Journal of Market Research*, 44(3), 1-14.
- Jaffe, E. (2014). What Big Data Means for Psychological Science? *APS Observer*, 27(6).
- Kaczmarek, L. (2008). Internet survey software tools. *The Handbook of Online Research Methods*. London: SAGE, 236-254.
- Kosinski, M., Wang, Y., Lakkaraju, H., & Leskovec, J. (2016). Mining big data to extract patterns and predict real-life outcomes. *Psychological Methods*, 21(4), 493.
- Krantz, J. H., & Dalal, R. (2000). Validity of Web-based psychological research. *Psychological experiments on the Internet* içinde (s. 35-60). Academic Press.
- Kraut, R. E., Fussell, S. R., & Siegel, J. (2003). Visual information as a conversational resource in collaborative physical tasks. *Human-Computer Interaction*, 18(1-2), 13-49.
- Kraut, R., Olson, J., Banaji, M., Bruckman, A., Cohen, J., & Couper, M. (2004). Psychological research online: report of Board of Scientific Affairs' Advisory Group on the Conduct of Research on the Internet. *American Psychologist*, 59(2), 105.
- Lambiotte, R., & Kosinski, M. (2014). Tracking the digital footprints of personality. *Proceedings of the IEEE*, 102(12), 1934-1939.
- Laney, D. (2001). 3D data management: Controlling data volume, velocity and variety. *META Group Research Note*, 6, 70-73.
- Laurent, D., & Hewson, C. (2008). Research design and tools for internet research. *The Sage Handbook of Online Research Methods*. Sage Publications.

- Lazer, D., Pentland, A., Adamic, L., Aral, S., Barabási, A.-L., Brewer, D. & Van Alstyne, M. (2009). Computational social science. *Science*, 323(5915), 721-723.
- Lee, R. M., Fielding, N., & Blank, G. (2008). The Internet as a research medium: An editorial introduction to the SAGE handbook of online research methods. *The SAGE Handbook of Online Research Methods*, 3-20.
- Lonsdale, C., Hodge, K., & Rose, E. A. (2006). Pixels vs. paper: Comparing online and traditional survey methods in sport psychology. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 28(1), 100-108.
- Luppigini, R. (2009). The emerging field of technoethics. *Handbook of research on technoethics* içinde (s. 1-19). IGI Global.
- Matz, S. C., & Netzer, O. (2017). Using big data as a window into consumers' psychology. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 18, 7-12.
- McCabe, S. E. (2004). Comparison of web and mail surveys in collecting illicit drug use data: A randomized experiment. *Journal of Drug Education*, 34(1), 61-72.
- McDonald, H., & Adam, S. (2003). A comparison of online and postal data collection methods in marketing research. *Marketing Intelligence & Planning*, 21(2), 85-95.
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg galaxy. The making of typographic man*, Toronto: University.
- Metzler, K., Kim, D. A., Allum, N., & Denman, A. (2016). Who is doing computational social science? *Trends in big data research (White paper)*. London, UK: SAGE.
- Michalak, E. E., & Szabo, A. (1998). Guidelines for Internet research: An update. *European Psychologist*, 3(1), 70-75.
- Mullinix, K. J., Leeper, T. J., Druckman, J. N., & Freese, J. (2015). The generalizability of survey experiments. *Journal of Experimental Political Science*, 2(2), 109-138.
- Murphy, S. C. (2017). A hands-on guide to conducting psychological research on Twitter. *Social Psychological and Personality Science*, 8(4), 396-412.
- Nosek, B. A., Banaji, M. R., & Greenwald, A. G. (2002). E-research: Ethics, security, design, and control in psychological research on the Internet. *Journal of Social Issues*, 58(1), 161-176.

- O'Connor, H., Madge, C., Shaw, R., & Wellens, J. (2008). Internet-based interviewing. *The Sage Handbook of Online Research Methods*, 271-289.
- Paolacci, G., Chandler, J., & Ipeirotis, P. G. (2010). Running experiments on amazon mechanical turk. *Judgment and Decision Making*, 5(5), 411-419.
- Partners, N. (2012). *Big data executive survey: creating a big data environment to accelerate business value*. NewVantage Partners.
- Paxton, A., & Griffiths, T. L. (2017). Finding the traces of behavioral and cognitive processes in big data and naturally occurring datasets. *Behavior Research Methods*, 49(5), 1630-1638.
- Rafaeli, A., Ashtar, S., & Altman, D. (2019). Digital traces: new data, resources, and tools for psychological-science research. *Current Directions in Psychological Science*, 28(6), 560-566.
- Rand, D. G., Greene, J. D., & Nowak, M. A. (2012). Spontaneous giving and calculated greed. *Nature*, 489(7416), 427-430.
- Reips, U. D. (2000). The Web experiment method: Advantages, disadvantages, and solutions. *Psychological experiments on the Internet* içinde (89-117). Academic Press.
- Richman, W. L., Kiesler, S., Weisband, S., & Drasgow, F. (1999). A meta-analytic study of social desirability distortion in computer-administered questionnaires, traditional questionnaires, and interviews. *Journal of Applied Psychology*, 84(5), 754.
- Rouse, S. V. (2015). A reliability analysis of Mechanical Turk data. *Computers in Human Behavior*, 43, 304-307.
- Sharp, K. (2002). *Public sector use of Internet surveys and panels. (White paper)*. London, UK: SAGE
- Skitka, L. J., & Sargis, E. G. (2006). The Internet as psychological laboratory. *Annual Review Psychology*, 57, 529-555.
- Stanton, J. M. (1998). An empirical assessment of data collection using the Internet. *Personnel Psychology*, 51(3), 709-725.
- Stephens-Davidowitz, S., & Pinker, S. (2017). *Everybody Lies: big data, new data, and what the Internet can tell us about who we really are*. New York: HarperCollins

- Stoet, G. (2017). PsyToolkit: A novel web-based method for running online questionnaires and reaction-time experiments. *Teaching of Psychology*, 44(1), 24-31.
- Wang, W., Hernandez, I., Newman, D. A., He, J., & Bian, J. (2016). Twitter analysis: Studying US weekly trends in work stress and emotion. *Applied Psychology*, 65(2), 355-378.
- Ward, M. K., & Meade, A. W. (2018). Applying social psychology to prevent careless responding during online surveys. *Applied Psychology*, 67(2), 231-263.
- Wedel, M., & Kannan, P. K. (2016). Marketing analytics for data-rich environments. *Journal of Marketing*, 80(6), 97-121.
- Weigold, A., Weigold, I. K., & Russell, E. J. (2013). Examination of the equivalence of self-report survey-based paper-and-pencil and internet data collection methods. *Psychological Methods*, 18(1), 53.
- Youyou, W., Kosinski, M., & Stillwell, D. (2015). Computer-based personality judgments are more accurate than those made by humans. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(4), 1036-1040.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflicts of Interest Statement:

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in the study.

Maddi Destek / Financial Support:

Bu çalışmada herhangi bir fon veya maddi destekten yararlanılmamıştır.

No funding or financial support was used in this study.

Yazar Katkıları / Contribution Rate of the Authors:

Fikir / Idea: BK; Tasarım / Design: BK; Veri Toplama / Data Collecting: BK; Kaynak Tarama / Literature Review: BK; Analiz ve Yorum / Analysis and Discussion: BK; Makalenin Yazımı / Writing: BK.

(!) Yazar/yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Politik Psikoloji Dergisi sorumlu değildir.

(!) The author/authors declared that all processes of this study are in accordance with research and publication ethics, and comply with ethical rules and principles of scientific citation. Otherwise, The Journal of Political Psychology is not responsible.

**VERİ VE DEĞER KAYNAKLARININ ÇEŞİTLENDİĞİ
KOŞULLARDA ÖZGÜRLÜĞÜN OLANAKLARI: BLOK ZİNCİRİ
TEKNOLOJİSİ VE MERKEZSİZLEŞME**

Devrim Özkan*

Öz: İnsanlık tarihi çok sayıda faktörün etkileşimiyle meydana gelen bir süreçtir. Bu süreçte insani yaratım ve atılımlar kadar, yıkımlar da önemli rol oynarlar. Yaratıcı yıkımlar kendisinden önce gelen alışlagelmiş geleneksel yapıları zayıflatırken, insan faillerin özgürleşerek yeni atılımlar gerçekleştirmesine önayak olurlar. Bu anlamda yirminci yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen internet devrimi, kendisine kadar gelen insani iletişimin kalıplaşmış yapılarını değişime ve dönüşüme zorlamıştır. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde ise blok zinciri teknolojisinin icadı, failler arasındaki insani iletişimde aracılık rolü üstlenen merkezi otoritelerin gücünü zayıflatmaktadır. İnsanlar arasındaki veri ve değer nakillerinin merkezileşmiş otoritelerin denetim ve kısıtlamalarından azade bir biçimde gerçekleştirilebilmesi, tüm toplumsal, politik ve ekonomik etkileri öngörülemez olacak olan bir yaratıcı yıkımdır. Kişilerin, egemen bir merkezi otoritenin kontrolünde olmadan, eşler arasında veri ve değerleri bir mekana bağımlı olmaksızın nakledebilmeleri, insani iletişimde gerçekleşen en kapsamlı devrimlerden biridir. Bu kapsamda, bu makale blok zinciri teknolojisi sayesinde, veri ve değer kaynaklarının çeşitlendiği koşullarda, insan faillerin özgürleşebilirliğinin ne şekilde arttığını inceler.

Anahtar Kelimeler: Veri, değer, özgürlük, blok zinciri teknolojisi, merkezsizleşme.

**LIBERTY POSSIBILITIES IN CONDITIONS OF DIVERSIFIED DATA
AND VALUE SOURCES: BLOCKCHAIN TECHNOLOGY AND
DECENTRALIZATION**

Abstract: It is a process that happens as a result of the interaction of many elements throughout human history. Destructions, as well as human inventions and breakthroughs, play a significant role in the evolution of the universe. While creative destructions weaken the common traditional frameworks that existed before them, they also liberate human actors, allowing them to create discoveries

* Doç. Dr. | İzmir Katip Çelebi Üniversitesi: Medya ve İletişim Bölümü | ozkandev@hotmail.com | ORCID: 0000-0003-4235-4862

that would otherwise be impossible. Consequently, the internet revolution that occurred throughout the final quarter of the twentieth century drove the preconceptions of human communication to evolve and transform. Meanwhile in the twenty-first century's first quarter, the advent of blockchain technology is undermining the power of centralized authorities, which act as a sort of middleman between parties engaged in human contact and interaction. Moreover, the ability to conduct data and value transfers between people outside of centralized authority supervision and limits constitutes creative destruction, with unforeseeable social, political, and economic consequences. Individuals can share data and values "peer to peer" without being controlled by a sovereign centralized authority, which represents one of the most comprehensive revolutions in human communication history. Aiming to contribute to that understanding, this research investigates how the liberation of human actors rises in situations in which data and value sources are diversified through the use of blockchain technology.

Key Words: Data, value, liberty, blockchain technology, decentralization.

GİRİŞ

İnsanın kültür inşa etme süreçleri çok sayıda faktör, özne ve unsurun birbirlerini çeşitli şekillerde etkilemeleriyle ilerler. Bu kültür inşa etme süreçlerinde insanın belirli faaliyetlerini daha efektif bir biçimde gerçekleştirmesini sağlayan teknolojiler önemli rol oynarlar. İnsan failer bir yandan yeni teknolojiler icat ederlerken, diğer yandan da kendisinden önce icat edilmiş olanları güçsüzleştiren “yaratıcı yıkım”lar (*creative destruction*) gerçekleştirirler. Tüm icat etme atılımları, insanın kendisi başta olmak üzere, toplumsallığı, politikayı, doğayı ve ekonomiyi değişime zorlar. Bu sayede birbirinin faaliyetlerine dair ilgili ve bilgili olma eğiliminde olan insan failer, yaratıcı atılım ve yıkımlarda bulunarak varlığını devam ettirebileceğine dair bir sezgiye sahiptir. Elbette ki sabit yapılar oluşturarak değişimi durdurma çabasında olan “statükocu” (*status quoist*) eğilimler her zaman varlığını sürdürmeye gayret eder. Gelgelelim toplumsallığı meydana getiren fail ve faktörlerin birbirlerini çok çeşitli şekillerde etkilemeleri, statülerin sürdürülebilirliğini sürekli bir biçimde zayıflatarak, değişimi kaçınılmaz hale getirir. Bu anlamda insanlık tarihinin son iki yüzyıllık dönemi, insani iletişimin, sürekli gerçekleşen yaratıcı yıkımlarla aralıksız olarak yeniden inşa edildiği bir süreçtir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen internetin yaygınlaşması, insani iletişimin mekana ve nesneye bağımlılığını giderek azaltan bir yaratıcı yıkımdır. Bu yıkımla posta ve telefon sisteminin yanı sıra, tüm yayıncılık faaliyetleri de yeniden yapılandırılmak zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğindeyse, blok zinciri teknolojisinin gelişimi, internete dayalı iletişimde var olan merkezi paylaşımcı bilgisayar ağlarının belirleyiciliklerini zayıflatan bir

yaratıcı yıkım olma özelliği taşır. Merkezless insani iletişimi olanaklı hale getiren “dağıtık” (*distributed*) bilgisayar ağları vasıtasıyla veri ve değerlerin nakledilebilmesi, aracılık rolü üstlenen otoritelerin denetim ve kısıtlamalarını ortadan kaldırarak, özgürlüğün olanaklarını arttırır.

Merkezlesslik, esas olarak, bir sistemde hiçbir failin kontrolü elinde bulundurmadiğı koşullara göndermede bulunur. Veri ve değer transferini temin eden sistemlerin dijitalleşmesi, güvenilir olduğı varsayılan bir merkezi tüzel kişiliğın varlığını gerekli kılmıştır. Zira bir veri veya değerin dijitalleştirilmesi onun kopyalanabilmesini kolaylaştırır. Dolayısıyla bir veri ya da değerin kopyalanmadığının teminat altına alınabilmesi merkezi bir otoritenin varlığını zorunlu hale getirmiştir. Gelgelelim, Nakamoto’nun (2008) *metzdowd.com* adlı sitede yayımladığı makale, kopyalanması olanaksız olan veri ve değerlerin üretilebileceğini kanıtlamıştır. Bu sayede, merkezi bir kontrolörün mevcut olamadığı koşullarda, matematiksel veri ve değerlerin bir yandan kopyalanamazken, diğeryandan da kısıtlılık özelliğine sahip olabilecekleri, net bir biçimde, açıklığa kavuşturulmuştur. Nakamoto’nun (2008) makalesiyle birlikte dijital bir veri veya değerin, güvenilir bir otorite tarafından denetimin sağlanmadığı koşullarda, kendiliğinden ve sınırsızca üretilebileceğı koyutu geçerliliğini yitirmiştir. Dijital bir varlığın gerek kısıtlı gerekse kopyalanamaz olması düşüncesi yaratıcı yıkımın tipik bir örneğı olan devrimsel bir atılımdır. Gerçekten de kişilerin, merkezi paylaşımcı bilgisayar ağlarının mevcut olmadığı koşullarda, doğrudan birbirleri arasında veri ve değer transferinde bulunabilmeleri devrimsel niteliktedir.

Nakamoto’nun (2008) önermiş olduğı sistemde, veri ve değer transferlerinin tüm kullanıcılar için açık kılınması ve dağıtılmış doğrulama mekanizmalarının kurulabilmesi olanaklı hale gelmektedir. Zira bu açık sistemde ardışık hale getirilmiş ve güvence altına alınmış tüm işlem ve hareketler, hiçbir failin bir veri veya değeri iki defa kullanamamasını sağlamaktadır. Bu sayede, dijitalleşmenin egemen olduğı koşullarda, dağıtılmış sistemlerdeki, herhangi bir failin aynı veri veya değeri birden çok sayıda kullanabilmesi problemi çözüme kavuşturulmuştur. “Blok zinciri teknolojisi”ne (*blockchain technology*) kadar bir failin bir değeri birden fazla kez kullanabilmesini olanaksız hale getirebilecek tek yol, tüm işlemleri kaydeden ve kontrol eden merkezi bir yapının tesis edilmesi olmuştur. Böylesi merkezi otoriteler, günümüzde de etkili bir biçimde çalışmaktadırlar. Merkeziyetçi sistemlerde her saniyede milyonlarca veri ve değer iletilip nakledilebilmektedir. Ancak bu sistemlerdeki temel problem, her işlemin üzerinden geçtiğı bir merkezi kuruluş yaratmalarıdır (Nakamoto, 2008: 2). Ayrıca, böylesi merkezileşmiş sistemlerin sürdürülebilmesi, sistemdeki tüm faillerin mutlak bir biçimde güven duygusunun temin edilip devamlı kılınmasına bağlıdır. Sisteme bağımlı kılınmış tüm faillerin mutlak güvenliğini talep eden merkezileşmiş otoritenin gücü de mutlak bir nitelik kazanır. Böylesi mutlak bir güç, kimin ekonomik faaliyetlere ne şekilde ve hangi oranda dahil olabileceğini belirleme

imkanına sahiptir. Gelgelelim, Nakamoto'nun (2008) olanaklı olduğunu ispatladığı sistemde, failer arasında aracılık faaliyeti sürdüren merkezileşmiş otoriteler mevcut olmadan, ileti ve nakiller güvenli bir biçimde gerçekleştirilebilir. Blok zinciri teknolojisinde tüm ileti ve nakiller birebir gerçekleştirilir. Başka bir ifadeyle, araçlara gerek duyulmaksızın ileti ve nakiller el değiştirebilir. Bu sayede merkezileşmiş otoritelerin ileti ve değer transfer etmek isteyen failer üzerinde kurdukları mutlak egemenlik ortadan kaldırılmış olur. Bu, "dijital para"nın (*cryptocurrency*) nakit olarak kullanılabilmesinin kendiliğinde oluşan bir sonucudur. Kişilerin araçlara ihtiyaç duymaksızın ileti ve değerleri dijital bir yolla transfer edebilmeleri, üçüncü bir kurum olmaksızın gerçekleştirilebilecek bir iletişimi ve ekonomiyi olanaklı hale getirir. Özerk bir yazılımın dahi bir fail olarak katılabileceği blok zinciri teknolojisine dayanan merkezsiz bir dağıtım sistemi ya da para birimi, öylesine bir icattır ki dağıtık bir sistemde faaliyet gösteren katılımcılara güvenli bir platform sağlar. Zira bu para birimi sisteminde, bir kişiye ya da merkezi otoriteye değil, fakat sistemi güvenceye alan matematiksel esaslara güven duyulur.

İnternetin icadından beri dijital nakillerin merkezi paylaştırıcı bilgisayar ağlarına bağımlı hale gelmesi, kullanıcıların serbestiyetini fazlasıyla kısıtlayan bir durumdur. İlk internet servis sağlayıcısının ticari olarak hizmete girmesinden yaklaşık on dokuz yıl gibi kısa bir süre sonra yayımlanan Nakamoto'nun (2008) makalesi, kullanıcıların merkezi paylaştırıcı bilgisayar ağlarının yol açtığı kısıtlamalardan azade kılınabilmesine olanak sağlayan bir "altyapı"nın (*infrastructure*) tesis edilebileceğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca, sistemdeki aktörlerin birilerine güven duymasına da gerek kalmamaktadır (Nakamoto: 2008: 8). Teknolojinin dönüştürücü gücünün özgürleştirici etkilerine tanıklık etmemizi sağlayan böylesi bir sistem, failerin merkezi otoritelere bağımlılığını azaltır. Failer birbirleriyle merkezi otoritenin sağladığı güven koşullarında değil, fakat teknolojinin ve matematiğin kullanıcıların onayı olmadan değiştirilemeyecek kuralları altında bir araya gelirler. İnternette önce bir düşüncenin dile getirilmesi, yayıncılığı kurduğu lisans sistemleriyle "denetim" (*censorship*) altına alan devletlerin "sınırlama"larına (*restriction*) bağımlıydı. İnternet sayesinde herkes, bir biçimde hemen her konuda okuyabilme, konuşabilme ve tecrübesini diğerleriyle paylaşabilme fırsatına kavuştu. Ayrıca tüm bu fiilleri devletin denetimi altında olmadan gerçekleştirebilme imkanı edinildi. Bu, daha önce öngörülemeyen ve hayal edilemeyen bir yaratıcı yıkım ve devrimdir. Bu devrim sayesinde, on dokuzuncu yüzyıl için hayal edilemeyen yirminci yüzyılın son on yılında sıradan hale geldi. Ancak internet sistemi, blok zinciri teknolojisine kadar, merkezi paylaştırıcı bilgisayar ağlarına bağımlı olduğundan, yeni medya tekellerinin (Facebook, Google, Amazon, Twitter ve eBay gibi) sınırlandırıcı, yönlendirici ve kontrol edici etkilerini sağlamlaştırdı. Blok zinciri teknolojisi ise bir yandan yeni medya tekellerinin gücünü zayıflatma potansiyeli taşıırken, diğer yandan veri ve değerlerin serbestçe dolaşıma girdiği koşullarda kişilere "merkezi

otorite”ye (*central authority*) gereksinin duymayan bir “güvenli sistem” (*trusted system*) sunmaktadır.

I. İNSANİ İLETİŞİMİNDE DEĞER TRANSFERİ VE BLOK ZİNCİRLERİ

Blok zinciri teknolojisinin faillerin merkezi otoritelere bağımlılığını ortadan kaldıran yaratıcı yıkımı, aracılık rolü üstlenen politik ve ekonomik yapılar için korkutucu özelliklere sahiptir. Krishnan (2020: 41), dijital paraların, teknolojinin potansiyel olumsuz sosyal sonuçlarından endişelenen hükümetlerin ilgisini çekmiş olduğuna dikkat çeker. Bu hükümetler, kişiler arasında aracılık rolü üstlenen kurumlar vasıtasıyla edindikleri gücü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Günümüzde, nasıl ki gazete kağıdının üretimi, satışı ve dağıtımı üzerinde denetim kurarak medyaya yön vermeye çalışan politik ve ekonomik yapılar şimdiden fosilleşmeye başlamışlarsa, merkezi paylaştırıcı bilgisayar ağlarını tekellerine almaya çalışanlar da blok zinciri teknolojisiyle zayıflama tehlikesi altındadırlar. Zira yaratıcı yıkımın etkilerine maruz kalmaktan yeni medya tekellerinin kurtulabilmeleri kolay değildir. Nasıl ki arabanın icadı ile at tüccarları başta olmak üzere, at arabalarının üretimi etrafında oluşmuş ekonomik faaliyetler birer birer zayıflamaya başlamıştır, günümüzde de blok zinciri teknolojisinin neden olacağı yarayıcı yıkım para sistemlerinden yeni medyaya kadar her alanda etkili olma potansiyeli taşımaktadır. Bir yaratıcı yıkım gerçekleştiği anda geri döndürülemez sonuçlar doğurur. İnsanlar alışlagelmiş varlıkların yerine yenilerinin ikame edilebileceğini gördükleri anda değişim kaçınılmaz hale gelir. Blok zinciri teknolojisi sayesinde herhangi bir sınırlama olmaksızın kişiler arasındaki veri ve değer transferinin gerçekleştirilebilirliği, alışlagelmiş zamansal ve mekânsal kısıtlamaları yaratıcı yıkıma maruz bırakarak gülünçleştirir.

Blok zinciri teknolojisi sadece dijital bir paranın üretilmesini sağlamanın ötesinde bir güven altyapısı tesis eder. Bu anlamda blok zinciri teknolojisi kullanılarak üretilen bir değer, bir şirket hissinden ya da emtialardan son derece farklıdır. Blok zinciri teknolojisi ile bir para birimi üretmek sadece ilk uygulama yöntemi olmuştur. Bir başka ifadeyle, blok zinciri teknolojisinin ilk uygulaması, insani iletişimdeki değer transferlerinin merkezî hale getirilmesidir. Paranın insanın icat ettiği en eski teknolojilerden biri olması, blok zinciri teknolojisinin ilk uygulamasının da bir para birimi üretimi olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Para, insanların birbirlerine bir değeri ifade edip aktarabilmelerini sağlarken, ekonomik sonuçlar doğuran bir “vasıta”dır (*apparatus*). İlk hali ile para yazıya öncülük etmiştir. Gerçekten de hesap tabloları ilk yazılar olarak karşımıza çıkarlar. Paranın icadı ve gelişim süreci, binlerce yılı kapsayan karmaşık bir dönemde gerçekleşir. Bu süreçte deniz kabuklarından, kıymetli metallere kadar

çok sayıda malzeme para olarak kullanılmıştır. Ayrıca, metallerin nasıl basılacağı da çok çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Yine bu süreç, kağıdın para olarak kullanımıyla yeni bir aşamaya geçmiştir. Blok zinciri teknolojisine kadar, paranın tüm gelişim süreci boyunca merkezi bir otoritenin varlığı kaçınılmaz olmuştur. Blok zinciri teknolojisi bir uygulama olarak bir para biriminin merkezi otoritenin var olmadığı koşullarda işletilebileceğini göstermiştir. Bu anlamda para, insani iletişimde değer transfer edilebilmesini sağlayan evrensel bir dile dönüşmüştür.

Elbette ki para teknolojisi sadece ekonomik sonuçlar doğuran bir değer ifade etme ve nakletme aracı değildir. Fakat, ayrıca para teknolojisinin nasıl bir yolla biçimlendirildiği toplumsallaşma süreçlerinde ortaya çıkan sosyal ilişkileri, organizasyonları ve sosyal bağları da meydana getirir. Bu anlamda, blok zinciri teknolojisinin bir para birimi olarak uygulanması, ilk defa merkezi bir otoriteye gereksinim duyulmadan değer nakledilmesine olanak sağlarken, yeni sosyal ilişkilerin, organizasyonların ve sosyal bağların biçimlenmesine yol açma potansiyeline sahiptir. Kendisini değer nakli sisteminin merkezinde konumlanmış bir mutlak egemenin var olmadığı koşullarda, her türlü insani iletişimin ve etkileşimin de yeni biçimler alması kaçınılmaz bir sonuçtur. Zira, blok zinciri teknolojisinden önce, değer nakilleri süreçlerinde denetim gücünü mutlak bir biçimde elinde bulunduran ulus-devlet kurumlarının yanı sıra, Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization-WTO*), Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund-IMF*) ve Dünya Bankası gibi “uluslararası örgütler” (*supranational organizations*) de kapsamlı yapısal dönüşümler geçirmek zorunluluğuyla karşı karşıyadılar.

Kurumlara dayalı paradan, dağıtık şebekelere dayanan bir para birimine geçiş her türlü insani iletişim sürecinde gerçekleştirilen veri ve değer nakillerinin yöntemini asli olarak dönüştürme potansiyeli taşıdığından, tüm sonuçlarının öngörülebilmesi zorluklar içerir. Ancak ilk defa tamamen merkezless, sınırlandırılmamış ve küresel niteliklere haiz ürünlerin meydana getirilmesini sağlayan bir teknoloji olarak blok zincirinin etkilerinin tüm küreyi etkileyecek boyutta olduğu düşünülebilir. Zira veri ve değer nakillerinin merkezi otoritelerce denetim altında tutulduğu koşullarda izin sistemleri kullanılarak faillerin yaratıcı yıkımlar gerçekleştirebilme potansiyelleri kısıtlanabilmektedir. Halbuki, blok zinciri teknolojisi kullanılarak meydana getirilebilecek uygulamalar, merkezi otoritenin var olmadığı koşullarda gerçekleştirilebildiğinden, sınırsız sayıda atılımın öncüsü olma kuvvetine sahiptir. Bu, blok zinciri teknolojisi ile üretilen ürünlerin sınır tanımazlığının yanı sıra, matematiksel kurallarla biçimlendirildiğinden insan fiillerinin manipülatif etkisini de ortadan kaldırmasından kaynaklanır.

Blok zinciri teknolojisi söz konusu olduğunda, sadece, ilk uygulama sahası olan dijital paraya odaklanmak yanıltıcı olacaktır. Halihazırda blok zinciri teknolojisiyle üretilmiş ve kullanımda olan binlerce dijital “sikke” (*coin*) mevcuttur. Tüm bu dijital sikkeler kimi zaman benzer, kimi zamansa birbirinden

çok farklı işlevleri yerine getirmektedirler. Yeni teknolojinin sunduğu faydalar konusunda yeterli bilinçlilik düzeyine ulaşılmadığından önemli bir kısmı işlevsiz olan bu sikkeler, nitelikli olanların ön plana çıkmasıyla daha işlevsel olanların önünün açılmasına imkan verme potansiyeline sahiptirler. Gerçekten de yaratıcı yıkımın yol açacağı sonuçları tam olarak öngörebilmek mümkün değildir. Zira teknoloji insani potansiyeli çok çeşitli yollarla açığa çıkararak, toplumsallık başta olmak üzere, doğadan kentlere kadar çok sayıda sahayı etkiler, değiştirir ve dönüştürür. Elbette ki dijital sikkeler, esasen, diğer paralardan bir nesneye (kağıt veya metal gibi) işlenmelerine gerek duyulmadan, dijital olarak oluşturulmalarıyla ayırt edilirler. Her dijital sikke numara ve harflerin kombinasyonundan oluşur. Merkez bankalarının basmış olduğu nakit paraların her biri eşi olmayan seri numaralarına sahiptirler. Blok zinciri teknolojisini nakit paralardan ayırt eden başlıca özellik “işlemler”in (*transactions*) sistemin en önemli ögesi olmasıdır (Antonopoulos, 2015: 109). Zincirde gerçekleştirilen her işlem dağıtık sistemde faaliyet gösteren tüm failler tarafından izlenebilir. Ayrıca, merkez bankalarının tesis ettiği sistemde araçlar önemli bir rol oynarlar. Bir hesabın açılması ve işlemlerin gerçekleştirilmesi kişiler tarafından değil, fakat araçlar eliyle gerçekleştirilir. Bu durum işlemlerin onaylanmasını, durdurulmasını ya da ne zaman gerçekleştirileceğini araçların denetimine tabi kılar. Blok zinciri teknolojisindeyse cüzdan oluşturma dahil olmak üzere, tüm işlemler kişiler tarafından ve doğrudan diğer kişilerle “eşler arası” (*peer to peer*) bir biçimde gerçekleştirilir. Bu durum, sistemde veri ve değer nakli işlemleri gerçekleştiren tüm failleri üçüncü bir merkezi otoritenin gözetiminden azade kılar. Böylece hiçbir üçüncü merkezi otorite sistemdeki faillerin hesaplarını kapatabilme ya da işlemleri durdurabilme imkanına sahip olma ayrıcalığı edinemez.

Geleneksel banka hesaplarında, devlet bankaları ya da özel bankalar, hesapları merkezi paylaşımcı bilgisayar ağlarında muhafaza ederken, blok zinciri teknolojisinde hesap ve nakillerle ilgili tüm işlemler, dijital para işletim ağına bağlı tüm bilgisayarlara kaydedilip tüm kullanıcıların erişimine açılır. Zira bilgisayarlar, blok zinciri sisteminde nakil gerçekleştirdikçe dijital para kazanırlar. Bu durum sisteme daha fazla bilgisayarın dahil olmasını destekler. Sisteme daha fazla bilgisayar katıldıkça, dağıtık olma özelliği güçlenir. Bu da blok zinciri sisteminin güvenliğini arttıran bir olgudur. Keza sistem dağıtık hale geldikçe, tek bir merkezi otorite tarafından manipüle edilip kontrol altına alınması giderek imkansız hale gelir. Bu durumda sistemin merkezsizlik özelliği giderek artar. Blok zinciri sisteminin, merkez bankalarına dayanan geleneksel para sisteminin tam tersi nitelikler taşıması merkezsizliğinden kaynaklanır.

Merkezsizlik özelliğinin sağladığı avantajlara rağmen, dijital sikkelerin bir yatırım aracı olarak kullanılması, piyasanın yeni ve hacmin henüz yeterli olmamasından dolayı riskler taşımaktadır. Piyasanın hacmindeki sığlık fiyatlardaki dalgalanmaların boyutunu arttırmaktadır. Bu noktada bir “değişim oranı”nı (*exchange rate*) belirleyen aslı unsurun ne olduğu problemi ortaya çıkar.

Gerçekten de gerek merkez bankaları tarafından basılan paraların gerekse emtiaların değerini belirleyen ana özelliğin ne olduğu problemi son derece önemlidir. Parayı ya da değerli bir medeni kullanan failler, bunların karşılığında neleri hangi miktarda edinebileceklerini bilmek isterler. Herhangi bir para ya da değerli madenin alım gücünü belirleyen asli unsur, piyasadaki miktarına kıyasla ne oranda talep edildiğidir. Bu anlamda hükümetlerin aldığı kararlarla basılarak miktarı keyfi bir biçimde arttırılabilen paraların alım güçlerinin aşınması kaçınılmazdır. Ayrıca petrol, doğalgaz, altın, gümüş, demir, bakır, alüminyum ve platin gibi emtiaların piyasadaki miktarı ETF vasıtasıyla arttırılarak, fiyatları manipüle edilebilmektedir. Buna karşın dijital sikkelerin değeri, miktarları çeşitli yollarla sınırlandırılarak, talepteki artışla birlikte fiyatlarının da yükselmesi sağlanabilmektedir. Bu durumda, bu dijital sikkelere sahip olanlar alım güçlerini arttırabilme olanağı edinebilirler. Gerek sıradan paraların gerekse emtiaların miktarlarının merkezi otoritelerce arttırılabiliyor oluşu, sahiplerinin enflasyon karşısında korunaksız kalmalarına yol açmaktadır. Bir paranın değerinin korunabilmesi miktarının sınırlandırılmasına ve daha fazla kullanıcı tarafından talep edilmesine bağlıdır. Blok zinciri teknolojisi, matematiksel kurallara bağlanmış bir sistemde, bir veri veya değer miktarının belirli bir biçimde sınırlandırılmasına olanak sağlarken, daha fazla kullanıcının talep etmesini sağlayacak çeşitli uygulamaların geliştirilmesini de mümkün kılar. Nakamoto'nun (2008) makalesini yayımlamasından bugüne kadar, blok zinciri teknolojisiyle üretilen ürünlerin değerlerinin ne olduğu hakkında bir netliğin oluşmaması, kamuoyunun nasıl bir teknolojiyle karşı karşıya olduğunun tam manasıyla farkına varamamasından kaynaklanmaktadır. Borç vermeyi, yatırım yapmayı ve borç almayı merkezi bir üçüncü otorite ya da özne olmadan olanaklı kılan blok zinciri teknolojisi, faile (mekânsal kısıtlılıkları ortadan kaldırarak), küredeki her noktadaki diğer kişilerle veri ve değer nakli gerçekleştirebilme imkanı sunmaktadır.

II. SÖMÜRÜCÜ KURUMLAR KARŞISINDA REFAH VE ÖZGÜRLÜK

Ulus-devlet her sahada kurumsallaşarak varlığını inşa eder. Eğitimden sağlığa kadar geniş bir yelpazede kurumlar oluşturan ulus-devlet, egemen olduğu coğrafyada kullanılacak parayı da merkez bankaları gibi kurumlar vasıtasıyla denetim altında tutmaya çalışır. Politik kararlar, para sistemi üzerinde çeşitli şekillerde etkili olabilir. Bu kararlar ulusal para birimlerini yatırım aracı olarak kullanan kişilerin alım güçlerini doğrudan ya da dolaylı yollarla etkiler. Politik kararları uygulayan devlet kurumları, “kapsayıcı” (*inclusive*) ya da “sömürücü” (*extractive*) nitelikler arz edebilirler. “Devlet kurumları, sömürücü nitelikler arz ettikçe, yurttaşlarının güç ve potansiyellerini kullanarak yaratıcı yıkımlar gerçekleştirmelerine engel teşkil edecek biçimde işlerler.” (Özkan, 2019: 62). Dolayısıyla “Ulusların politik ve ekonomik başarısızlıklarının çözümü sömürücü

kurumları kapsayıcı olanlara dönüştürmektir” (Acemoglu ve Robinson, 2012: 402). Eğer ki bir ulus-devlet, para sistemini, kullanıcıların birikimlerinin alım gücünü arttıracak bir biçimde tesis edemezse, ulusal ekonomik ve politik başarısızlıklar kaçınılmaz hale gelirler.

Bir ulus-devlette sömürücü kurumlar egemense, refahın ve özgürlüklerin gelişimi sınırlandırılır. Buna karşın ulus-devlet, ideolojik vasıtalar kullanarak, sömürücü kurumların kısıtlayıcı etkilerini perdelemek için demokrasiyi zayıflatan kimlik politikaları geliştirmeyi tercih ederler. Gerçekten de kimlik politikaları ulus-devletlere ve popülist politikacılara sömürücü kurumların faaliyetlerini meşrulaştırma olanağı sağlarlar. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde dünya genelinde popülist politikaların yaygınlık kazanmaya başlaması, ulus-devlet kurumlarının, giderek sömürücü nitelikler arz etmek suretiyle, demokrasi başta olmak üzere, refahı ve özgürlükleri zayıflatan uygulamalarının doğal bir sonucudur. Donald Trump’ın 2016’da ABD başkanı seçilmesi ve aynı yıl İngiltere’de düzenlenen Brexit referandumu sonucunda %51,9 ile AB’den ayrılmaya yönelik oyların birinci çıkması, popülist rüzgarın gelişmiş ülkelerdeki tahripkar etkilerine birer örnek teşkil etmektedirler. Zira popülist politikalara öncülük eden failler, demokrasinin oluşturduğu kurumsal kuralları işlevsizleştirerek, kendi istikrarsız uygulamalarını devlet işleyişinin merkezine konumlandırma eğilimindedirler. Bu durum popülist liderlerin, karizmatik otoriteyi karar olma süreçlerinde sıklıkla kullanarak “kurumsalcılık karşıtlığı”nı (*antiinstitutionalism*) başlıca politika olarak benimsemelerinden kaynaklanır.

Liberal demokrasilerde, kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü ilkesi kısıtlamalar olmadan serbest ve keyfi bir biçimde politikalarını uygulamaya geçirmek isteyen popülistler için birer engel olarak telakki edilir. Hatta, popülizmin egemen olduğu rejimlerde, liberal demokrasilerde dördüncü kuvvet işlevini yerine getiren medya dahi “yürütme gücü”nün (*executive power*) etkili bir biçimde işlevini engelleyen vasıtalar olarak görülür. Bu durum, popülist liderlerin, halk tarafından doğrudan seçilmelerinin kendilerine kuralların sınırları dahilinde hareket etmeme imkanı sağladığına inanmalarından kaynaklanır. Popülist liderlerin bu inançları, kurumsalcılık karşıtlığının yirmi birinci yüzyılın ilk yirmi yılında hızla yaygınlaşarak, liberal demokratik kurumları zayıflatan etkiler göstermesinin başlıca dayanağıdır. 2010 yılından beri Macaristan Başbakanlığı görevini sürdüren Viktor Orbán örneğinde de görüldüğü gibi, her şeyi mutlak bir biçimde devletin kontrolüne alma eğilimi, popülist politikaların başlıca eğilimlerindendir. Problemlerin nasıl çözüleceğinden ziyade, kim tarafından çözülebileceğini merkeze alan politikaların egemen hale gelmesiyle kapsayıcı kurumlar hızla lağvedilirken, yerlerine sömürücü kurumlar ikame edilirler. Modern demokratik toplumların yıllar içinde inşa ettiği, ekonomik ve politik kararların alınması ve uygulamaya geçirilmeleri sürecinde işlev gören her türlü kurum, popülist rejimlerde birer engel olarak değerlendirilirler. Halbuki “bir

kurum daha fazla kolektif eylem problemi çözdükçe, mübadele sonucu daha fazla kazanç sağladıkça kurum da daha güçlü olacaktır” (Kalkan, 2015: 577).

Demokratik karar alma mekanizmalarını zayıflatarak sömürücü kurumları egemen kılan popülist rejimlerin başlıca niteliklerinden bir de halkın sadece belirli bir kısmını “gerçek halk” olarak telakki ederek, dinsel ve ırksal ayrımcı uygulamaları yürürlüğe koymalarıdır. Bu uygulamalara meşruluk kazandırabilmek için, toplumun veri ve bilgi edindiği kaynakları tekelde toplama eğilimleri belirleyicidir. Popülist rejimler, toplumun hangi kaynaklardan ne şekilde bilgi edineceğini denetim altına alarak, ekonomik ve politik kontrolü mutlak bir biçimde tesis edebileceklerine inanırlar. Halbuki modern bürokratik devlet, kuvvetlerin birbirinden ayrılarak birbirlerini denetlerken, belirli kuralların sınırları dahilinde hareket ettikleri bir mekanizmadır. Bu mekanizmada rol alan faillerin, kuralları ihlal eden faaliyetleri, sistemin refah, istikrar ve güvenlik sağlayan niteliklerini hızla zayıflatır. Kuralların ihlal edilebilirliği, kimlik ve güvenlik politikaları kullanılarak propaganda ve ajitasyon yöntemleriyle meşrulaştırılır. Bu meşrulaştırma mekanizmaları için kimlik politikalarının biçimlendirildiği kültürel zemin kaynak olarak kullanılır. İnsanlar doğaları gereği toplumsal bir varlık olduklarından, saygı ve değer görmeyi arzularlar. Modern liberal toplumlarda artan bireyselleşme, toplumsallaşabilmenin olanaklarını kısıtladıkça, kişiler keskinleştirilmiş ayrımcı ve yabancı düşmanı kimliklerle kendilerini ifade etmeye eğilimli hale gelmektedirler. Zira aşırılıklar, kişinin saygı ve değer görme arzunu görünür kılmasının bir yoludur. Fark edilme arzusu, aşırılıkların ve şiddetin belirleyici olduğu koşulları egemen hale getirir. Buna karşı, kaçınılmaz hale gelmiş kimlik politikalarını yönlendirerek, modern demokrasiyi daha işlevsel kılacak bir biçimde, karşılıklı saygının geniş kapsamlı formlarını herkesin saygınlık elde etmesini sağlayacak bir biçimde işletmek gerekmektedir (Fukuyama, 2018).

İnsanın saygınlık elde etmek istemesi ve değersizleştirilmeye karşı direnç göstermesi popülist politikacılar tarafından istismar edilerek, kendi öznel çıkarlarına katkı sağlayacak bir biçimde manipüle edilirler. Gelgelelim saygınlık modern liberal demokratik toplumun inşasında başlıca faktörlerden birdir. Zira modern liberal demokratik sistemlerde, kişiler “haklar”ının (*rights*) şekillendirdiği bir sahada tanınır. İfade özgürlüğünden dinsel inanç özgürlüğüne kadar geniş bir yelpazeye yayılan haklar sayesinde, yurttaşlar karar alma süreçlerinde birer fail olarak yer alabilme imkanı edinirler. Gerçekten de “*insan hakları, çağdaş liberal demokrasilerde anlaşıldığı gibi, geniş bir paketin bir parçası haline gelirler. Bu haklar, insani ihtiyaçların tatmini için teknoloji ve bilimin sistemli kullanımına dayanan modern toplumların ahlaki isteklerini ve önceliklerini ifade ederler*” (Fukuyama, 2001: 29). Modern liberal demokratik kurumların kapsayıcı niteliklerinin zayıflatılması, yurttaşların karar alma süreçlerinden dışlanmasına ve haklarını kaybetmelerine yol açacak neticeler doğurur. Veri ve değer nakillerinin devletin sınırsız denetimine alındığı

koşullarda, yurttaşlar politik ve ekonomik karar alma süreçlerinde birer fail olabilmeyi imkânını kaybederler. Toplumun hangi kaynaktan, ne şekilde ve hangi ölçüde veri ve değer elde edebileceğinin merkezileşmiş otoritenin sınır tanımaz uygulamalarına tabi kılınması, refah ve özgürlüklerin yitirilmesine yol açar.

İnsani iletişimin, eşgüdümün, refahın ve özgürlüklerin yurttaşlarca en mükemmel bir biçimde temin edileceği nihai hükümet modeli, sadece rasyonel bir biçimde gerçekleşebilir. Unutulmamalıdır ki *“devletler, iyilik ve kötülük için de geniş çeşitlilikteki işlevlere sahiptirler. Aynı zorlayıcı güç devletlere, bir yandan mülkiyet haklarını korumaya ve kamusal güvenliği sağlamaya olanak sunduğu gibi, diğer bir yandan da özel mülkiyeti gasp etmelerine ve yurttaşlarının haklarını zayıflatmalarına da imkan verir”* (Fukuyama, 2004: 1). “Pederşâhî” (paternalistic) hükümet modellerinde, kişiler, karar alma süreçlerinden manipülasyon teknikleri kullanılarak dışlanırlar. Ayrıca yurttaşların veri ve değerlere ulaşmaları denetim altına alınarak merkezi otoritenin mutlak tahakkümü altına girmeleri sağlanır. Aynı şekilde yurttaşları zamanlarını ve emeklerini harcayarak elde ettikleri “birikim”leri (saving) üzerinde istedikleri şekilde tasarrufta bulunabilmeleri de pederşâhî bir anlayışla yönetilen merkezi otoritenin kısıtlamalarına tabi hale getirilir. Pederşâhî hükümetlerin gerçekleştirdiği uygulamaların başlıca niteliği “köleleştirme”dir (enslavement). Zaman, insanın sahip olduğu en önemli değerlerden biridir. Ekonomik failer birikimlerini zamanlarını harcayarak elde ederler. Bu birikimlerin zamanla aşınması (bir başka ifadeyle enflasyon karşısında erimesi) ekonomik faaliyetlerde bulunan failerin en değerli varlıkları olan zamanı yitirmelerine yol açar. Zira birikimlerini kullanarak kişiler kendi zamanlarını başkalarına kiralamak yerine, kendilerine ayırabilirler. Pederşâhî hükümet modellerinde, kişilerin kendi birikimleri üzerinde kendi arzularınca tasarrufta bulunabilmeleri çeşitli manipülatif yöntemler kullanılarak kısıtlanır. Bu sayede kişilerin sadece birikimleri değil, fakat ayrıca özgürlükleri de gasp edilmiş olur. Zira ekonomik kaynaklarını kaybederek, merkezi otoriteye bağımlı hale gelen kişilerden teşekkül etmiş bir toplumda, köleleşme kaçınılmaz bir netice olarak karşımıza çıkar. Buna karşı, blok zinciri teknolojisi, ekonomik faaliyetlerde bulunan, veri temin eden ve değer nakleden failerin, birikimlerini değiştirilemez matematiksel kurallara tabi bir platformda değerlendirebilmelerine ve koruyabilmelerine olanak sağlar. Bu sayede, kişiler, pederşâhî hükümet modellerinin mutlak denetimi sağlamak için tesis ettikleri çok sayıda kısıtlamanın köleleştirici etkilerinden kurtulabilme olanağı edinebilirler.

III. ÖZGÜRLÜĞÜN OLANAKLARI

Modern liberal demokratik rejimler, yurttaşlarını haklarla donatarak her alanda birer fail olabilmelerinin olanakları arttıran kapsayıcı kurumlar ve platformlar inşa etmişlerdir. Bu sayede özneler birbirleriyle, daha önceki yüzyıllarda görülmedik ölçüde, etkileşimde bulunabilme olanağı da elde ederler. Zira hakları “yargı

gücü”nün (*judicial power*) güvencesinde olan bir yurttaşın yaratıcı yıkımlar gerçekleştirebilme olanağı artar. Yaratıcı yıkımlar gerçekleştiren öznelerin sayısındaki artış, değişimi yaşamın ayrılmaz bir parçası haline getirir. Bu öznelerin sanatsal, ekonomik ve politik faaliyetleriyle meydana getirdikleri yaratıcı yıkım ve devrimlerin diğer özneler için ilham kaynaklarına dönüşmesinden kaynaklanır. Tarihin hiçbir döneminde, zamanın ve mekanın kısıtlamalarından azade bir biçimde, insanları bir araya getirmek, bağlantılandırmak ve verileri paylaşmak günümüzde gerçekleştirilebildiği ölçüde olanaklı olmamıştır. Günümüzde, diğer öznelerin veri, bilgi ve tecrübelerinden öğrenmek hiçbir zaman olmadığı kadar olanaklıdır. Yaratıcı yıkımlar gerçekleştirmek ve yeniliklere ulaşmak, pederşâhî hükümet modellerinin tüm mutlak denetim sistemlerine rağmen her geçen gün daha fazla olanaklı hale gelmektedir. İnsanın, bağımlı olduğu mekanın kaynaklarıyla sınırlandığı koşullarda en iyiyi bulmak mümkün değildir Zira mekanın sınırlılığı gerek çeşitliliği gerekse alternatifleri azaltır. Öznenin mekanın ve içine doğduğu toplumun dayattığı alışlagelmiş kaynaklardan kendisini azat edebilmesi, doktrinlerine meydan okuyabilmesi sayesinde gerçekleşebilir. Bunun için, öznelerin bilgilerini ve hatta kırılğanlıklarını dahi paylaşabilecekleri platformların meydana getirilerek, veri ve değer artışına katkıda bulunabilmelerinin sağlanması gerekir. Bu platformların çeşitli, merkezsiz ve dağıtık nitelikler arz etmeleri öznelerin özgürce bilgi, veri ve değer nakilleri gerçekleştirebilmelerini sağlayacak başlıca faktördür. Blok zinciri teknolojisi böylesi platformların oluşturulabilmesinin olanaklarını artırır.

Kişilerin korkularına üstün gelebilmeleri, veri ve değerlerin merkezi bir otoritenin denetiminde değil, fakat serbestçe ve sınırsızca transfer edilebildiği koşullarda gerçekleştirilebilir. Serbest ve sınırsız bir biçimde veri ve değerlerin transfer edilebildiği koşullarda, kişiler çok sayıda alternatifi dikkate alarak kendilerini dönüştürebilirler. Kişisel düzeyde gerçekleştirilecek bu dönüşümler, diğer kişiler için birer tecrübe olarak kullanıma sunuldukça toplumsallığın olanakları da güç kazanır. İnsan diğerlerinin tecrübelerinden oluşan çeşitliliği idrak ettiğinde alışlagelmiş kısıtlamalardan kendisini azade kılarak, yapabileceklerinin sınırsızlığını fark eder. Bunun için veri ve değer transfer sistemlerini denetim altına alan kartellerin ve pederşâhî hükümet modellerinin sürekli yeniden üretmeye çalıştıkları sömürücü kurumların yerine kapsayıcı kurumların ikame edilmesi zaruret arz eder. Özgürlükçü bir politik ve ekonomik sistem için dikkate alınması gereken başlıca faktör, hangi bilginin, verinin veya değerinin doğru olduğuna tek bir merkezi otoritenin karar veremediği koşulların mevcudiyetidir. Doğru bilgiyi, veriyi ve değeri elde etmek, merkezi otoritenin var olmadığı bir sistemde, kişilerin özgürce gerçekleştirecekleri atılımlar yoluyla mümkündür.

Whitaker (2019: 40) blok zinciri teknolojisinin, iyimser bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, sanata katılımı demokratikleştirebileceğini ve sanatın toplumsal işlevlerine dair diyalogları canlandıracağını ifade eder. Gerçekten de

düşünülemeyen şeylerin düşünülebilir hale gelmeleri, bilgi, veri ve değerlerin serbestçe dolaşabildiği koşullarda kişilerin birbirlerini etkilemeleri sayesinde gerçekleşebilir. Gelgelelim “*internetin giderek ticarileşmesi ve büyük kuruluşların yatırım sahalarından birine dönüşmesiyle birlikte, eskisi kadar demokratik bir ortam olmadığı tartışıl*”maktadır (Genç, 2020: 57). Bu tartışmalar kapsamında düşünüldüğünde, gerek paylaşımcı bilgisayar ağlarını kontrol altında tutan kartellerin, gerekse pederşâhî hükümet modellerinin, varlıklarını meşrulaştırmak için kullandıkları güvenlikçi söylemlerin, değişim arzusu karşısında aşınmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Blok zinciri teknolojisiyle üretilen bir veri iletim protokolü, dağıtık bir kayıt sisteminde kişilerin veri ve değer transfer edebilmelerine olanak sağladığından, kartellerin ve pederşâhî hükümetlerin denetleyici işlevleri giderek gereksizleşir. Günümüzde tedavüldeki paralar otorite kaynaklarının uyguladıkları gücün bir tezahürü olarak işlev görürler. Bir başka ifadeyle, bir merkezi otoritenin sağladığı teminat parayı işlevsel hale getirir. Blok zinciri teknolojisi, dijital sikkenin bir merkezi otoritenin var olmadığı koşullarda da kullanılabileceğini gözler önüne serer. Paranın esas itibarıyla insanlar arasında değer transferini sağlayan dilsel bir vasıta olduğu düşünülecek olursa, merkezi otoritenin gerekliliği sorgulanmaya başlar. Dilsel bir vasıta olarak para, tıpkı dil gibi, insanlık tarihinin en önemli icatlarından biridir. İnsanların kompleks eşgüdümlü eylemlerde bulunmasını sağlayan en önemli vasıta olan dilin değer transferinde kullanılabilmesi para sayesinde gerçekleşir. Belirli ölçü birimlerine göre sınıflandırılan nesneler, insanlar arasındaki değer transferinde kullanıldıkça, paranın gelişme süreci de başlamış olur. Paranın belirli değerleri ifade edebilmesi için geçirdiği evrimsel süreç, insanların son derece kompleks değer transferleri gerçekleştirebilmelerini sağlar. Bu anlamıyla para, insanların değer transfer etme süreçlerinde eşgüdümlü ekonomik faaliyetleri kompleks bir biçimde gerçekleştirebilmelerini sağlayan toplum kurucu bir icattır. Gelgelelim, bir dilsel vasıta olarak para, merkezi bir otoritenin elinde bir tür kontrol aracına da dönüşebilir. Özellikle pederşâhî hükümetler, parayı mutlak bir yolla denetim altında tutmayı arzularlar. Bu, pederşâhî devletin, toplumdaki birikimleri kontrol altına alarak, insanların neleri hangi oranda yapacaklarını yönlendirmeyi arzulamasından kaynaklanır.

Matissek ve VornDick (2019: 63), çağdaş uluslararası sitemde, siber saldırılar yoluyla yürütülen yeni melez savaşlarda efektif bir biçimde kullanılabilecek olan blok zinciri teknolojisinin, ABD ve müttefikleri için tehlikeler yaratabileceğine dikkat çekerek, yeni teknolojilere karşı şüpheci tutumun bir örneğini sergilerler. Bir yenilik karşısında insanın hissettiği ilk duygu hayretse, ikincisi şüphe olabilir. Yenilikleri şüphe ile karşılamak insani olduğu kadar, rasyoneldir. Ölçülü bir şüphecilik, varoluşun sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesinin yanı sıra, karar alma süreçlerinin daha rasyonel ilerlemesini de sağlar. Blok zinciri teknolojisiyle üretilen ürün ve platformlara yönelik ölçülü şüphecilik de son derece sağlıklıdır. Gelgelelim Nakamoto’nun (2008) makalesiyle başlayan ve esasen bir kayıt

sistemi olan blok zinciri teknolojisinin, tarihi henüz çok yeni olmasına rağmen, iki trilyon doların üzerinde bir piyasa yaratarak çok sayıda insanın yaşamını etkilediği dikkate alındığında, yaratıcı bir yıkım ile karşı karşıya olduğumuz kesindir. Bu yeni teknoloji, merkezsiz bir biçimde insanların eşler arasında veri ve değer transfer edebilmelerini sağlayarak sınırları ve merkezi otoriteleri zayıflatan etkiler yaratmaktadır. Gelgelelim, kişilerin gerek kartellerin gerekse merkezi otoritelerin denetimi dışında ekonomik faaliyetlerde bulunabilmelerinin yol açacağı tüm sonuçlar öngörülebilir değildir. Ancak kişinin zaman ve emek harcayarak temin ettiği birikimleri, blok zinciri teknolojisi kullanılarak oluşturulmuş platformlar vasıtasıyla kendi özerkliğinde muhafaza edebilmesinin çok sayıda ekonomik ve politik sonuçlar doğurmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmek mümkündür.

İçerik barındıran veri ve değerlerin, merkezi paylaşımcı bilgisayar ağlarına gerek duyulmaksızın eşler arasında transfer edilebilmesi, kullanıcıların hangi “mekan”da (*place*) bulunduklarının önemini ortadan kaldırır. Blok zinciri teknolojisi kullanılarak dünyanın herhangi bir yerinde konumlanan kişiler, veri ve değer transferine dayalı bir biçimde, ekonomik faaliyetler gerçekleştirebilirler. Bu insani eşgüdümlü eylemin sınır tanımaz bir nitelik arz etmesini de beraberinde getirir. Zira merkez bankalarınca basılan paraların kullanımı, eşgüdümlü faaliyetlerin otoriteyi elinde bulunduran egemenin belirlediği sınırların dahilinde gerçekleştirilmesine neden olur. Buna karşın, blok zinciri teknolojisi eşgüdümlü ekonomik faaliyetlerin limitsiz bir biçimde gerçekleştirilebilmesine imkan sağlar.

SONUÇ: BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ VE ÖZGÜRLÜĞÜN GELECEĞİ

On dokuzuncu yüzyılda, insanlık tarihinde daha önce görülmedik ölçüde, yurttaşların devletten taleplerde bulunmak konusunda kendilerini yeteri kadar güçlü ve özgüvenli hissetmeye başladıkları bir kırılma yaşanmıştır. Bu kırılmayla, yurttaşlar vergi verdikleri devletten daha efektif roller edinmesini talep etmeye başlarlar. Bu durum, modernleşme ve sanayileşmeyle birlikte, kişilerin kendi yaşam dünyalarını bağımsızca inşa edebildikleri özel alanlarının özgür hale gelmesinin doğal bir neticesidir. Geleneksel pederşâhî hükümet modellerinde, devlet tesis ettiği sömürücü kurumlar vasıtasıyla egemenliği altında bulunan coğrafyadaki kaynakları, mümkün olan en yüksek oranda, kendi teşkilatlanmasını güçlendirmek için kullanır. Pederşâhî devletin bu şekilde güçlenmesi kişilerin ve toplumun aleyhine olacak bir biçimde gerçekleşir. Toplumun ürettiği tüm ekonomik ve politik kaynakları sürekli kıldığı bir seferberlik haliyle gasp etmeyi meşru gören pederşâhî devlet, halkın aleyhine, fakat sömürücü kurumlarının lehine işler. Gelgelelim modernleşme ve küreselleşme süreçleri kişileri, yerelliklerinden azade kılarak, aynı mekanda yer almadıkları diğer pek çok faille

iletişime ve etkileşime sevk eder. Bu sayede mekanlar arasında tesis edilen küresel çaptaki iletişim ve etkileşim ağları değişimleri yaşamın ayrılmaz bir unsuru haline getirir. Zira, “küreselleşme ve yol açtığı iktisadi ve toplumsal değişimler, bazen sosyal hareketliliği ve yeni talepleri ateşleyen fikirlerin alışverişini de kolaylaştırabilir” (Acemoğlu ve Robinson, 2020: 506). Kişilerin yerellikle sınırlandırıldığı koşullarda *Leviathan*’ın her şeye muktedir olup faillerin tüm ekonomik ve politik aktivitelerini denetim altına alabilmesi mümkünken, küreselleşme kişilerin daha geniş bir sahada faaliyet göstermelerini sağladıkça, denetimci uygulamalar giderek aşınır. Böylece *Leviathan*’ın dışları her geçen gün keskinliğini yitirerek körelir.

Huntington’a (1996: 44) göre uygarlıklar, geçici oldukları halde, zamana karşı dayanıklıdır. Zaman içinde uygarlıklar evrim geçirirler. Zira son derece dinamik bir yapıdadırlar. Uygarlıklar yükselirler ve çökerler; birleşirler ve bölünürler. Ayrıca zamanın kumlarına gömülüp kaybolmaktan da kurtulamazlar. Uygarlıklarının çöküşüne engel olmak için insanların gelişim sağlayıcı atılımlar gerçekleştirebilmeleri, teşviklerin ve fırsatların var olduğu koşullarda mümkündür. Ulusların her alanda yoksullukla pençeleşerek “çöküş”e (*decadence*) sürüklenmelerinin nedeni, bu teşvik ve fırsatları meydana getirecek sistem ve platformlardan mahrum kalmalarıdır. “Uluslar ekonomik gelişmeyi geciktiren ve hatta engelleyen sömürücü politik kurumlarca desteklenen sömürücü ekonomik kurumlar edindiklerinde çökerler” (Acemoğlu ve Robinson, 2012: 83). Modernleşmeyle toplumlar çoğulcu nitelikler arz etmeye başladıkları halde, yeknesaklığı dayatan *Leviathan*, toplumun yoksullaşması pahasına, gücü, refahı, otoriteyi ve bilgi kaynaklarını tekeline almaya gayret eder. Toplum kültesinin tüm kaynaklarını sadece merkezileşmiş otoritenin lehine olacak bir biçimde kullanmak için “sömürücü kurumlar” (*extractive institutions*) meydana getiren *Leviathan*, egemenlik sahasının çölleşmesi pahasına merkezileşmeyi güçlendirir. Belirli bir elitin ayrıcalıklarını koruyup sürdürebilmesi pahasına gerçekleşen bu çölleşme, refahın temini için gerekli teşvik ve fırsatları ortadan kaldırır. Merkezileşmenin egemen olduğu koşullarda, gücü tekeline alan uygulayıcılar, hukuk yoluyla kendisine çizilen sınırların dışına çıkmaya eğilimlidirler. Bu nedenle merkezileşme kuvvetler ayrılığını zayıflattığı gibi, denetim ve denge mekanizmalarını da işlevsizleştirir. Özellikle nesnelerin, faaliyetlerin ve zamanın değerinin tek bir merkezi ölçü birimine tabi hale getirilmesi, kişilerin seçeneklerinin sınırlandırılarak, sömürücü kurumlara bağımlılıklarını artırır. Bu nedenle *Leviathan*, egemenliğini güçlendirmek için veri ve değer kaynaklarını sınırlandırma eğilimindedir. Buna karşın, blok zinciri teknolojisi gibi atılımlar, veri ve değer kaynaklarının çeşitliliğinin artmasına yol açacak yeni platformların inşa edilebilmesine imkan sağlamaktadır.

Son iki yüzyıl boyunca sürekli gelişen ve yaygınlaşan iletişim teknolojileri ve ağları, modernleşmenin ve küreselleşmenin doğal bir sonucudur. Bu süreçte, yeni teknolojiler kullanılarak, kürenin her bir parçasının “eşler arası iletişim”e (*peer to*

peer communication) dahil olabilmesine olanak sağlayan bir altyapıyı tesis etmeye yönelik atılımlar gerçekleştirilmiştir. Blok zinciri teknolojisi, kişilerin yerelliğin kısıtlamalarında azade bir biçimde, serbestçe diğer öznelerle veri ve değer transferi gerçekleştirebilmelerini sağlayarak, son iki yüzyılda iletişim teknolojilerinde meydana gelmiş en kapsamlı atılım olma niteliğine kavuşmuştur. Günümüzde eşler arasında gelişmiş ağ oluşturmak için kullanılabilecek en mükemmel teknoloji olan blok zinciri, *Leviathan*'ın yurttaşlarına çizdiği sınırları anlamsızlaştırır. Blok zinciri teknolojisi, kişilerin veri ve değer transfer edebilme imkanlarını en etkili bir biçimde gerçekleştirebilmelerini sağlarken *Leviathan*'ı değişen koşullara göre yeniden biçimlenmeye zorlar. Unutulmamalıdır ki “toplum geniş (ve akla uygun) birtakım hakları daha evrensel hale getirebildiği ölçüde devletin büyüyen gücüne karşı örgütlenme ve onu dengeleme gücü artar” (Acemoğlu ve Robinson, 2020: 546). Karar alan faillerin dağıtık bir platformda faaliyet gösterdikleri koşullarda, merkezi otoriteler (IMF, SCO, WTO, NDB vb.) bireylerin lehine olacak bir biçimde zayıflar.

KAYNAKLAR

- Acemoglu, D. ve J. A. Robinson. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Publishing.
- Acemoglu, D. ve J. A. Robinson. (2020). *Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği*. (Çev. Y. Taşkın). İstanbul: Doğan Kitap.
- Antonopoulos, A. M. (2015). *Mastering Bitcoin*. California: O'Reilly Media.
- Fukuyama, F. (2001). Natural Rights and Human History. *The National Interest*, 64, 19-30.
- Fukuyama, F. (2004). *State-Building: Governance and World Order in The 21st Century*. New York: Cornell University Press.
- Fukuyama, F. (2018). *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar Straus and Giroux.
- Genç, M. (2020). *Güzelliğin Politikası: YouTube Güzellik Topluluğu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Kalkan, B. (2015). Yeni Kurumsal Siyaset. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(3), 559-583.
- Krishnan, A. (2020). Blockchain Empowers Social Resistance and Terrorism Through Decentralized Autonomous Organizations. *Journal of Strategic Security*, 13(1), 41-58.

- Matisek, J. ve VornDick, W. (2019). Bitcoin's Blockchain Technology for Hybrid Warfare. *Journal of Information Warfare*, 18(1), 56-68.
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Erişim Tarihi: 25.04.2021. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
- Özkan, D. (2019). Modern Politika Felsefesinde Yönetimin Etkili Hale Getirilmesi Meselesi: Devlet, Güç ve Özgürlük. *Amme İdaresi Dergisi*, 52(4), 59-90.
- Whitaker, A. (2019). Art and Blockchain: A Primer, History, and Taxonomy of Blockchain Use Cases in the Arts. *Artivate*, 8(2), 21-46.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflicts of Interest Statement:

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in the study.

Maddi Destek / Financial Support:

Bu çalışmada herhangi bir fon veya maddi destekten yararlanılmamıştır.

No funding or financial support was used in this study.

Yazar Katkıları / Contribution Rate of the Authors:

Fikir / Idea: BK; Tasarım / Design: BK; Veri Toplama / Data Collecting: BK; Kaynak Tarama / Literature Review: BK; Analiz ve Yorum / Analysis and Discussion: BK; Makalenin Yazımı / Writing: BK.

(!) Yazar/yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Politik Psikoloji Dergisi sorumlu değildir.

(!) *The author/authors declared that all processes of this study are in accordance with research and publication ethics, and comply with ethical rules and principles of scientific citation. Otherwise, The Journal of Political Psychology is not responsible.*

COVID-19 PANDEMİSİNİN GENÇLERİN SOSYO-PSİKOLOJİK TUTUMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Leyla Ulus*

Öz: COVID-19 şimdiye kadar dünya nüfusu üzerinde çeşitli yaşamsal etkiler yarattı. Bu salgın ile tüm topluluklarda sosyal, ekonomik ve sağlık boyutlarında yaygın değişimler ve bozulmalar meydana geldi. Değişiklikler her yaş grubundan tüm bireyleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkiledi. Fiziksel sağlık açısından bakıldığında çocuklara ve gençlere nazaran, yaşlı yetişkinler, kronik hastalığı olan bireyler ve sağlık çalışanları ile yakınları daha çok risk altında olsa da pandemi dolayısıyla alınan izolasyon tedbirleri tüm toplum üzerinde uygulandı. Bu nedenle gençler ve çocuklar da COVID-19'un sağlıkları ve hayatta kalmalarıyla ilgili büyük riskler taşımamalarına rağmen pandemi kısıtlamalarından etkilendi. Özellikle eğitim yaşantısının okulların kapanmasıyla ve çevrimiçi sürdürülmesiyle kesintiye uğraması, sokağa çıkma kısıtlamaları ve sosyal etkinliklerden mahrum kalma birçok gencin sosyal, duygusal ve zihinsel yönden olumsuzluklar yaşamasına neden oldu. Yapılan çalışmalar bu gelişimsel aşamada karşılaşılan travmatik etkilerin, gençlerin ileriki yaşamları boyunca uzun vadeli sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekti. Bu çalışma ile de COVID-19 pandemisinin gençler üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda güncel araştırmalar ışığında gençlerin fiziksel ve psikolojik sağlıkları, sosyalizasyonları ve aile ilişkileri ile eğitim süreçleri üzerindeki etkiler literatür araması yöntemi ile ele alınmıştır. Betimsel analiz tekniği ile de salgın sırasında ve sonrasında gençlerin fiziksel, sosyal ve psikolojik sağlıkları için değerlendirmelerde bulunup öneriler sunulmuştur.

91

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Pandemi, Gençlik Psikolojisi, Tutum.

THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL ATTITUDES OF THE YOUNG GENERATION

Abstract: COVID-19 has produced a variety of life-saving effects on the global population so far. In all areas, widespread changes and deteriorations in social, economic, and health dimensions occurred as a result of the pandemic. Individuals of all ages are being affected directly or indirectly as a result of the

* Doç. Dr. | İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa: Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü | leylaulus@istanbul.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5483-0224.

so-called changes. In terms of physical health, while older adults, people with chronic ailments, healthcare workers, and their relatives are more vulnerable than children and teenagers, the pandemic's isolation measures were applied to the entire society. As a result, the pandemic limitations have had an impact on teens and children, even if COVID-19 does not pose a significant risk to their health or survival. Many young people have had social, emotional, and mental problems as a result of the disruption of educational life caused by school closures and online activities, curfews, and the restriction of social activities. According to surveys, the traumatic effects experienced at this developmental stage can have long-term ramifications throughout the lives of young people. The goal of this research was to look at the impact of the COVID-19 epidemic on young individuals. For this purpose, in the light of current research, the effects on young people's physical and psychological health, socialization and family relations and educational processes were discussed using the literature search method. The descriptive analysis technique also evaluated and presented recommendations for the physical, social and psychological health of young people during and after the outbreak.

Keywords: COVID-19, Pandemic, the Young Psychology, Attitude

GİRİŞ

92

İnsan ırkı geçtiğimiz yüzyıllarda birçok pandemi ile karşılaştı. Orta Çağ Avrupa'sında Kara Ölüm ile ilgili ardışık (1347'den 1351'e kadar Kara Ölüm Hıyarcıklı Vebası gibi) vebalar Avrupa'da ve yakın Doğu'da birçok insanın ölümüne neden oldu. Neredeyse bir asır önce İspanyol gribi nedeniyle dünya çapında milyonlarca insan hayatını kaybetti. Bunlardan sonra bazı salgınlar (Ebola, SARS, MERS vd.) görülse de insanoğlu uzun yıllar dünya çapında görülen uzun soluklu bir pandemi ile karşılaşmadı.

COVID-19 olarak adlandırılan virüs ilk olarak 8 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei Eyaleti, Wuhan kentinde belirlenerek 31 Aralık tarihinde kamuoyuna açıklandı. Mart 2020'de COVID-19, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından "pandemi" olarak adlandırıldı (WHO, 2020). Dünya Sağlık Örgütü ölüm oranının ortalama %3,4 demografik olarak da ölümlerin 2/3 oranında erkeklerde, 1/3 oranında kadınlarda görüldüğü, %80'den fazlasının 60 yaş üstü olduğu ve %75'ten fazlasının ise kronik hastalıklara sahip olduğu belirtmiştir. Ani başlangıcı, son derece bulaşıcı doğası ve ilk günlerde etkili aşılardan mevcut olmaması nedeniyle dünya bu duruma "kriz yönetimi" tarzında yanıt verdi. Ulusal hükümetler, COVID-19'un yayılmasını yavaşlatmak için halka açık yerleri kapatarak, insanlardan temizlikle ilgili kurallara uymalarını, maske kullanmalarını, fiziksel mesafeyi korumalarını ve evde kalmalarını talep etti. Bazı ülkeler "tam karantina" uygulayarak sosyal etkileşimleri en aza indirmek için

radikal önlemler aldı. Bu kısıtlamalar, insanların yaşam tarzlarında ani bir değişiklikle sonuçlandı. Aslında, hükümetler tarafından uygulanan kısıtlayıcı önlemler ve karantina, hastalığın özellikle yaşlı yetişkinler ve kronik rahatsızlığı olan bireyleri korumak amacıyla alınmıştı.

T.C. Sağlık Bakanlığı verilerine göre bugüne kadar Türkiye’de **5,370,299** kişide tespit edilen corona virüs, **49,185** kişinin ölümüne sebep olmuştur (<https://covid19.saglik.gov.tr/>). Dünya çapında enfekte olan kişi sayısı 179,328,523 iken bu virüs nedeniyle 3,883,577 kişinin hayatını kaybettiği raporlanmıştır (Worldometers, 2021a). Pandeminin tüm dünyada yaratmış olduğu kriz durumunun sağlık başta olmak üzere ekonomik, psikolojik, sosyal yaşam ve eğitim üzerine olan derin etkileri, yansımaları devam etmekte ve ne zaman sona ereceğine ilişkin kesin bir veri bulunmamaktadır. Son verilere göre COVID-19 dolayısıyla bildirilen ölüm 0-17 yaş aralığı için %0.02’dir (Worldometers, 2021b). COVID-19 çocuklar ve genç bireyler için aşırı ölümcül risk taşımadığı halde tüm toplumda bulaşmasını önlemek için hükümetler tarafından karantina tedbirleri her yaştan bireyi kapsayacak şekilde alındı. Bu nedenle çocuklar ve gençler de toplumun diğer üyeleri kadar risk taşımaları da belki de yetişkinlerden daha çok ve farklı yönden bu süreçte etkilendi.

Gençlerin ruh sağlığının COVID-19’dan nasıl etkilendiğini anlamaya yönelik araştırmalar, çeşitli nedenlerle karmaşıktır. İlk olarak, birçok psikiyatrik belirti ergenlik döneminde ortaya çıkmaya başlar. Zaman içinde izlenen aynı çalışma örneğinde gözlemlenen herhangi bir etki, bu dönemde ruh sağlığı problemlerinde beklenen artışla karıştırılabilir. İkincisi, ruh sağlığı sorunlarının yaygınlığı son 20 yılda artmıştır. Bu nedenle, COVID-19’un etkisini ergen ruh sağlığındaki eğilimlerden ayırmak için pandemi öncesi zamanın psikolojik bozulmaların yaygınlık ölçümleri gereklidir. Üçüncüsü, ergenlik, hızlı biyolojik ve sosyal değişikliklerin damgasını vurduğu, yaşa bağlı ve cinsiyete bağlı büyük farklılıklarla sonuçlanan gelişimsel bir dönemdir. Buna göre, hedeflenen önleyici müdahale çabalarını bilgilendirmek için bu gelişim döneminin kronolojik yaş ve cinsiyete göre ayrıntılı olarak incelenmesi gereklidir.

Ergenlik, kimlik oluşumu için kritik bir yaşam aşamasıdır. Gençlerin ustalık ve özerklik için çabaladıkları, ebeveynlerinden ayrılarak bireyselleştikleri, yeni bir kimlik oluşturma çabasına girdikleri bu dönemde, ihtiyaç ve yönelimlerin karşılanması için akran gruplarına ve sosyalizasyona gereksinim duyar. Pandemi, gençlerin bu gelişimsel ihtiyaçlarını karşılama koşullarını büyük ölçüde azalttı. Hatta pandemi sürecinde yapılan bazı çalışmalar (örn. Guo vd., 2020), ergenlerin “özellikle tecrit sırasında zihinsel sağlık sorunlarına karşı yetişkinlerden daha savunmasız olduklarını, çünkü bir geçiş aşamasında olduklarını ve kırılgan özgüvenleriyle mücadele ettiklerini” belirlemiştir (Waters, Allen ve Arslan, 2021). Elbette pandemi sürecinin gençler üzerindeki tek etkisi gelişimsel süreçlerindeki aksamalar değildir. Gençler, fiziksel ve psikolojik açıdan,

ülkelerinde yaşanan işsizlik ve ekonomik güçlükler, eğitime ara verilmesinin getirdiği zorluklar, aile ile yaşanan gerginlikler gibi hususlar konusunda da mustarip olmuşlardır. Bu çalışmada, bu çerçevede, COVID-19 pandemisinin gençler üzerine etkisine odaklanılmıştır. Gençlerin fiziksel, psikolojik, sosyal olarak maruz kaldıkları sorunlar ile aile ilişkileri ve kesintiye uğrayan yüz yüze eğitim sürecinin etkileri değerlendirilmiştir.

I. COVID 19 PANDEMİSİNİN GENÇLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ GENÇLERİN FİZİKSEL SAĞLIKLARINA OLASI YANSIMALARI

COVID-19'un tıbbi olarak birinci derecede gençleri etkilemediğini biliyoruz. Verilerden anlaşıldığı üzere, COVID-19 virüsüne maruz kaldıklarında çocuklar ve gençlerin enfekte olabildiği, COVID-19 semptomları geliştirebildiği, ancak çoğunlukla bu semptomları hafif geçirdiği söylenebilir (Chanchlani, Buchanan ve Gill, 2020; Gudbjartsson vd., 2020). Bu nedenle burada COVID-19 virüsünün gençlerin sağlıklarına doğrudan etkilerinden ziyade pandemi tedbirlerinin beraberinde getirdiği dolaylı etkilerden söz etmek daha anlamlı olacaktır. Öncelikle COVID-19 karantinası özellikle düşük fiziksel aktivite, artan gıda tüketimi ve sağlıksız beslenme alışkanlıkları başta olmak üzere obezite riskini de beraberinde getirmiştir. Gençlerin uzun süre aynı yerde oturdukları, (bilgisayarlar, video oyunları, tabletler, televizyon, akıllı telefonlar gibi) ekranlara maruz kalmalarına bu da hareketsizliğe neden olmuştur (Al Hourani, Alkhatib ve Abdullah, 2021).

94

Ergenlik döneminde aktif bir yaşam tarzının, fiziksel, psikolojik ve bilişsel pek çok yararı vardır. Ancak 146 ülke ve bölgeden 11-17 yaş arası 1,6 milyon öğrenciyi içeren, 298 okul temelli anketin kullanıldığı araştırmada küresel çapta 11-17 yaşındaki gençlerin %81'inin fiziksel olarak yeterince aktif olmadığı sonucu çıkmıştır (Guthold, Stevens, Riley ve Bull, 2020). Okullar, spor takımları, rekreasyon merkezleri ve spor salonları ve halı sahalar COVID-19 krizi sırasında kapalı olması da olasılıkla ergenler için fiziksel aktivite açısından bu oranı yükseltmiştir ve gençleri hareketsizliğe mecbur bırakmıştır. Zachary ve meslektaşları (2020) COVID-19'un çocuklar ve ergenlerin vücut ağırlığı, yeme alışkanlıkları ve fiziksel aktivitesi üzerindeki etkisini değerlendirdikleri araştırmada ergenlerin fiziksel aktivitelerinin karantina sürecince oldukça azaldığı sonucuna varmıştır. Ayrıca araştırmacılar çocuk ve gençlerin yeme alışkanlıklarının da değiştiğini karantinanın getirdiği stresin ve sıkılmanın daha çok yemek yemeye neden olduğunu belirtmiştir. Yeterli beslenme, yaşamın erken dönemlerinde ve ergenlik döneminde sağlık için potansiyel bir faktör olarak kabul edilir. Bu nedenle çocukluktan yetişkinliğe geçiş döneminde, mevcut sağlık durumunu ve yetişkinlikte örneğin obezite, diyabet, kardiyovasküler patolojiler vb. hastalıklara yatkınlığı aynı anda etkileyebilecek iyi beslenme davranışlarının kazanılması esastır. Ancak yapılan bazı araştırmalar ne yazık ki COVID-19'daki karantina süreçlerinin gençlerin fiziksel aktivite yetersizlikleriyle birlikte

beslenme alışkanlıklarını değiştirdiği ve obezite riskini beraberinde getirdiğini göstermiştir. Örneğin, İtalya, İspanya, Şili, Kolombiya ve Brezilya'dan 820 ergen (10 ila 19 yaş arası) üzerinde yapılan bir araştırma, COVID-19 karantinasının beslenme alışkanlıklarını önemli ölçüde etkilediğini ve hem işlenmiş gıdaların hem de meyve ve sebzelerin tüketimini değiştirdiğini göstermiştir (Ruiz-Roso vd.,2020). Başka bir araştırma COVID-19 izolasyon önlemlerinin Avustralyalı üniversite öğrencileri üzerindeki etkisini incelemiş ve atıştırma sıklığının ve tüketilen atıştırmalıkların enerji yoğunluğunu artırdığını gözlemlemiştir. Aynı araştırma “yeterli” fiziksel aktivite düzeyine sahip öğrencilerin oranının 2018 ve 2019 yıllarında toplanan verilere kıyasla yaklaşık %30 daha düşük olduğunu ortaya koymuştur (Gallo vd.,2020).

Türkiye’de yapılan bir araştırma da annelerinin bildirimine göre; 14-18 yaş ergen çocuklarının COVID-19 salgını sürecinde %36,6’sının abur cubur ve %35,6’sının besin tüketiminin arttığını, %70,2’sinin fiziksel olarak daha az aktif olduğunu ve %76,4’ünün geç saatlerde yattığını ortaya çıkarmıştır (Umaç ve Aydın, 2021). Başka bir çalışmada da pandeminin zirvesi sırasında Çinli ergenlerde yüksek düzeyde depresyon ve kaygı bulunmuş, ancak düzenli olarak egzersiz yapan gençler arasında daha düşük olumsuz etkiler rapor edilerek fiziksel aktivitenin ve egzersiz yapmanın önemine işaret edilmiştir (Chen vd.,2020). Türkiye’de 11-18 yaş aralığındaki 136 katılımcı ile yapılan bir araştırmada da COVID-19 pandemi sürecinin belirsiz olması ve kontrolsüz yiyip gençlerde kaygıya neden olduğunu göstermiştir. Aynı çalışma gençlerin yemek yeme alışkanlıklarıyla ilgili değişikliklerin oluştuğuna da dikkat çekmiştir. (Cihanyurdu, İlbasmış, Aksoy, Ünver ve Rodopman, 2021).

COVID-19 pandemisi uzun vadeli ve katı izolasyon politikaları, genç bireylerin sosyal ilişkilerinde ve davranışlarında önemli değişikliklere neden olarak başka sağlık sıkıntılarını da beraberinde getirdi. Örneğin bilgi edinmek için cep telefonlarını daha çok kullanmaları internet bağımlılığına ve daha düşük uyku kalitesine (Çelebioğlu, Aytekin Özdemir, Küçükoğlu ve Ayran, 2020), daha fazla yalnızlık hissetmelerine (Hidayati, 2019) ve depresif belirtiler göstermelerine sebep olma olasılığını artırdı. Nitekim Dong ve meslektaşları (2020) tarafından, 6 ila 18 yaşları arasındaki 2050 Çinli ergenle yapılan araştırmada COVID-19 pandemisinin internet kullanımının aşırı arttığı görülmüştür. Ergenlik dönemindeki uyku bozukluğunun okul performansı, duygudurum düzenlemesi, bilişsel süreç ve genel sağlık dâhil olmak üzere çeşitli alanları olumsuz etkilediği bilinmektedir.

Türkiye’de yapılan bir araştırmada gençlerin COVID-19 sürecinde akıllı telefon ve internet kullanımlarının arttığını ve uyku kalitesi ve gündüz uykulu olmayı beraberinde getirdiği sonucuna varmıştır (Sülün, Yayan ve Düken, 2021). COVID-19’un gençlerin sağlıklarına olumsuz dolaylı etkileri gerçekten dikkate değerdir. Ancak olasılıkla ergen sağlığı üzerinde birkaç olumlu etkisinden de söz

etmek gerekir. Bunlardan en dikkat çekici olanı İzlandalı ve Kuzey Amerikalı davranış ve sosyal bilimcilerden oluşan bir ekip tarafından 59.000'den fazla İzlandalı ergen üzerinde yapılan araştırma verisidir. Bu araştırma COVID-19 sürecinde 15-18 yaşındaki ergenlerde sigara, e-sigara kullanımının azaldığı ve acil servise alkol zehirlenmesine bağlı başvurularda düşüş olduğunu ortaya koymuştur (Thorisdottir vd., 2021). Bu sonuçlar olasılıkla sıkı karantina tedbirleri ve gençlerin aileleri ile birlikte olmalarından kaynaklanmaktadır.

I.A. GENÇLERİN PSİKOLOJİK SAĞLIĞINA VE SOSYALİZASYONLARINA OLASI ETKİLER

COVID-19 virüsü ile mücadele etmek için uygulanan kısıtlamalar, dünya çapındaki hemen her yaş grubunda insanın ruh sağlığını etkileyen yaygın bir sosyal izolasyona yol açmıştır. Duygusal bozuklukların epidemiyolojisi, stresli olaylardan büyük ölçüde etkilenir. Stresli olaylar, bireyleri psikiyatrik bozukluklara, özellikle de depresyona yatkın hale getirebilen güçlü olumsuz çevresel faktörlerdir (Zhou vd.,2020). COVID-19' un gençlerin ruh sağlığı ve esenliği üzerindeki potansiyel etkilerini anlamaya çalışırken, ergenlerin diğer doğal afetler ve olaylardan nasıl etkilendiklerini dikkate almak önemlidir. COVID-19 pandemisinden önce araştırmacılar gençlerin kasırga, hortum, sel, deprem gibi doğal afetlerle ilişkili travmalara nasıl tepki verdiğiyle ilgili çalışmalar yapmıştır. Bu araştırmalar afetlerin gençlerin ruh sağlığında yarattığı önemli olumsuzluklara dikkat çekmiştir. Örneğin, Katrina Kasırgası'nın sonrasındaki etkileri araştıran Kronenberg ve meslektaşları (2010) kasırgalar dönemi sonrasında gençlerin önemli ölçüde daha yüksek depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) semptomları bildirdiğini belirtmiştir.

Kardaş ve Tanhan (2018) ise Türkiye'de Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin travma sonrası stres düzeylerindeki artışa dikkat çekmiştir. Bu doğal afetler pandemiden (ayrılma ve tecrit derecesi, gerekli karantina vb.) pek çok yönden farklılık gösterse de bu afetlerin bulunulan topluma etkisi, ölümler ve öngörülemezliği de içermesi göz önüne alındığında, COVID-19'un psikolojik etkileriyle benzer etkileri ortaya çıkarmaları olasılık dâhilindedir. Nitekim COVID-19'un ergen ruh sağlığına etkileriyle ilgili de pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Şubat 2020'den bu yana, birçok Avrupa ülkesindeki genel pediatristler, çocuk psikiyatristleri ve pediatrik acil servisler, anksiyete, depresyon, karanlık düşünceler ve intihar eylemleri dâhil olmak üzere çeşitli zihinsel bozukluklarla ilgili ayaktan ve yatan hasta konsültasyonlarında ve hastaneye yatışlarda önemli bir artış gözlemledi (Gras-Le Guen vd., 2021). COVID-19 pandemisinin ergen ruh sağlığı üzerindeki etkilerini incelemenin önemini anlamak için öncelikle ergenlik döneminde meydana gelen ve bunu özellikle sıkıntılı bir dönem haline getirebilecek ruhsal dalgalanmaları akılda tutmak gerekir.

Ergenlik, gelişim teorisyenleri tarafından genellikle bir fırtına ve stres dönemi olarak adlandırılır (Casey vd., 2010). Bu durum, erken ergenlik döneminden itibaren beyinde meydana gelen ve gerçek ve/veya algılanan stres faktörlerine tepki olarak duygusallığın arttığı bir “nöral uyumsuzluk” ile sonuçlanan fiziksel ve kimyasal değişikliklerden kaynaklanmaktadır (Bailen, Green ve Thompson, 2019). Dolayısıyla herhangi olağan dışı bir yaşantı olmaksızın gençler ruhsal olarak etkiye açıktır. Bunun yanı sıra ergenlik, gençlerin ebeveynleriyle daha az ve akranlarıyla daha fazla etkileşime girdiği bir bağımsızlık dönemidir. Gençler bu dönemde ebeveynlerinden bağımsızlık için çabaladıkça, akranlarıyla geçirdikleri zaman önemli ölçüde artar ve ilk kez ebeveynlerden ziyade arkadaşlar birincil etkileşim ve etki kaynağı haline gelir. Bununla birlikte, ergenlik döneminde ortaya çıkan artan sosyal duyarlılık, akran ilişkilerinin önemli bir çatışma, reddedilme ve kişilerarası stres kaynağı olabilir. Ergenlik döneminde, akranlar tarafından kabul edilme ve reddedilme davranışları, gençlerin benlik kavramını ve değerini şekillendirir. Bu nedenle, bu önemli gelişimsel zaman sırasında olumsuz akran etkileşimleri, zayıf benlik kavramına, düşük bir değer duygusuna ve ardından kaygı ve depresyon semptomlarında artışa yol açabilir. Bunun tersi olarak pozitif akran ilişkileri ise sosyal ve duygusal destek sağlayabilir ve hem depresyon hem de kaygı riskine karşı gençleri korur (La Greca ve Harrison, 2005).

97

Ergenlik döneminde akranların önemini vurgulayan sonuçlar, COVID-19 krizi sırasında gençlerin en büyük endişelerinin sosyal etkileşimlerinde ve faaliyetlerinde aksama olduğu, buna karşın virüse yakalanma veya hastalanma konusundaki endişelerin daha düşük olduğunu gösterdi. Bu, gençlerde en fazla sıkıntıya neden olanın virüsün kendisinden ziyade virüsün yayılmasını azaltmak için uygulanan kısıtlamalar olduğunu gösteriyor (Magson vd.,2021). Ancak COVID-19 karantinaları dolayısıyla gençlerin birbirleriyle iletişimleri kısıtlandı. İzolasyon tedbirleri ve yüz yüze eğitime ara verilmesi COVID-19 pandemisi sosyal mesafeyi sağlamak için yaygın olarak kullanılan uzun vadeli ve katı izolasyon politikaları, genç bireylerin sosyal ilişkilerinde ve davranışlarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu noktada gençleri, en çok ihtiyaç duydukları sosyal ve duygusal ilişkiler içeren arkadaşlıklarından uzak tuttu. Nitekim, gençlere odaklanan bir çalışmada, 622 Kanadalı ergen ve genç yetişkin arasında pandemiden üç ay önce ruh sağlığı semptomlarının retrospektif raporları, pandemi izolasyon sürecinin üç haftasında karşılaştırılmıştır. Katılımcılar, özellikle depresyon/düşük ruh hali ve kaygı olmak üzere, dönem boyunca ruh sağlıklarının iyiliğinde azalma bildirmişlerdir (Hawke vd.,2020). Kişilerarası streste artışı, artan duygusal tepkisellik ve düşük duygu düzenleme ile birleştiğinde, ergenleri genel kaygı, yeme bozuklukları, depresyon ve sosyal kaygı dâhil olmak üzere birçok yaygın psikopatoloji biçimi geliştirme riskiyle karşı karşıya bırakabilir (Rapee vd., 2019).

Tablo 1. Gençler tarafından COVID-19 Sürecinde beyan edilen olumsuzluklar

Tema	Tanım	Örnek İfade
Ekonomik güçlükler	Mali sıkıntı veya iş/gelir/çalışma saatlerini kaybetme. Ailede geçim sıkıntısı.	<i>“Yaz aylarında müzisyen veya mevsimlik çalışan olarak çalışabilmemi engelledi ve birçok kişisel mali soruna neden oldu.”</i>
Akıl sağlığı	Ruh sağlığı üzerinde olumsuz etki.	<i>“Son zamanlarda daha sosyal, dışa dönük ve sağduyulu olmaya yönelik girişimlerde bulunduktan sonra, çok daha içe dönük, endişeli ve hareketsiz bir yaşam tarzına dönüş.”</i>
Sosyal izolasyon, kayıp aile veya arkadaşlar	Arkadaşlar ve aile ile en aza indirilmiş sosyal temas, yalnızlık, izolasyon.	<i>“COVID-19 daha önce bildiğim gibi hayatımı elimden aldı. Herkesin içinde korkuya kapıldım. Kendimi izole edilmiş hissediyorum ve sadece hayatımı geri istiyorum.”</i>
Günlük rutine geçiş	Normal günlük aktiviteleri yapamamak, evde sıkılmak, içine kapanık hissetmek.	<i>“Sürekli içerideyim ve üretken hiçbir şey yapmıyorum, bu çok sıkıcı ve sinir bozucu olmaya başladı.”</i>
Eğitim değişiklikleri veya okulların kapalı olması	Eğitim üzerinde olumsuz etki.	<i>“Okulda olmamaktan ve tüm arkadaşlarımı her gün görmekten nefret ediyorum. Ödevleri yapmakta ve genel olarak derslerime devam etmekte zorlanıyorum.”</i>

Genel negatif	Belirli ayrıntılar olmadan herhangi bir olumsuz yorum.	<i>"Hayatımın en heyecan verici ve eğlenceli yıllarını mahvetti."</i>
Genel değişiklik	Belirli ayrıntılar olmadan herhangi bir değişiklik ile ilgili yorumlar	<i>"Bütün hayatımı tuhaflaştırdı"</i>

Tetreault ve meslektaşları (2021) 989 genç erkeklerle yapılan araştırmada COVID-19'un ruh sağlığını olumsuzluk bildirimlerini aşağıdaki tabloda (Tablo 1) da görüldüğü gibi sınıflandırdılar. Çin'de 12-18 yaşları arasında yaklaşık 8079 öğrenci ile çevrimiçi gerçekleştirilen bir çalışmanın verileri ise, arasında depresif belirtilerin %43, kaygı belirtilerinin %37 ve kaygı belirtilerinin görülme sıklığının %31 olduğunu ve öğrencilerin sınıfları yükseldikçe bu belirtilerin arttığını ortaya koymuştur (Zhou vd.,2020). Türkiye'de yaşları 12 ila 18 olan 745 ergenle yapılan bir çalışma pandemi döneminde okulların kapanması ve ev karantinası gençlerde kaygı ve yalnızlığa neden olduğuna ve pandeminin gençlerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerine işaret etmiştir (Kılınçel, Kılınçel, Muratdağı, Aydın ve Usta, 2021).

99

Bu bilgiler ve araştırmalara dayanarak; ergenliğin gelişimsel özellikleri, bu sosyal duygusal bozuklukların tipik başlangıç yaşı ve ergenlerin okullarını çevrimiçi olarak yürütmeleri, zamanlarının çoğunu kapalı mekânlarda geçirmeleri ve fiziksel olarak akranlarından ayrı olmaları gerçeği, COVID-19 küresel salgını sırasında gençlerin psikolojik sorunlar geliştirme riskindeki artışa neden olmasının şaşırtıcı olmadığı söylenebilir.

I.B. GENÇLERİN AİLE İLİŞKİLERİNE OLASI ETKİLER

Birçok ülke; okulları, etkinlik merkezlerini, sinema ve tiyatroları, konser salonlarını, kursları, sosyal tesislerini kapattığı için ailelerin, çocukların ve gençlerin ev içindeki günlük yaşamları da değişmektedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), pandemi nedeniyle 1,38 milyar öğrencinin okul veya çocuk bakımı dışında olduğunu ve grup ve açık hava etkinliklerine, takım sporlarına veya oyun alanlarına erişiminin olmadığını belirtmiştir (Cluver vd., 2020).

COVID-19 karantinaları sürecinde birçok insan evde kalıp uzaktan çalıştı ve okula giden çocukları olan ebeveynler de evde eğitimin ve bakımın yeni talepleriyle karşı karşıya kaldılar. Bu talepler, daha yaşlı yetişkinlere veya kronik davranış sorunları, özel ihtiyaçları veya engelleri olan çocuklara bakmak zorunda

olan ebeveynler için oldukça yorucu bir zaman dilimi haline geldi. Birçok ailenin karşı karşıya olduğu yüksek derecede ekonomik belirsizlik göz önüne alındığında, ebeveynler genellikle çocuklarıyla sınırlı kaynaklarla stresli koşullar altında yaşamlarını sürdürdü. Veriler ayrıca düşük gelirli ailelerin bu süre zarfında daha belirgin şekilde etkilendiğini göstermiştir (Valentino-DeVries, Lu ve Dance, 2020). Gelecekle ilgili büyük bir belirsizlikle karşı karşıya kaldıkları için ebeveynlerin bu salgın sırasında yaşadıkları stresli “(ebeveyn, eş, çalışan, işveren, bakıcı, öğretmen vb.) çeşitli roller, sorumluluklar ve beklentilerin çatışmasını” yaşadılar (Coyne vd., 2020). Bu açıdan bakıldığında, fiziksel mesafe ve tecrit önlemleri toplum temelli bulaşmaların azaltılmasına yardımcı olsa da, aile hayatına da zarar verdiği düşünülebilir. Karantina, özgürlüğün ve mahremiyetin azalmasına ve dolayısıyla daha fazla strese yol açabilmektedir. Araştırmacılar bu dönemde, ebeveynlerin stresinin artması nedeniyle, artan aile içi şiddet ve çocuk istismarı riski konusunda uyarılarda bulunmuştur. COVID-19'dan etkilenen ülkelerdeki çocuk koruma hizmetleri, çocuk istismarı vakalarında ve sevklerinde artış olduğunu bildirilmiştir (Every-Palmer, vd.,2020; Humphreys, Myint ve Zeanah, 2020). Örneğin, Yeni Zelanda’da yapılan bir araştırmada karantina tedbirlerinin uygulandığı 12 aylık bir süre içinde aile bireylerinin %0,7'sinin fiziksel saldırı veya taciz ve tehdit edici davranışa maruz kaldığını ve %0,4'ünün bir aile üyesi tarafından cinsel saldırıya maruz kaldığını tespit etmiştir (Every-Palmer, vd.,2020).

I.C. GENÇLERİN EĞİTİM SÜREÇLERİNE OLASI ETKİLER

UNESCO genel direktörü Audrey Azoulay bu durumun vahametini şu sözlerle özetlemişti: *“Eğitim kurumlarının uzun süre ve tekrar tekrar kapanması, öğrenciler üzerinde artan bir psiko-sosyal zarara yol açmakta, öğrenme kayıplarını ve okuldan ayrılma riskini artırmakta ve orantısız bir şekilde en savunmasız olanları etkilemektedir. Bu nedenle okulların tamamen kapatılması son çare olmalı ve okulların güvenli bir şekilde yeniden açılması bir öncelik olmalıdır.”*

Ancak, UNESCO verilerine göre, COVID-19 pandemisinin ilk yılında, (dünya öğrenci nüfusunun yarısından fazlası) 800 milyondan fazla öğrenci eğitimlerine ara vermiştir. Bu eğitimlerde içlerinde salgın sırasında Türkiye’nin de bulunduğu 188 ülke, okulları kapattı. Bazı ülkelerde yarı zamanlı eğitim uygulamaları ile öğrencilerin okula geliş zamanlarında kısıtlamaya gitmiştir (UNESCO,2021).

Tüm dünyadaki uygulamalara benzer şekilde Türkiye’de de Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullar ile Yükseköğretim Kurumu’na bağlı üniversitelerin tatil edilmesi sonucu eğitim kesintiye uğramış, ancak eğitim ve öğretim “EBA/Eğitim Bilişim Ağı” sistemi ve üniversitelerin kendi içindeki uzaktan eğitim olanakları ile evden sürdürülmüştür.

Yüz yüze derslerin olmaması, çevrimiçi platformların ve diğer teknoloji açısından zengin faaliyetlerin kullanılmasıyla bir şekilde telafi edilebilse de, gerekli dijital cihazlara erişim nüfus arasında eşit olarak dağılmamaktadır. Özellikle, bu cihazlara erişim imkânlarından yoksun olan sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı geçmişe sahip çocuklar ve gençler, COVID-19 krizinden ciddi şekilde etkilenmiş ve sonuç olarak öğrenme eşitsizlikleri artmıştır. OECD (2020) raporuna göre her tür çevrimiçi öğrenme etkinliği için ön koşul, öğrencilerin bir bilgisayara erişiminin olmasıdır. Kriz öncesi toplanan PISA (2018) verilerine göre, COVID-19 salgını başlamadan önce tüm öğrenciler tarafından karşılanmayan bir ön koşuldur. Türkiye'de öğrencilerin %67'si okul çalışmaları için kullanabilecekleri bir bilgisayara sahip olduklarını bildirmiştir ki bu oran OECD ortalamasının (%89) altındadır. Sosyo-ekonomik dağılımın en alt çeyreğinden gelenler için, öğrencilerin %36'sı okul çalışmaları için kullanabilecekleri bir bilgisayara sahip olduklarını bildirmiştir ki bu da OECD ortalamasının (%78) altındadır. Ayrıca, ev bilgisayarına erişim, kullanımının hanenin diğer üyeleriyle paylaşılması gerektiği durumlarda krizle birlikte kötüleşmiş olabilir. Evde eğitim için yeterli bir iklim yaratmanın koşulları, yalnızca teknolojiye erişime değil, aynı zamanda evde öğrenme için uygun bir fiziksel alanın bulunup bulunmadığına da bağlıdır. Türkiye'de öğrencilerin %87'si evde çalışmak için sessiz bir yere sahip olduğunu bildirmiştir ki bu da nispeten OECD ortalamasının (%91) altındadır. Bu oran, sosyo-ekonomik dağılımın alt çeyreğinden gelen öğrenciler için %77 olup, OECD ortalamasının (%85) altındadır. Bilgisayarlara erişim gibi, çalışmak için sessiz bir yere erişim de ebeveynlerin uzaktan çalışma ve kardeşlerin evde eğitim için benzer ihtiyaçları nedeniyle kriz sırasında kötüleşmiş olabilir.

Türkiye'de üniversiteler de resmi olarak uzaktan eğitime geçiş yaptı. Bu, üniversite kampüslerinin geçici olarak kapatılması anlamını taşıdığından ve birçok sosyal faaliyetlerine ara verdi. Ayrıca bu kriz nedeniyle işyerinin kapanması ve evden çalışmaya geçilmesi üniversite gençliğinin staj imkânlarını da kısıtladı. Genç yetişkinlerin, bu olağanüstü koşulların sosyo-duygusal sağlıkları, öğrenmenin sürekliliği, finansman ve mesleki gelişimleri üzerinde bir etkisi olabileceği kesindir.

Okullar, öğrenciler için güvenli ve destekleyici öğrenme ortamları sağladığı, öğretmenleri ve diğer personeli istihdam ettiği ve ebeveynlerin, velilerin ve bakıcıların çalışmasına olanak sağladığı için toplulukların altyapısının önemli bir parçasıdır. Okul ortamı, akran etkileri yoluyla başarı sağlar. Okul ve sınıf ortamında olmak, diğer sınıf arkadaşlarıyla etkileşim kurma fırsatı verir ve gelecekteki büyüme için önemli olumlu sosyal beceriler üretir. Sosyal etki, rekabet, modelleme ve dolaylı öğrenme yoluyla akranlardan birçok öğrenme gerçekleşir. Sınıf içi etkinlikler, öğretmenler ve diğer öğrencilerle etkileşim, olumlu benlik saygısı, özgüven gelişimi ve bir kimlik duygusu oluşturma için gereklidir. Ayrıca, okula devam ve okula bağlılık, çocuklar ve gençler için bir dizi kötü fiziksel ve zihinsel sağlık sonuçlarına karşı koruyucu faktörler olarak

tanımlanmıştır (Bond vd.,2007). Zaman içinde pandemi kontrolü için okulların kapatılmasının gerçek etkinliğini değerlendirmeye çalışan birçok araştırma olmasına rağmen, bu soruya kesin bir cevap verilmemiştir. Mevcut bulgular, yeterli öğrenmeyi sağlamak ve sosyal ve ekonomik sorunlardan kaçınmak için okulların açık kalması gerektiğini doğrulamaktadır. Evde ve okulda çocukları takip eden yetişkinlerin önleme tedbirlerine yönelik tavsiyelere kesinlikle uyması ve okul tesislerinin enfeksiyonun yayılmasını önemli ölçüde azaltmak için optimize edilebilmesi şartıyla okulların açılması önerilmiştir (Esposito, Cotugno, ve Principi, 2021; Walger vd.,2020).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşanmakta olan pandemi, milyonlarca insan üzerinde yıkıcı etkilerde bulunmuş ve pek çok bedele sebep olmuştur. Ancak çocuklar ve gençler, virüsün bir sonucu olarak tanık olunan daha büyük toplumsal değişimlere karşı özellikle savunmasızdır. Örneğin, dünyanın dört bir yanındaki çocuklardan dijital araçlar aracılığıyla uzaktan öğrenmeleri istendikçe, eğitime erişim zorlaştı ve eğitimdeki keskin dijital uçurum daha belirgin hale gelmiştir. Birer eğlence aracı olan dizüstü bilgisayarlar ve tabletler, bu süreçte herkesin karşılayamayacağı temel eğitim aracı haline gelmiştir. COVID-19 nedeniyle okula gitmeyen öğrencilerin yarısının çevrimiçi öğrenmeye erişemediğini ve UNESCO'ya göre, yaklaşık 830 milyon çocuğun evde bir bilgisayara erişimi olmadığını göstermiştir. Ancak aşılmanın yaygınlaşmasıyla birlikte, hayat pratiklerinin normal seyrine girmesi beklenmektedir. Okula dönüş, birçok öğrenci için hoş bir hareket olsa da, hala bir sıkıntı kaynağı olarak deneyimlenebilir. Yeniden giriş, bir uyum süreci ve öğrencilerin evde aileleriyle deneyimledikleri “yeni-normal” rutinlerin kırılmasını gerektirir. Bazı öğrenciler ayrılık kaygısı yaşayabilir, diğerleri virüs kapmaktan korkabilir, sosyal yaşamın ve okulun hızını ve gürültüsünü rahatsız edici bulabilir. İyi uyum sağlayanlar için bile, bir “tecrit sonrası okul”a alışmak zaman ve enerji gerektirir – maske takmak, günlük ateş kontrolleri için sıraya girmek, sınıflara girerken el yıkamak ve arkadaşlarıyla 1,5 metre mesafeyi korumak çoğu öğrenci için zor olabilir. Bir öğrenci uzaktan öğrenme döneminde (olumlu yeniden değerlendirme, duygusal işleme ve güçlü yönlerin kullanımı yoluyla) ne kadar iyi başa çıktıysa, kampüse döndüklerinde stres yoluyla büyüme şansları o kadar yüksek olabilir.

Gençlerin ciddi COVID-19 vakalarına sahip olma olasılıkları daha düşük olduğundan, güvenlikleri konusunda yanlış bir güven duygusuna sahip olabilirler. Büyük gruplar halinde başkalarıyla kaynaşmanın, partilere katılmanın, maske takmamanın ve topluluk pandemi yönergelerini görmezden gelmenin onları ciddi şekilde tehlikeye atmayacağını hissedebilirler.

Stresli yaşam olayları, uzun süreli ev hapsi, endişe, internet ve sosyal medyanın aşırı kullanımı bu pandemi sırasında ergenlerin ruh sağlığını etkileyebilecek önemli faktörlerdir. COVID-19 pandemisinin gençlerin yaşamları üzerinde neden olduğu psiko-sosyal ve zihinsel sağlık etkileri önemlidir. COVID-19'un ruh sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin araştırmalar henüz başlangıç aşamasında olduğundan, bu pandeminin gençlerin duygusal esenliği üzerindeki uzun vadeli etkilerini anlamak için daha uzun süreli araştırmalara ihtiyaç vardır. Uygun psikolojik müdahaleler olmadan, ergenler arasındaki depresyon ve anksiyete genellikle yetişkinliğe kadar sürer ve kardiyovasküler hastalık gibi yaşa bağlı hastalıkların risk faktörlerini yükseltir (Danese vd.,2009). Pandemiden sonraki en büyük zorluklardan biri bu tür stres sekelleriyle başa çıkmak olacaktır. Pandemi akut döneminde, sosyal uzaklaşma, aile hayatının yeniden düzenlenmesi, okuldan uzak kalma, COVID-19 enfeksiyonlarına yakalanma korkusu ve muhtemelen aile üyeleri ya da arkadaşlarının kaybı gibi stres faktörleri ön plandadır. Bazı ebeveynler işlerini veya işyerlerini kaybetmiş olabilirken, diğerleri birikmiş bir iş yüküyle uğraşmak veya işte büyük bir yeniden düzenleme yapmak zorunda kalabilir (Reyhan, 2020). Ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek müdahaleleri genel sağlık ve çocuk koruma hizmetleri aracılığıyla dile getirilse de; sektörler arası çabaları entegre eden platformlar olarak devlet okulları aracılığı ile bu desteği sağlayabilir.

103

Bu nedenlerle, sağlıklı uygulamaların ve yaşam tarzlarının benimsenmesi yoluyla evden fiziksel ve psikolojik iyi oluşu destekleyen duygusal ve sosyal becerilerin geliştirilmesi için ailelere ve öğretmenlere rehberlik eden ve uzaktan uygulanabilecek yenilikçi stratejilerin belirlenmesi önemlidir. Ergenlik dönemindeki sosyal izolasyon, kişilerarası stres ve ruh sağlığı sorunları, yaşam boyu ruh sağlığı sorunlarının habercisi olabileceğinden, ebeveynler ve öğretmenler, gençlere sosyal ağlarını sürdürmenin yollarını bulmada, gençleri duygusal sıkıntı belirtileri açısından izlemeye, olumlu ve destekleyici ev ve öğrenme ortamları sağlamada ve ruh sağlığı uzmanlarıyla erken ilişki kurmada yardımcı olmaya teşvik edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Al Hourani, H., Alkhatib, B. ve Abdullah, M. (2021). Impact of COVID-19 Lockdown on Body Weight, Eating Habits, and Physical Activity of Jordanian Children and Adolescents. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 2021 February, 1-9. doi.org/10.1017/mp.2021.48
- Bailen, N. H., Green, L. M.ve Thompson, R. J. (2019). Understanding emotion in adolescents: A review of emotional frequency, intensity, instability, and clarity. *Emotion Review*, 11(1), 63-73. doi.org/10.1177/1754073918768878

- Bond, L., Butler, H., Thomas, L., Carlin, J., Glover, S., Bowes, G. ve Patton, G. (2007). Social and school connectedness in early secondary school as predictors of late teenage substance use, mental health, and academic outcomes. *Journal of Adolescent Health*, 40(4), 357-e9. doi.org/10.1016/j.jadohealth.2006.10.013
- Casey, B. J., Jones, R. M., Levita, L., Libby, V., Pattwell, S. S., Ruberry, E. J. ve Somerville, L. H. (2010). The storm and stress of adolescence: insights from human imaging and mouse genetics. *Developmental Psychobiology: The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology*, 52(3), 225-235. doi.org/10.1002/dev.20447
- Chanchlani, N., Buchanan, F. ve Gill, P. J. (2020). Addressing the indirect effects of COVID-19 on the health of children and young people. *CMAJ*, 192(32), E921-E927. doi.org/10.1503/cmaj.201008
- Chen, F., Zheng, D., Liu, J., Gong, Y., Guan, Z. ve Lou, D. (2020). Depression and anxiety among adolescents during COVID-19: A cross-sectional study. *Brain, behavior, and immunity*. [doi:10.1016/j.bbi.2020.05.061](https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.05.061)
- Cihanyurdu, İ., İlbasmış, Ç., Aksoy, A. T., Ünver, H. ve Rodopman, A. (2021). COVID-19 Salgınında Ergenlerin Geleceğe Yönelik Kaygı ve Umut Düzeyleri. *Turk J Child Adolesc Ment Health*, 28(1), 19-26. doi.org/10.4274/tjcamh.galenos.2020.68552
- Cluver, L., Lachman, J. M., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., Rakotomalala, S. ve McDonald, K. (2020). Parenting in a time of COVID-19. *Lancet*, 395(10231). [doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30736-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30736-4)
- Coyne, L. W., Gould, E. R., Grimaldi, M., Wilson, K. G., Baffuto, G. ve Biglan, A. (2020). First things first: parent psychological flexibility and self-compassion during COVID-19. *Behavior analysis in practice*, 1-7. doi.org/10.1007/s40617-020-00435-w
- Çelebioğlu, A., Aytekin Özdemir, A., Küçüköğlü, S. ve Ayran, G. (2020). The effect of Internet addiction on sleep quality in adolescents. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 33(4), 221-228. doi.org/10.1111/jcap.12287
- Danese, A., Moffitt, T. E., Harrington, H., Milne, B. J., Polanczyk, G., Pariante, C. M. ve Caspi, A. (2009). Adverse childhood experiences and adult risk factors for age-related disease: depression, inflammation, and clustering of metabolic risk markers. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 163(12), 1135-1143.
- Dong, H., Yang, F., Lu, X. ve Hao, W. (2020). Internet addiction and related psychological factors among children and adolescents in China during the

- coronavirus disease 2019 (COVID-19) epidemic. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 751. doi.org/10.3389/fpsy.2020.00751
- Esposito, S., Cotugno, N., ve Principi, N. (2021). Comprehensive and safe school strategy during COVID-19 pandemic. *Italian journal of pediatrics*, 47(1), 1-4. doi: 10.1186/s13052-021-00960-6.
- Every-Palmer, S., Jenkins, M., Gendall, P., Hoek, J., Beaglehole, B., Bell, C., ve Stanley, J. (2020). Psychological distress, anxiety, family violence, suicidality, and wellbeing in New Zealand during the COVID-19 lockdown: A cross-sectional study. *PLoS one*, 15(11), doi.org/10.1371/journal.pone.0241658
- Gallo, L. A., Gallo, T. F., Young, S. L., Moritz, K. M. ve Akison, L. K. (2020). The impact of isolation measures due to COVID-19 on energy intake and physical activity levels in Australian university students. *Nutrients*, 12(6), 1865. doi.org/10.3390/nu12061865
- Gras-Le Guen, C., Hentgen, V., Dubos, F., Kochert, F., Balençon, M., Levy, C., ve Cohen, R. (2021). French Pediatric Societies Call for School to Stay Open amid the Coronavirus Disease 2019 Pandemic. *The Journal of Pediatrics*. doi: [10.1016/j.jpeds.2021.04.001](https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2021.04.001)
- Gudbjartsson, D. F., Helgason, A., Jonsson, H., Magnusson, O. T., Melsted, P., Norddahl, G. L. ve Stefansson, K. (2020). Spread of SARS-CoV-2 in the Icelandic population. *New England Journal of Medicine*, 382(24), 2302-2315. doi.org/10.1056/NEJMoa2006100
- Guo, J., Fu, M., Liu, D., Zhang, B., Wang, X. ve van IJendoorn, M. H. (2020). Is the psychological impact of exposure to COVID-19 stronger in adolescents with pre-pandemic maltreatment experiences? A survey of rural Chinese adolescents. *Child abuse & neglect*, 110, doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104667
- Guthold, R., Stevens, G. A., Riley, L. M. ve Bull, F. C. (2020). Global trends in insufficient physical activity among adolescents: a pooled analysis of 298 population-based surveys with 1,6 million participants. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(1), 23-35. [doi.org/10.1016/S2352-4642\(19\)30323-2](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(19)30323-2)
- Hidayati D. S. (2019). "Smartphone addiction and loneliness in adolescent," in *Proceedings of the 4th ASEAN Conference on Psychology, Counselling, and Humanities (ACPCH 2018)*, Paris.
- Humphreys, K. L., Myint, M. T. ve Zeanah, C. H. (2020). Increased risk for family violence during the COVID-19 pandemic. *Pediatrics*, 146(1). doi.org/10.1542/peds.2020-0982
- Kardaş, F. ve Tanhan, F. (2018). Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin travma sonrası stres, travma sonrası büyüme ve umutsuzluk düzeylerinin

- incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-36. doi.org/10.23891/efdyyu.2018.60
- Kılınçel, Ş., Kılınçel, O., Muratdağı, G., Aydın, A. ve Usta, M. B. (2021). Factors affecting the anxiety levels of adolescents in home-quarantine during COVID-19 pandemic in Turkey. *Asia-Pacific Psychiatry*, 13(2), doi: [10.1111/appy.12406](https://doi.org/10.1111/appy.12406)
- Kronenberg, M. E., Hansel, T. C., Brennan, A. M., Osofsky, H. J., Osofsky, J. D. ve Lawrason, B. (2010). Children of Katrina: Lessons learned about postdisaster symptoms and recovery patterns. *Child development*, 81(4), 1241-1259. doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01465.x
- La Greca, A. M. ve Harrison, H. M. (2005). Adolescent peer relations, friendships, and romantic relationships: Do they predict social anxiety and depression?. *Journal of clinical child and adolescent psychology*, 34(1), 49-61. doi.org/10.1207/s15374424jccp3401_5
- Magson, N. R., Freeman, J. Y., Rapee, R. M., Richardson, C. E., Oar, E. L. ve Fardouly, J. (2021). Risk and protective factors for prospective changes in adolescent mental health during the COVID-19 pandemic. *Journal of youth and adolescence*, 50(1), 44-57. doi.org/10.1007/s10964-020-01332-9
- OECD, (2020). Erişim tarihi: 10.05.2021 <https://www.oecd.org/education/Turkey-coronavirus-education-country-note.pdf>
- PISA (2018). Erişim tarihi: 10.05.2021 <https://doi.org/10.1787/19963777>
- Reyhan, E. (2020). COVID-19 Enfeksiyonunun Çocuklar Üzerindeki Psikososyal Etkileri. *Yüksek İhtisas Üniversitesi-Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1, 109-114. doi.org/10.51261/yiu.2020.00026
- Rapee, R. M., Oar, E. L., Johnco, C. J., Forbes, M. K., Fardouly, J., Magson, N. R. ve Richardson, C. E. (2019). Adolescent development and risk for the onset of social-emotional disorders: A review and conceptual model. *Behaviour Research and Therapy*, 123, doi.org/10.1016/j.brat.2019.103501
- Ruiz-Roso, M. B., de Carvalho Padilha, P., Mantilla-Escalante, D. C., Ulloa, N., Brun, P., Acevedo-Correa, D. ve Dávalos, A. (2020). Covid-19 confinement and changes of adolescent's dietary trends in Italy, Spain, Chile, Colombia and Brazil. *Nutrients*, 12(6), 1807. doi.org/10.3390/nu12061807
- Sülün, A. A., Yayan, E. H. ve Düken, M. E. (2021). COVID-19 Salgını Sürecinin Ergenlerde Akıllı Telefon Kullanımına ve Uyku Üzerine Etkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 28(1), 35-40. doi.org /10.4274/tjcamh.galenos.2021.02996

- Tetreault, E., Teferra, A. A., Keller-Hamilton, B., Shaw, S., Kahassai, S., Curran, H. ve Ferketich, A. K. (2021). Perceived Changes in Mood and Anxiety Among Male Youth During the COVID-19 Pandemic: Findings From a Mixed-Methods Study. *Journal of Adolescent Health*, 1-7 doi.org/10.1016/j.jadohealth.2021.05.004
- Thorisdottir, I. E., Asgeirsdottir, B. B., Kristjansson, A. L., Valdimarsdottir, H. B., Tolgyes, E. M. J., Sigfusson, J. ve Halldorsdottir, T. (2021). Depressive symptoms, mental wellbeing, and substance use among adolescents before and during the COVID-19 pandemic in Iceland: a longitudinal, population-based study. *Lancet Psychiatry*. [doi.org/10.1016/S2215-0366\(21\)00156-5](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(21)00156-5)
- Umaç, E. ve Aydın, A. (2021). COVID-19 Salgınında Ergenlerin Sağlığının Korunması ve Sürdürülmesi: Annelerin Perspektifinden. *Çocuk Dergisi*, 21 (1), 68-73. doi.org/10.26650/jchild.2021.1.824786
- UNESCO, (2021). Erişim tarihi:11.05.2021 <https://en.unesco.org/news/unesco-figures-show-two-thirds-academic-year-lost-average-worldwide-due-covid-19-school>
- Valentino-DeVries, J., Lu, D. ve Dance, G. J. X. (2020). Location data says it all: Staying at home during coronavirus is a luxury. *The New York Times*. Erişim tarihi: 10.05.2021 <https://www.nytimes.com/interactive/2020/04/03/us/coronavirus-stay-home-rich-poor.html>
- Walger, P., Heininger, U., Knuf, M., Exner, M., Popp, W., Fischbach, T. ve Simon, A. (2020). Children and adolescents in the CoVid-19 pandemic: Schools and daycare centers are to be opened again without restrictions. The protection of teachers, educators, carers and parents and the general hygiene rules do not conflict with this. *GMS hygiene and infection control*, 15.(11) doi: [10.3205/dgkh000346](https://doi.org/10.3205/dgkh000346)
- Waters, L., Allen, K. A. ve Arslan, G. (2021). Stress-related growth in adolescents returning to school after Covid-19 school closure. *Frontiers in Psychology*, 12. doi.org/10.3389/fpsyg.2021.643443
- WHO (2020). <https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-death-rate/#correct> (Erişim Tarihi: 05.04.2020)
- Worldometers (2021a). <https://www.worldometers.info/coronavirus/> Erişim tarihi: 11.05.2021
- Worldometers (2021b). <https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-age-sex-demographics/> Erişim tarihi:10.05.2021
- Yavaş-Çelik, M. (2021). Üniversite Sınavına Hazırlanan Gençlerin Covid-19 Korkusunun Öğrencilerin Tükenmişlik ve Anksiyetelerine Etkisi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14 (1), 19-28. doi.org/10.52976/vansaglik.760062

Zachary, Z., Brianna, F., Brianna, L., Garrett, P., Jade, W., Alyssa, D. ve Mikayla, K. (2020). Self-quarantine and weight gain related risk factors during the COVID-19 pandemic. *Obesity research & clinical practice*, 14(3), 210-216. doi.org/10.1016/j.orcp.2020.05.004

Zhou, S. J., Zhang, L. G., Wang, L. L., Guo, Z. C., Wang, J. Q., Chen, J. C. ve Chen, J. X. (2020). Prevalence and socio-demographic correlates of psychological health problems in Chinese adolescents during the outbreak of COVID-19. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 29(6), 749-758. doi.org/10.1007/s00787-020-01541-4

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflicts of Interest Statement:

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest in the study.

Maddi Destek / Financial Support:

Bu çalışmada herhangi bir fon veya maddi destekten yararlanılmamıştır.

No funding or financial support was used in this study.

Yazar Katkıları / Contribution Rate of the Authors:

Fikir / Idea: BK; Tasarım / Design: BK; Veri Toplama / Data Collecting: BK; Kaynak Tarama / Literature Review: BK; Analiz ve Yorum / Analysis and Discussion: BK; Makalenin Yazımı / Writing: BK.

(!) Yazar/yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Politik Psikoloji Dergisi sorumlu değildir.

(!) *The author/authors declared that all processes of this study are in accordance with research and publication ethics, and comply with ethical rules and principles of scientific citation. Otherwise, The Journal of Political Psychology is not responsible.*

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

POLİTİK PSİKOLOJİ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

The Journal of Political Psychology's Publication Policy

1. AMAÇ VE KAPSAMI

Ulusal ve uluslararası siyasal ve sosyal hadiseleri değişim ve süreklilik bağlamında psikoloji perspektifiyle anlamak gittikçe önem arz etmektedir. Bu çerçevede Politik Psikoloji Dergisi öncelikli olarak, politik ve psikolojik süreçleri etkileşimleri dahilinde anlamayı ve ifade etmeyi hedeflemektedir. Buna ek olarak, Politik Psikoloji Dergisi sosyal ve siyasal psikolojinin kapsamına giren epistemolojik, metodolojik, teorik ve kültürel konuları içeren bilimsel çalışmaları yayınlamayı esas alır. Dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkan sosyal, siyasal, iktisadi ve kültürel sorunları tartışmayı, açıklamayı ve analiz etmeyi hedefleyen ve siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, sosyoloji, felsefe, sosyal ve klinik psikoloji alanlarında ulusal ve uluslararası düzeyde kabul edilen bilimsel ve akademik niteliklere sahip çalışmalara yer vererek, ilgili alanlardaki bilgi birikimini zenginleştirmeyi amaçlamaktadır. Yayımladığı çalışmalarla ilgili alanlara kuramsal ve yöntemsel açıdan katkıda bulunmak, yeni bakış açıları ve yaklaşımlar kazandırmak derginin temel amaçlarındandır. Dergide yayımlanacak çalışmalar akademik ve bilimsel etik değerlere uygun olarak hazırlanmış özgün çalışmalar içerisinde uzman hakemlerin görüşleri doğrultusunda seçilmektedir. Politik Psikoloji Dergisi'nin yayımladığı tüm çalışmalar için açık erişim politikasını benimseyerek toplumun bilimsel ve entelektüel birikimini geliştirmeyi hedeflemektedir.

Politik Psikoloji Dergisi kamu yönetimi, siyaset psikolojisi, sosyal ve klinik psikoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, sosyoloji ve felsefe alanlarından çalışmalara yer veren uluslararası hakemli, elektronik bir dergidir. Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış çalışmalara yer verilmektedir.

Dergi **Haziran** ve **Aralık** aylarında olmak üzere yılda iki kere yayımlanır!

Dergide;

- Özgün Araştırma Makalesi
- Derleme Makale
- Kitap İncelemesi
- Yorumlar olmak üzere dört türden çalışmalara yer verilmektedir.

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

2. YAYIN POLİTİKASI

Politik Psikoloji Dergisi'nde yayımlanmak üzere kabul edilen yazıların her türlü yayın/telif haklarının dergiye ait olduğu yazar tarafından kabul edilir. Dergide yayımlanan makalelerin dil, etik, yasal ve bilimsel sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Tüm hakları saklıdır.

- Politik Psikoloji Dergisi yayımladığı tüm çalışmalar için açık erişim politikasını benimsemektedir.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar için yazarlardan herhangi bir başvuru veya değerlendirme ücreti alınmamaktadır. Ayrıca yazarlara veya hakemlere bir ödeme yapılmamaktadır.
- Dergiye gönderilen makalelerin yayımlanabilmesi için; daha önce başka yerde yayımlanmamış, başka yere yayımlanmak üzere sunulmamış ve başka yerde yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce yayımlanmış çalışmalara dergide yer verilmemektedir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, ancak basılmamış olması halinde ve bu durumun açıkça belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir. Çalışmaya ilişkin tüm etik sorumluluklar çalışmanın yazarına aittir.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar en fazla 3 yazarlı olmalıdır. Yazar çalışma ile birlikte intihal oranını gösteren belgeyi de göndermelidir. İntihal oranı (kaynakça hariç olmak üzere) %15'in üzerinde olan çalışmalar değerlendirmeye alınmaz ve yazarına iade edilir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar ilk olarak Editör Kurulu tarafından ön incelemeden geçirilir. Yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaların değerlendirilmesi akademik ve bilimsel etik değerlere bağlı kalınarak yapılmaktadır.
- Ön incelemeden sonra şekil ve nitelik bakımından uygun bulunan çalışmalar ilgili alanda uzman en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara ve makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir.
- Makaleyi değerlendirecek hakemlerin farklı kurumlardan olmasına dikkat edilmektedir.
- Hakemler kendilerine gönderilen çalışmayı 15 gün içinde değerlendirir. Bu süre içerisinde raporunu göndermeyen hakemle irtibata geçilerek değerlendirme için hakeme bir defaya mahsus olmak üzere 10 gün ek süre verilir. Hakem bu sürede de raporunu gönderemezse hakemin değerlendirme süreci sonlandırılır.
- İki hakemden de olumsuz rapor gelirse makale reddedilir. Hakemlerden bir olumlu bir olumsuz rapor gelmesi halinde, alanda uzman üçüncü bir hakemin

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

görüşüne başvurulur. İki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmak üzere kabul edilmiş sayılır.

- Yayın sürecinin herhangi bir aşamasında bilimsel araştırma ve yayın etiği ile uyuşmayan bir durumun tespit edilmesi halinde çalışma yayımlanmaz. Editör Kurulu çalışmanın yayımlanıp yayımlanmaması konusunda nihai takdir hakkını saklı tutar. Yayımlanmayan yazılar yazarına geri gönderilmeyecektir. Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi Editör Kuruluna aittir.
- Politik Psikoloji Dergisi'nde yayımlanmak üzere sunulan tüm çalışmaların telif haklarının dergiye devredilmiş olduğu yazarlar tarafından kabul edilmiş sayılır. Dergi gönderilen çalışmalar için yazarlara telif hakkı ödemez. Yayımlanan çalışmalardaki görüşlerin ve çıkarımların tüm sorumluluğu yazarlara aittir.
- Okuyucu dergide yayınlanan bir makalede önemli bir hata ya da yanlışlık fark ettiğinde ya da editöryal içerik ile ilgili herhangi bir şikâyet ya da önerisi olduğu zaman politikpskilojidergisi@gmail.com adresine mail atarak bu durumu bildirebilir. Bu geri bildirimler gelişmemiz için fırsat sağlayacağından memnuniyetle karşılanmaktadır.

111

3. ETİK İLKELER

Politik Psikoloji Dergisi uluslararası yayın etiği standartlarına bağlıdır. Bu nedenle yayımlama süreci ile ilgili yayıncı, editör, hakem ve yazar gibi tüm tarafların beklenen etik davranış standartlarında anlaşmaya varması önem taşımaktadır. Politik Psikoloji Dergisi Committee on Publication Ethics (COPE) ve Directory of Open Access Journals (DOAJ) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimsemektedir ve bu kapsamda tüm taraflardan aşağıdaki etik sorumlulukları taşımasını beklemektedir.

DERGİ EDITÖRÜNÜN SORUMLULUKLARI

- Editör bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir. Editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur.
- Editör kabul veya reddedilen makaleler ile ilgili çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.
- Editör yazarlar ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir.
- Editör hakemlerin ismini saklı tutmalı ve intihal/sahte veriye engel olmalıdır.

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

- Editör yayınlanmak üzere gönderilen bir makaleye ilişkin kabul veya reddetme kararı verirken çalışmanın önemi, özgünlüğü, netliği, geçerliliği ve derginin konu alanına uygunluğu gibi esasları dikkate almalıdır.
- Editör dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.
- Dergiye gönderilen makaleler herhangi bir önyargı olmaksızın açık, şeffaf, bilimsel ve objektif kriterler doğrultusunda değerlendirilmelidir. Editör makaleleri yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.
- Editör gönderilen makalelere ilişkin tüm bilgilerin makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder.
- Editör gerektiğinde düzeltme, açıklama, geri çekme ve özür yayınlamaktan çekinmemelidir
- Okurlar araştırmaların kim tarafından finanse edildiği, fon sahiplerinin araştırma ve yayın sürecinde bir rolü olup olmadığı konusunda bilgilendirilmelidir.

HAKEMLERİN SORUMLULUKLARI

112

Bilimsel ve akademik yayıncılıkta başarı için hakemlik sürecinin iyi işlemesi en önemli kıstaslardandır. Politik Psikoloji Dergisi hakemlik sürecinin korunmasını ve iyileştirilmesini taahhüt etmektedir. Bu nedenle hakemlerden aşağıdaki etik ilkelere bağlı kalmaları beklenmektedir:

- Hakem değerlendirmelerinin eleştirel ve tarafsız olması gerekmektedir.
- Kendisine değerlendirilmek üzere sunulan çalışmayı alanıyla ilgili bulmayan, eleştirmekte kendisini yetersiz hisseden ya da zamanında bir eleştiri sunamayacak durumdaki bir hakem, editörü bu durumdan haberdar ederek görevden çekilmelidir.
- Hakemler sadece metin üzerinden akademik bir değerlendirme yapmalı, yazarın/yazarların yetersizlikleri ile ilgili ve şahsiyetlerini zedeleyecek ifadelerden kaçınmalıdır.
- Hakemler değerlendirme formunda sorulan sorulara evet-hayır şeklinde cevap vererek geçmemeli, kararlarını gerekçelendirerek detaylı bir şekilde açıklamalıdır.
- Değerlendirilen metinler gizli belge niteliği taşımalı, editör tarafından yetkilendirilmiş kişiler dışındakilere gösterilmemeli ve makaleler hakkında tartışılmamalıdır.

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

Hakemlik sürecinde elde edilmiş ayrıcalıklı bilgi ve fikirler gizli tutulmalı ve kişisel çıkar için kullanılmamalıdır.

- Hakemler yazar tarafından belirtilmeyen ilgili yayınlanmış çalışmaları tanımlamalıdır. Bir hakem ayrıca değerlendirilen çalışma ile bilgileri dâhilinde daha önce yayınlanmış başka bir çalışma arasındaki esaslı bir benzerlik veya örtüşme durumunu editörün dikkatine sunmalıdır.

- Hakemler, yazarı ile aralarında rekabet, iş birliği veya başka türlü bağlantılar sebebiyle ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarının var olduğu çalışmaları değerlendirmemelidir.

Hakemlerin; yazarlar, fon sağlayıcılar, editörler vb. gibi taraflar ile menfaat çatışması bulunmamalıdır.

- Hakemler karar verme aşamasında editörlere, metinlerin iyileştirilmesinde de yazarlara yardımcı olabilmelidirler.

Politik Psikoloji Dergisi aşağıdaki durumlarda olan kişilere mümkün olduğu kadar hakemlik teklif etmemektedir:

- Yazarların daha önce ortak çalışma yayınladığı kişiler,
- İlgili çalışmanın ön okumalarında yardımcı olmuş kişiler,
- Yazarların daha önceden sorunu olduğu bilinen kişiler,
- Çalışmanın yayınlanmasından finansal fayda sağlayacak kişiler,
- Yazar ile aynı kurumda çalışan kişiler.

113

YAZARLARIN SORUMLULUKLARI

- Dergiye gönderilen tüm çalışmalar özgün olmalıdır ve yazarlar çalışmanın daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış orijinal çalışmalar olduğunu taahhüt etmelidirler.

- Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle ilgili materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır.

- Makalede yararlanılan tüm kaynaklara atıf yapılmalı, metin içinde atıf yapılan tüm eserlere kaynakça bölümünde eksiksiz yer verilmelidir.

- Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır. Yazarların isim sıralaması yazarlar tarafından ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarların yazar sıralamasına göre imzalayacağı Telif Hakkı Devir Formu dergi sistemine yüklenmelidir.

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

- Çalışmada kullanılan veriler çalışmada titizlikle sunulmalıdır. Hileli ve bilinçli yanlış ifadeler etik olmayan durumlara yol açabileceğinden kullanılmamalıdır.
- Yazarlar derginin yazım kurallarına uymalıdır. Bu bağlamda hakem, editör yardımcısı ve editör tarafından istenilen değişiklikleri zamanında ve titiz bir şekilde yerine getirmelidir. Dergi editörlüğü tarafından yazarlardan istenilen her türlü bilgi ve belgenin, makale ile ilgili yapılması istenilen değişikliklerin en geç 15 gün içerisinde yapılarak sistem üzerinden gönderilmesi ve editörün bilgilendirilmesi gerekmektedir. Süresi içerisinde söz konusu isteklerin yerine getirilmemesi makalenin reddedilmesine yol açar.
- Tüm yazarlar araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidir.
- Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve iş birliği yapma sorumluluğunu taşır.

114

DERGİ İNTİHAL POLİTİKASI

Politik Psikoloji Dergisi Aralık 2021 tarihi itibarıyla yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaları intihal programları aracılığıyla (Turnitin veya iThenticate) kontrol etmeye başlamıştır. Yazar çalışma ile birlikte intihal oranını gösteren belgeyi de göndermelidir. İntihal oranı (kaynakça hariç olmak üzere) %15’in üzerinde olan çalışmalar değerlendirmeye alınmaz ve yazarına iade edilir. Dergide yayımlanmış bir çalışmanın intihal yaptığı tespit edilirse Editör Kurulu makaleyi geri çekmek, meseleyi yazarın çalıştığı kurumdaki bölüm başkanına, dekanına ve/veya ilgili kurumlara bildirmek dâhil çeşitli işlemler yapma hakkını kendinde saklı tutar.

Politik Psikoloji Dergisi
The Journal of Political Psychology

**THE JOURNAL OF POLITICAL PSYCHOLOGY'S
PUBLICATION POLICY**

1. AIMS AND SCOPE

The Journal of Political Psychology seeks to expand its knowledge in relevant fields by publishing scientific and academic studies accepted at the national and international level that examine the interrelationships between psychological and political processes including social and cognitive psychology, political psychology, political science, sociology, economics, history, international relations, philosophy, and political theory. Contributing scientifically and methodologically to the fields applicable to the studies it publishes, as well as gaining new insights and methods, is one of the journal's key goals. The articles that will be published in the journal are chosen from original studies that have been prepared in compliance with academic and scientific ethical values, as well as expert referees' opinions. By pursuing an open access policy for all of the research it publishes, the Journal of Political Psychology hopes to advance scientific and intellectual awareness.

115

The Journal of Political Psychology is a peer-reviewed international publication that is published twice a year in June and December. Social and cognitive psychology, political psychology, public policy, political science, sociology, international relations, economics, business, and philosophy are among the subjects covered.

The journal publishes;

- *Original research articles*
- *Review articles*
- *Book reviews and*
- *Commentaries in Turkish or English languages.*

The studies submitted to the journal must not have been published elsewhere, submitted for publication before or approved for publication in order to be published. Papers that are presented at scientific meeting and have not been

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

published previously can be accepted. The number of authors on the studies that will be submitted to the journal does not exceed three. With the report, the author should provide a document showing the plagiarism rate. Studies with a plagiarism rate of more than 15% (excluding bibliography) are not assessed and are returned to the author.

2. PUBLICATION POLICY

The Journal of Political Psychology adopts open access policy for all published studies.

- *No application or evaluation fee is charged from the authors for the studies submitted to be published in the journal. Also, no payment can be made to authors or referees.*
- *In order for the articles sent to the journal to be published; it must not have been previously published, accepted for publication and submitted for publication elsewhere. All ethical responsibilities regarding the study belong to the author of the study.*
- *Texts to be sent to the journal should have a maximum of 3 authors. The author must send the document showing the plagiarism rate with the study. Studies with a plagiarism rate (excluding bibliography) over 15% are not evaluated and returned to their authors.*
- *Manuscripts sent to the journal are first examined by the Editorial Board. The evaluation of the studies sent for publication is made by adhering to academic and scientific ethical values.*
- *After the preliminary examination, the works found appropriate in terms of form and quality are evaluated by at least two referees who are experts in the relevant field. No information is given to the authors about the identities of the referees evaluating the article and to the referees about who the article belongs to.*
- *Referees to evaluate the article are primarily selected from different institutions.*
- *Referees should evaluate the work sent to them within 20 days. The referee who does not submit his report within this period is contacted and the referee is given an additional 10 days for the evaluation, for once. If the referee cannot send his report during this period, the referee's evaluation process is terminated.*

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

- *If negative reports are received from both referees, the article is rejected. In case of a positive and negative report from the referees, the opinion of a third referee, who is an expert in the field, is consulted. Articles that receive two positive reports are deemed to have been accepted for publication.*
- *If a situation inconsistent with scientific research and publication ethics is detected at any stage of the publication process, the study is not published. The Editorial Board reserves its final discretion on whether the work is published or not. Unpublished articles will not be sent back to their author. The decision authority on matters not mentioned here belongs to the Editorial Board.*
- *It is assumed that the writers have agreed to pass the copyrights of all works submitted for publication in the Journal of Political Psychology. The writers of submitted works are not compensated for their copyright. The writers are solely responsible for the opinions and conclusions expressed in the published studies.*
- *If a reader finds an important error or omission in an article published in the journal, or if they have any concerns about editorial content, they can contact politikpsikolojidergisi@gmail.com. This feedback is greatly appreciated because it will enable us to improve.*

117

3. ETHICAL PRINCIPLES

The Journal of Political Psychology follows international publishing ethics guidelines. As a result, all parties involved in the publication process, including publishers, editors, referees, and writers, must agree on the expected ethical conduct standards. The Committee on Publication Ethics (COPE) and the Directory of Open Access Journals (DOAJ) have published ethical publishing guidelines, and the Journal of Political Psychology requires all parties to bear the following ethical obligations in this context.

EDITORS' ROLES AND RESPONSIBILITIES

- *The editor has full responsibility and authority to accept or reject an article. The editor is responsible for the total quality of the content and publication.*
- *The editor should not have a conflict of interest regarding accepted or rejected articles.*

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

- *The editor does not allow any conflicts of interest between authors and referees and has full authority to appoint a referee.*
- *The editor should keep the referees anonymous and prevent plagiarism / fake data.*
- *While deciding whether to accept or reject an article submitted for publication, the editor should take into account the principles such as the importance of the study, its originality, clarity, validity, and the journal's suitability to the subject area.*
- *Editor is obliged to make the final decision on the articles to be published in the journal.*
- *Articles submitted to the journal should be evaluated in accordance with clear, transparent, scientific, and objective criteria without any prejudice. The editor evaluates the articles independently of the authors' ethnicity, gender, sexual orientation, nationality, religious belief, and political philosophy. It ensures that the articles submitted for publication are double-sided blind peer review.*
- *The editor guarantees that all information regarding the submitted articles will remain confidential until the article is published.*
- *The editor should not hesitate to issue corrections, clarifications, retractions and apologies when it's necessary.*
- *Readers should be informed of who finances research and whether funders have a role in the research and publication process.*

118

RESPONSIBILITIES OF REFEREES

One of the most critical factors for success in science and academic publishing is how well the refereeing process works. The refereeing method is something that the Journal of Political Psychology is dedicated to protecting and improving.

As a result, referees are required to follow the following ethical guidelines:

- *A referee who does not find the work being assessed relevant to his profession, feels inadequate to critique, or is unable to provide timely criticism should be dismissed by notifying the editor.*

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

- *Referees should make an academic assessment based solely on the text and refrain from making comments about the author/authors' incompetence or that would harm their reputation.*
- *Referees should not pass by simply responding yes or no to the questions on the assessment form; instead, they should clarify and justify their decisions in depth. The texts evaluated should be classified as confidential documents, should not be shown to anyone other than those authorized by the editor, and should not be discussed about the articles. Privileged information and ideas obtained during the arbitration process must be kept confidential and not used for personal gain.*
- *Referees should look for related published work that the author has not identified. A referee may also alert the editor to a significant resemblance or overlap between the reviewed work and another previously published work that they are familiar with.*
- *Referees should avoid evaluating studies in which the author has a conflict of interest due to a competition, partnership, or other relationship. There should be no conflicts of interest with referees, writers, funders, editors, and others.*
- *Referees should be able to assist editors in making decisions and writers in developing their texts.*

119

The Journal of Political Psychology does not provide as much refereeing to those who:

- *People with whom the authors have previously collaborated, people who assisted in the pre-reading of the related study.*
- *People who are likely to have issues with the writers, people who would profit financially from the study's dissemination, and people who work at the same organization as the author.*

RESPONSIBILITIES OF AUTHORS

- *All texts submitted to the journal must be original, and writers must guarantee that their work has never been published before.*
- *The writers are responsible for the papers' adherence to scientific and ethical standards. The author can claim that the article is unique, that it has not been published previously, and that it is not currently being*

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

checked for publication in another language. In fact, copyright laws and agreements should be followed. The use of corresponding resources (e. g. tables, statistics, or broad quotations) should be done with the appropriate permission and acknowledgement.

- All resources included in the article should be referenced, and the bibliography section should contain all works cited in the text.
- In the submitted paper, all writers must make a clear scholarly and scientific contribution. The writers should decide on the order of their names together. **The Copyright Transfer Form**, which must be signed by all authors in the order they appear in the journal, must be submitted to the system.
- All individuals who contributed to the study but did not meet the authorship requirements should be identified in the "acknowledgements / facts" section. People that only offer technical support, writing assistance, or general financial and material support are examples of this.
- The data used in the analysis should be meticulously presented in the report. False and fraudulent claims can never be used because they can lead to immoral circumstances.
- Authors are required to adhere to the journal's spelling guidelines. In this case, the referee should respond to the field editor's and editor-in-requests chiefs for changes in a timely and careful manner.
- All details and documentation requested by the journal's editor, as well as any requested changes to the paper, must be completed within 15 days at the latest and submitted via the system, with the editor being notified. If these demands are not met within the time frame, the article will be rejected.

120

All authors must disclose any financial arrangements, conflicts of interest, or competing interests that may influence the study or scientific assessment performance.

When an author discovers a major error or inaccuracy in his or her published manuscript, he or she is responsible for contacting and cooperating with the publisher as soon as possible to get the error or inaccuracy corrected or retracted.

PLAGIARISM POLICY

The Journal of Political Psychology will assess manuscripts for plagiarism. Any immoral act of copying or plagiarism, in any form, is strictly prohibited by the journal. Until sending a manuscript to a journal, plagiarism software programs should be used to verify the similarity ratio (iThenticate or Turnitin).

Politik Psikoloji Dergisi
The Journal of Political Psychology

Along with the manuscript, the author(s) may apply a document demonstrating the plagiarism ratio.

In this regard, manuscripts submitted to our journal are subject to a preliminary evaluation; manuscripts with a similarity ratio of less than 15% will be accepted by our Editorial Board. Manuscripts with a ratio greater than or equal to the prescribed value are returned to the author (s). Turnitin or iThenticate software is used to search all manuscripts submitted for publication in the journal for plagiarism. Plagiarism is detected during the initial stages of analysis, and manuscripts are immediately withdrawn and not considered for publication in the journal.

If a manuscript is discovered to be plagiarized after publication, the Editor-in-Chief will conduct a preliminary investigation, possibly with the assistance of a suitable committee. If the manuscript is found to be plagiarized outside the appropriate limits, the journal will notify the author's Institute, College, or University, as well as any funding agencies.

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

POLİTİK PSİKOLOJİ DERGİSİ (PPD) YAZIM KURALLARI

The Journal of Political Psychology's Instruction for Authors

Politik Psikoloji Dergisi'ne değerlendirilmek üzere makale gönderen yazarlar ve makaleyi değerlendiren hakemler derginin yazım kurallarını açıkça kabul etmiş sayılır. Aşağıda yer alan kuralları ihlal eden makaleler hakem sürecine alınmadan ön değerlendirme safhasında reddedilir.

- Politik Psikoloji Dergisi Türkçe ve İngilizce dillerinde çalışmalar yayımlamaktadır ve çalışmaların yazıldıkları dilin kurallarına uygun olması gerekmektedir. Türkçe yazımda ve kısaltmalarda TDK (Türk Dil Kurumu) İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.
- Yazım yanlışlarının fazla olması, bilimsellik şartlarının sağlanmaması makalenin geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.
- Çift taraflı kör hakemlik sistemi gereğince sisteme yüklenen makale metni içinde yazarlara ait hiçbir bilgi yer almamalıdır.
- Çalışmaların başlığı 15 kelimeyi geçmemelidir.
- Çalışmaların başlığı, sadece baş harfleri büyük olacak şekilde 11 punto büyüklüğünde ve koyu harflerle yazılmalıdır.
- En fazla 3 yazarlı çalışmalar kabul edilmektedir.
- Aynı sayı içerisinde aynı yazara ait birden fazla makaleye yer verilmez.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar Times New Roman yazı formatında, tek aralıklı ve 11 punto ile hazırlanmalıdır.
- Dergiye gönderilen tüm makalelerde hem Türkçe hem de İngilizce olarak makale başlığı, öz ve anahtar kelimeler makalenin ilk sayfasında bulunmalıdır. Bu bölümler iki dilde de birbirine paralel olmalıdır.
- Anahtar kelimeler en az 3 en fazla 7 kelimedenden oluşmalıdır.
- Öz en az 150 en fazla 250 kelimedenden oluşacak şekilde yazılmalıdır.
- Öz bölümünde çalışmanın amacı, yöntemi, temel tespitleri ve sonuçları belirtilmeli; mecbur kalınmadıkça kaynak gösterimini gerektirecek ifadeler kullanılmamalıdır.

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

- Araştırma ve derleme makaleleri her şey dâhil 10.000 kelimeyi geçmemelidir.
- Sayfa yapısı üstten 5, alttan 5,5, sol 4,25, sağ 4,25 cm ve 1 satır aralıklı olmalıdır.
- Çalışmada yer alan konu başlıkları Giriş ve Sonuç bölümü haricinde I, II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla, alt başlıklar ise A, B, C, ... gibi büyük harflerle sıralanmalı ve tamamı büyük harfle yazılmalıdır.
- Türkçe yazılmış çalışmalarda yer alan yabancı dillere ait kelimeler italik yazılmalıdır.
- Şekiller ve Tablolar metin içerisinde verilmelidir.
- Şekil numaraları Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3... vb. diye koyu harflerle ve 10 punto büyüklüğünde şeklin altında yer almalıdır.
- Şekillerin başlığı, şekil numarası belirtildikten sonra devamına 10 punto büyüklüğünde yazılmalıdır.
- Şekillerin içindeki yazılar 9 punto büyüklüğünde olmalıdır.
- Tabloların numaraları Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3... vb. diye koyu harflerle ve 10 punto büyüklüğünde tablonun üstünde yer almalıdır.
- Tabloların başlığı, tablo numarası belirtildikten sonra devamına 10 punto büyüklüğünde yazılmalıdır.
- Tabloların içindeki yazılar 9 punto büyüklüğünde olmalıdır.
- Şekil ve Tabloların oluşturulmasında yararlanılan kaynaklar mutlaka belirtilmelidir.
- Metin içerisinde atıf yapılan her kaynak kaynakçada yer almalı, kaynakçada yer alan her kaynağa da metin içerisinde mutlaka atıf yapılmış olmalıdır.
- Çalışmanın yayım için kabulünden sonra yazıların yayıma hazırlanması aşamasında tespit edilen sorun ve eksikliklerin giderilmesinde birincil sorumluluk yazarlara aittir.
- Yayımlanmak üzere dizgisi tamamlanan yazılar son gözden geçirme için yazarlara gönderilir.

Yazarların en geç bir hafta içinde gözden geçirilmiş metni editöre iletmeleri beklenir. Aksi halde çalışma arşive alınacaktır. Son gözden geçirme aşamasında sadece biçimsel değişikliklere izin verilir. Bu aşamada çalışmanın içeriğini ciddi biçimde etkileyecek değişiklikler yapılmasına izin verilmez. Bu tür değişikliklerde ısrar edilmesi halinde Editör Kurulu yazının değişmiş halini tekrar hakem değerlendirmesine gönderme yetkisine sahiptir.

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

• Çalışmada kullanılan kaynaklara yapılan atıfları dipnot olarak göstermeyiniz. Atıflar metin içinde parantez arasında gösterilmelidir. Atıf yapılırken ve kaynakça düzenlenirken APA Yöntemi (APA 6) kullanılmalıdır. APA Atıf Sistemi her ne kadar dipnota sıcak bakmasa bile vurgulanması elzem olan durumlarda yapılmak istenen açıklamalar, makul düzeyde bir dipnot kullanımıyla sayfa altı ya da son not biçiminde yapılabilir.

Metin İçi Atıf Yapma:

•Tek Yazarlı Çalışmalarda:

Temel olarak metin içinde iki şekilde atıf yapılabilir:

... (Eryılmaz, 2019: 100).

Eryılmaz'a (2019: 100) göre...

•İki Yazarlı Çalışmalarda

... (Smith ve Petty, 1994: 65).

•Üç ile Beş Yazarlı Çalışmalarda

İlk defa atıf yaparken tüm yazarların adı listelenir:

... (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 412).

Aynı kaynağa sonraki atıflarda sadece ilk yazarın adı belirtilip diğer yazarlar için "vd." ifadesi kullanılır.

... (Keleş vd., 2015: 453).

•Altı ve Daha Fazla Yazarlı Çalışmalarda

Sadece ilk yazarın adı belirtilir diğer yazarlar için "vd." ifadesi kullanılır.

... (Diamond vd., 1965: 57).

•Yazar bir organizasyon veya kurumu ise

İlk atıf: ... (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK], 2013: 25).

İkinci atıf: ... (TÜBİTAK, 2013: 32).

•Aynı parantez içinde birden fazla esere atıfta bulunulduğunda:

Eserler alfabetik sıraya göre dizilmeli ve eserler noktalı virgül ile ayrılmalıdır (Aslan ve Genç,

Politik Psikoloji Dergisi

The Journal of Political Psychology

2019: 17; Öztürk vd., 1985: 23; Yılmaz, 2015: 17).

- Soyadları aynı olan yazarlara atıf yapılacaksa karışıklığı önlemek için ismin ilk harfi de kullanılır:

... (A. Johnson, 2001: 25; Y. Johnson, 1998: 17).

- Aynı yazarın aynı yıl yayımlanan iki veya daha fazla eserine atıf yapılıyorsa karışıklığı önlemek için yıldan sonra a, b, c harfleri kullanılır:

... (Ateş, 2015a: 27). ... (Ateş, 2015b: 352).

- İnternet Kaynaklarına Atıf

Eğer yazar ve yayın tarihi belliyse, (Soyadı, Yıl) şeklinde; yazar belli değilse (İnternet Sitesinin

Adı, Yıl) şeklinde; yazar ve yayın tarihi belli değilse (İnternet Sitesinin Adı, t.y.) şeklinde atıf yapılmalıdır. Erişim linki metin içi atıfta değil Kaynakça 'da verilmelidir.

... (Civaoğlu, 2015).

... (CNN, 2019).

... (TBMM, t.y.).

Not: Eğer atıf yapılan yayının tarihi belli değilse “tarih yok” anlamına gelen (t.y.) ifadesini kullanınız.

- Kişisel iletişim vasıtasıyla ulaşılan mülakatlarda, mektuplarda veya e-maillerde kişisel iletişim kurulan kişinin adı ve görüşmenin tarihi belirtilmelidir. Ancak kişisel iletişim yoluyla elde edilmiş veriler kaynakçaya eklenmemelidir.

... (H. Arslan, kişisel iletişim, 27 Nisan 2018).

Kaynakça Gösterimi:

- Tek Yazarlı Kitaplar

Soyad, Adın İlk Harfi. (Yıl). Kitap Adı İtalik. Şehir: Yayınevi

Eryılmaz, B. (2019). Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme. İstanbul: İşaret Yayınları.

- İki ve Daha Fazla Yazarlı Kitaplar

North, D., Wright, A. ve Bary, W. (1959). Confucianism in Action. Stanford: Stanford University

Politik Psikoloji Dergisi
The Journal of Political Psychology

Press.

•Editörlü Kitap

Editörün Soyadı, A. (Ed.). (Yıl). Kitap Adı İtalik. Şehir: Yayınevi.

Erdem, R. (Ed.). (2017). Yönetimde İnfomalite. İstanbul: Beta Yayıncılık.

•Kitap Bölümü

Soyad, A. (Yıl). Bölümün Başlığı, Editörün A. Soyadı içinde. Kitap Adı İtalik (s. sayfa aralığı).

Şehir: Yayınevi.

Watson, J. (1998), Engineering Education in Japan After the Iwakura Mission, I. Nish içinde, The

Iwakura Mission in America and Europe: A New Assessment (s. 108-112), Surrey: Japan Library.

•Yazarı Kurum Olan Kitaplar

Australian Bureau of Statistics. (2000). Population by age and sex, New South Wales, 30 June

2000 (ABS Cat. no. 3235.1). Canberra, Australian Capital Territory.

•Dergi Makalesi

Soyad, A. (Yıl). Makalenin Başlığı. Dergi Adı, Cilt(No), sayfa aralığı. doi: xxx xxx xxx

Şentürk, R. (2009). Açık Medeniyet ve Sosyal İçerme. Muhafazakâr Düşünce, 6(2), 41-59. doi:

123456789895456

Atıf yapma ve kaynakça gösterimi konusunda daha detaylı bilgi için bakınız:

(<https://apastyle.apa.org/>).

DİPNOT VE SON NOT KULLANIMI

APA yazım stilinde dipnot ve son not kullanımı tercih edilmemektedir. Buna karşın dergimiz çok gerekli olduğu durumlarda dipnot ya da son not kullanımına izin vermektedir. Dipnot ya da son notlar 9 punto büyüklüğünde verilmelidir.

Politik Psikoloji Dergisi
The Journal of Political Psychology

Not: APA atıf ve kaynakçada “and” yerine “&” kullanılmasını önermektedir.

Ancak Türkçede “&” sembolü “ve” yerine kullanılmadığından Türkçe olarak yazılan metinlerde atıf yaparken ve kaynakça yazarken “&” sembolü kullanılmamalıdır. Ayrıca, üç kişiden çok yazarlı metinlere atıf yaparken APA “et al.” (Kernis et al., 1993) kullanılmasını önermektedir.

Ancak Türkçe ’de “et al.” yerine “vd.” (Kernis vd., 1993) kullanılmalıdır. Bununla birlikte değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen çalışma İngilizce hazırlanmışsa bu metinlerde atıf ve kaynakçada APA standartlarına uygun olarak “and” yerine “&” sembolü ve “et al.” kullanılmalıdır

